

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ชุดโครงการวิจัย “การประยุกต์พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านงานหัตถกรรมของจังหวัดเชียงใหม่” ประกอบไปกับการศึกษางานหัตถกรรม 10 สาขา ได้แก่ งานผ้าทอ งานเครื่องหนัง งานเครื่องจักสาน งานไม้แกะสลัก งานเครื่องปั้นดินเผาและเครื่องเคลือบ งานเครื่องเงิน งานเครื่องเงิน งานกระดาษ งานโลหะ และงานศิลปประดิษฐ์ โดยมีการศึกษา เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านงานหัตถกรรมของจังหวัดเชียงใหม่

งานหัตถกรรมของจังหวัดเชียงใหม่สามารถแบ่งได้หลายประเภท ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัย ได้แบ่งหมวดหมู่ของงานหัตถกรรมที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของจังหวัดเชียงใหม่แบ่งออกเป็น ประเภท ได้แก่ งานผ้าทอ งานเครื่องหนัง งานเครื่องจักสาน งานไม้แกะสลัก งานเครื่องปั้นดินเผา และเครื่องเคลือบ งานเครื่องเงิน งานเครื่องเงิน งานกระดาษ งานโลหะ งานศิลปประดิษฐ์ ความเป็นมาของงานหัตถกรรมแต่ละชนิด สามารถอธิบายได้ ดังนี้

1.1 งานหัตถกรรมสาขาช่างเครื่องเงิน

การทำเครื่องเงินของจังหวัดเชียงใหม่ เริ่มขึ้นตั้งแต่สมัยพญามังรายสร้างเมืองเชียงใหม่ เมื่อปี พ.ศ. 1839 โดยได้สร้างความสัมพันธ์กับเมืองพุกามและเจราชของช่างฝีมือ ได้แก่ ช่างทอง ช่างฉ้อง ช่างดื่อง ช่างแต้ม ช่างเหล็ก ช่างเงิน ช่างเงิน ฯลฯ มายังเมืองเชียงใหม่ เพื่อฝึกเป็นอาชีพ เสริมให้กับชาวเมืองเชียงใหม่ แต่ปัจจุบันไม่พบหลักฐานเครื่องเงินสมัยเก่าเหลืออยู่ ซึ่งในช่วงนั้น ช่างเครื่องเงินได้จัดให้มาอยู่ในย่านวัวลายใกล้กับวัดหมื่นสาร วัดนันทาราม และวัดศรีสุพรรณ อำเภอเมืองจังหวัดเชียงใหม่ (กาญจพงศ์ จงขานสิทโธ, 2546:71) ในอดีตนั้นเครื่องเงินส่วนใหญ่ มีความเกี่ยวข้องกับสิ่งต่อไปนี้ (ปรีชา ชันทนันต์ อ้างใน กาญจพงศ์ จงขานสิทโธ, 2546:73) คือ เป็น เครื่องใช้ในครอบครัว และใช้ในประเพณีทำบุญ โดยนิยมทำเครื่องใช้ ภาชนะทำด้วยเงินใส่อาหาร ไปถวายพระ

เงินบริสุทธิ์แท้ คือเงินที่ไม่ผสมกับโลหะใด ๆ มีความอ่อนตัวสูง เงิน 90% คือ เงิน ที่ผสมกับโลหะอื่น เพื่อให้เกิดความแข็งแรง และสามารถทำเครื่องประดับหรือภาชนะใส่ของได้ และรูปแบบของเครื่องเงินเชียงใหม่ ส่วนใหญ่นิยมทำเป็นขัน หรือ สลุง ที่มีลักษณะปากกว้าง

เกือบจะตรงเป็นทรงกระบอก วิธีการในแกะสลักลาย ช่างเชียงใหม่จะดอกลายจากด้านในให้ขุนตาม โครงสร้างรอบนอกของลายก่อน แล้วจึงตีกลับจากด้านนอกเป็นลายละเอียดอีกทีหนึ่ง และ ส่วนใหญ่นิยมดอกลายสิบสองนักษัตร ในการทำเครื่องเงิน ผู้ที่เป็นช่างเงินต้องได้รับการฝึกฝนและพัฒนาประสบการณ์ให้เกิดความชำนาญ และอุปกรณ์ที่ใช้ในการทำเครื่องเงิน ได้แก่

1) อุปกรณ์ในการทุบ ได้แก่ ค้อนเหล็กขนาดต่าง ๆ แท่นเหล็กสำหรับรองเคาะ
2) อุปกรณ์ในการขัด ได้แก่ แปรงทองเหลือง ตะไบ หินขัด หรือกระดาษทราย และ น้ำมะขามเปียก

3) อุปกรณ์ในการแกะลาย ได้แก่ แท่นสำหรับแกะลาย เครื่องมือแกะลาย
ในการผลิตเครื่องเงินนั้น มีขั้นตอนในการผลิตดังนี้
ขั้นที่ 1 หลอมเงิน คือ นำโลหะเงินมาตัดเป็นชิ้นเล็ก ๆ ใส่ลงในเบ้าหลอม แล้วนำไปเผาในเตาสุบลม ซึ่งขณะเผาให้เติมดินประสิวกกับข้าวสารลงไปในเบ้าหลอม เพื่อให้เงินอ่อนตัว และ ก่อนเทเงินให้เติมผงถ่าน จากนั้นเมื่อจะเทเงินลงแม่พิมพ์ให้ใส่น้ำมันลงในแม่พิมพ์ก่อน จึงค่อยนำเงิน ไปจุ่มกรดกำมะถันแล้วล้างด้วยน้ำมะขามเปียก ขัดด้วยแปรงทองเหลืองจึงจะสามารถนำเงินมาขึ้นรูปได้

ขั้นตอนที่ 2 การทำรูปแบบเครื่องเงิน ได้แก่
การหล่อ หมายถึง การทำแม่พิมพ์แล้วนำโลหะที่หลอมละลายแล้วนำมาเทลงในแม่พิมพ์ให้เป็นรูปทรงและสวดลายตามแม่พิมพ์

การทุบ หมายถึง การใช้ค้อนทุบแท่นเงินที่หลอมจากเบ้า ให้เป็นรูปทรงที่ต้องการ
การดัน หมายถึง การตีหรือรีดเงินให้เป็นแผ่นบาง ๆ แล้วใช้เครื่องมือกดลงบนผิวหน้าโลหะให้เกิดเป็นรอยสวดลาย

การติดต่อ หมายถึง การรีดเงินให้เป็นแผ่น แล้วนำมาตัดเป็นชิ้นแล้วนำมาเชื่อมต่อให้เป็นรูปที่ต้องการ

การสาน หมายถึง การนำเงินไปรีดให้เป็นแผ่นบาง ๆ ตัดเป็นส่วน ๆ แบบดอกลำไยไผ่ จากนั้นสานเป็นรูปทรง

การพัน หมายถึง การรีดเงินให้เป็นเส้นกลมเล็ก ๆ แล้วนำมาพันกับตัวเงินหลัก

การหุ้ม หมายถึง การตีหรือรีดเงินเป็นแผ่นบาง ๆ แล้วนำมาหุ้มหรือคลุมวัตถุต่าง ๆ

กะไหล่ หมายถึง การเคลือบสิ่งที่เป็นโลหะด้วยเงิน

การคร่ำ หมายถึง การนำเงินฝังเป็นสวดลายลงในโลหะอื่น ๆ

ขั้นที่ 3 การแกะสลักลวดลาย ส่วนใหญ่จะใช้เครื่องมือ คือ สว่า หรือเครื่องมือแกะสลัก ตอกด้วยค้อนให้เกิดความสูงต่ำของลวดลาย การแกะสลักลายมี 2 วิธี คือ การแกะสลักลายด้านใน

และการแกะสลักลายด้านนอก ซึ่งการแกะสลักลายด้านในจะเป็นการวางโครงสร้างของลวดลายก่อนการแกะสลักลายข้างนอก

ภาษาเครื่องเงินของจังหวัดเชียงใหม่ แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ (แน่นน้อย ปัญจพรรค อ้างใน ภาณุพงศ์ จงซานสิทโธ, 2546:74-75) ดังนี้

1) ชันเงิน เป็นภาษาสำหรับตักน้ำ รูปมะนาวตัด ก้นแบน มีทั้งแบบเรียบและแต่งลวดลายสวยงามด้านนอก

2) สลึงเงิน เป็นภาษาใส่ไม้ มีขนาดใหญ่กว่าขัน มีการทำปุ่มกลมรองไว้ได้สลึง 3-4 ปุ่ม เพื่อกันครูดกับพื้น

ลวดลายที่ปรากฏในภาษาเครื่องเงิน ได้แก่

1) ลวดลายดอกกระถิน เป็นลักษณะของดอกเป็นตะแกรงถี่นูนรูปกลม มีใบยาวขึ้นด้านบน 2 ด้าน เหมือนเขาสัตว์

2) ลวดลายดอกทานตะวัน มีลักษณะเป็นกลีบเล็ก ๆ รอบเกสรดอก ขนาดของกลีบไม่เท่ากันทุกดอก

3) ลวดลายสับปะรด ลักษณะคล้ายกับลวดลายดอกกระถิน แต่ตัวดอกหรือตัวสับปะรดมีขนาดยาวกว่าดอกกระถิน มีใบยาวขึ้นข้างบน

4) ลวดลายอื่น ๆ เช่น ลายนกยูง ลวดลายดอกหมาก มีลักษณะเป็นทางยาวตามแนวตั้ง ซ้อนกันคล้ายกับลวดลายประเภทดอกกันก่อดอก

จะเห็นได้ว่าช่างเงินนั้นต้องมีความรู้เป็นอย่างมากในการผลิตผลงานชิ้นมาลักหนึ่งชิ้น ต้องใช้ความพยายามและอดทน รวมทั้งถึงความรักในการผลิตงานศิลปะด้านนี้ จึงจะสามารถสร้างสรรค์ผลงานที่มีคุณค่าได้

1.2 งานหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาและเครื่องเคลือบ

เครื่องปั้นดินเผานั้น ได้มีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้ ดังนี้

สราธิป ชัยชนะ, 2551:28 ได้ให้อธิบายความหมายของเครื่องถ้วยว่าตรงกับภาษาอังกฤษว่าเซรามิก หมายถึง เครื่องปั้นดินเผาทุกชนิดทั้งที่เคลือบ และไม่เคลือบมีความหมายเดียวกับคำว่า เครื่องปั้นดินเผา ส่วนคำว่า เซรามิก ใช้ในความหมายที่กว้างกว่าสามารถครอบคลุมถึงโลหะเคลือบ เช่น ช้อน สังกะสี อิฐ ตลอดจน แก้วทุกชนิด แต่คำว่า เครื่องปั้นดินเผา โดยทั่วไปจะเข้าใจว่ามีความหมายเฉพาะแต่ที่ไม่เคลือบเป็นส่วนใหญ่ และเผาในอุณหภูมิไม่สูงพอที่จะเป็นเนื้อกระเบื้อง ได้ ซึ่งความจริงแล้วคำว่า เครื่องปั้นดินเผา นั้นครอบคลุมได้ทั้งประเภทไม่เคลือบและประเภทเคลือบทั้งที่เผาไฟแรงสูงและต่ำก็ได้

สราธิป ชัยชนะ (2551: 28) ได้กล่าวว่า เครื่องเคลือบดินเผา หมายถึง สิ่งที่ทำขึ้นด้วยดินเป็นรูปทรงต่าง ๆ เป็นลักษณะของสิ่งของเครื่องใช้ โดยผ่านกรรมวิธีเผาเพื่อนำไปใช้งานต่อไป

“เครื่องถ้วย” ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “เซรามิก” (มูลนิธิอนุรักษ์โบราณสถานในพระราชวังเดิม กองทัพเรือ, 2546 : ออนไลน์) หมายถึง เครื่องปั้นดินเผาทุกชนิดทั้งที่เคลือบและไม่เคลือบ มีความหมายเดียวกับคำว่า “เครื่องปั้นดินเผา” ส่วนคำว่า “เซรามิก” ใช้ในความหมายที่กว้างกว่าสามารถครอบคลุมถึงโลหะเคลือบ เช่น ช้อน สังกะสี อิฐ ตลอดจนแก้วทุกชนิด แต่คำว่า “เครื่องปั้นดินเผา” โดยทั่วไปมักเข้าใจว่ามีความ หมายถึงเฉพาะแต่ที่ไม่เคลือบเป็นส่วนใหญ่ และเผาในอุณหภูมิ ไม่สูงพอ ที่จะเป็นเนื้อกระเบื้องได้ ซึ่งความจริงแล้วคำว่า “เครื่องปั้น ดินเผา” นั้นครอบคลุมได้ทั้งประเภทไม่เคลือบและประเภทเคลือบทั้งที่เผาไฟแรงสูง และไฟแรงต่ำก็ได้ เครื่องปั้นดินเผาอาจจำแนก ตามแหล่งผลิตที่สำคัญ ๆ เช่น เครื่องปั้นดินเผาก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านเชียง บ้านปราสาทเครื่องปั้นดินเผาบุรีรัมย์ เครื่องถ้วยสุโขทัย หรือเครื่องถ้วยล้านนา เป็นต้น

ความเป็นมาของเครื่องปั้นดินเผาในไทย (มูลนิธิอนุรักษ์โบราณสถานในพระราชวังเดิม กองทัพเรือ, 2546 : ออนไลน์) ว่าเครื่องปั้นดินเผา มีความผูกพันกับการดำรงชีวิตของมนุษย์มาตั้งแต่ สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เพราะมนุษย์ได้ใช้เป็นเครื่องใช้ไม่สลายในชีวิตประจำวัน บรรจุอาหารและสิ่งของ ฉะนั้นจึงได้มีการประดิษฐ์คิดค้น และปรับปรุงเทคโนโลยีต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา จากการสำรวจแหล่งโบราณ คติในประเทศไทย พบว่านับตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 15 -16 เป็นต้นมา ในพื้นที่ของราชอาณาจักรไทยได้ปรากฏแหล่งเตาเผาตั้งกระจายอยู่มากมายหลายแห่ง รวมทั้งได้มีการค้นพบเครื่องปั้นดินเผาเป็นจำนวน มากมายหลายชนิดทั้งที่ผลิตจากแหล่งเตาเผา ในราชอาณาจักรไทยและ ที่ผลิตจากแหล่งเตาในต่างประเทศ ซึ่งได้ถูกนำมาเพื่อใช้สอยและจำหน่ายให้กับกลุ่มชนบางกลุ่ม เครื่องปั้นดินเผาเหล่านี้ถูกผลิต/ตกแต่งด้วย เทคนิคและลวดลายที่แตกต่าง กันออกไปตามความสามารถของช่างใน แต่ละท้องถิ่นหรือตามสภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของแต่ละชุมชน ซึ่ง บางแห่งอาจมีแหล่งดินที่อุดมสมบูรณ์เอื้ออำนวยต่อการผลิตเครื่องปั้นดินเผา นอกจากนี้จากการที่ชุมชนบางแห่งมีพื้นที่ติดต่อกันหรือมีการ ทำการค้าร่วมกัน จึงทำให้อิทธิพลต่าง ๆ สามารถส่งผ่านไปยังอีกชุมชน หนึ่งได้อย่างง่ายดายก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนศิลปะและเทคโนโลยีซึ่งกันและกัน

เครื่องปั้นดินเผายุคก่อนประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในประเทศไทย มีดังนี้

1) เครื่องปั้นดินเผาบ้านเชียง (อายุประมาณ 5,600 - 1,800 ปี) เป็นเครื่องปั้นดินเผาของไทยสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ที่ขุดพบได้ที่หมู่บ้านบ้านเชียง จ.อุดรธานี แบ่งออกเป็น 3 สมัย คือ สมัยต้น (อายุประมาณ 5,600 - 3,000 ปี) สมัยกลาง (อายุประมาณ 3,000 - 2,300 ปี) และสมัยปลาย (อายุประมาณ 2,300 - 1,800 ปี)

2) เครื่องปั้นดินเผาบ้านปราสาท เครื่องปั้นดินเผานี้ได้มีการขุดพบที่บริเวณบ้านปราสาทได้ จังหวัดนครราชสีมา มีอายุประมาณ 3, 000-1,500 ปี ลักษณะเครื่องปั้นดินเผาบ้านปราสาท มีทั้งชนิดที่ตกแต่งและไม่ตกแต่งลวดลาย โดยการตกแต่งอาจจะเป็นลายเชือกทาบ ผิวด้านนอกและด้านในเคลือบด้วยน้ำดินสีแดง ส่วนรูปทรงที่พบเป็นจานหรือคนโท ปากแคบ คอแคบสูง ปากกว้างบาน ลำตัวกลมเป็น

เครื่องปั้นดินเผาสุโขทัย (สังคโลก) อายุราวพุทธศตวรรษที่ 19-22 มีแหล่งเตาเผาที่พบแล้ว 2 แห่ง ได้แก่

1) แหล่งเตาเผาที่อำเภอเมืองสุโขทัย ซึ่งแหล่งเตาเผานี้อยู่บริเวณใกล้ลำน้ำโจน ผลิตเครื่องถ้วยชนิดที่มีการเขียนลายสีดำใต้เคลือบ และประเภทเคลือบสีขาว ลักษณะเฉพาะของผลิตภัณฑ์ คือ มีเนื้อดินที่หยาบ สีเทาดำ บางครั้ง ออกสีน้ำตาล

2) แหล่งเตาเผาที่อำเภอศรีสัชนาลัย (สวรรคโลกเก่า) ซึ่งแหล่งเตาเผานี้ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำยม นอกเมืองศรีสัชนาลัย เครื่องปั้นดินเผาจากแหล่งนี้ มีทั้ง ชนิดเคลือบและไม่เคลือบ ชนิดที่เคลือบยังแยกได้เป็น เคลือบสีขาว เคลือบสีน้ำตาล เคลือบสีเขียว เคลือบสองสีและเขียนลายสีดำใต้เคลือบ

ส่วนเครื่องปั้นดินเผาล้านนา (มูลนิธิอนุรักษ์โบราณสถานในพระราชวังเดิม กองทัพเรือ, 2546) กล่าวว่า อาณาจักรล้านนาได้แก่ เชียงราย เชียงใหม่ พะเยา ลำพูน และลำปาง รวมทั้ง ดินแดนบางส่วนใน พม่า จีน ลาว สำหรับแหล่งผลิตเครื่องปั้น ดินเผาที่สำคัญ ได้แก่ แหล่งเตาสันกำแพง แหล่งเตาเวียงกาหลงและแหล่งผลิตที่อำเภอฟาน

เครื่องปั้นดินเผาสันกำแพง (อายุราวพุทธศตวรรษที่ 19-20) ลักษณะโดยทั่วไปมักมีเนื้อดินหยาบ และหนัก มีทั้งประเภทเคลือบสีน้ำตาลหรือ เขียนลายสีดำใต้เคลือบ ลวดลายที่นิยม คือ ลายปลาตู้ (แบบหยิน-หยาง) และลายพันธุ์พฤกษา

เครื่องปั้นดินเผาเวียงกาหลง (อายุราวพุทธศตวรรษที่ 20-21) ลักษณะเด่นคือมีน้ำหนักเบา เนื้อดินละเอียด ลวดลายตกแต่งที่เป็นเอกลักษณ์ของเครื่องถ้วยเวียงกาหลง คือลายกลีบดอกไม้ หรือใบไม้ ที่เรียกกันว่า “ลายกา” โดยมักจะเขียนลายใต้เคลือบใส แหล่งผลิตของเครื่องปั้นดินเผานี้ อยู่ที่บ้านบริเวณ ตำบลหัวฝาย อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัด เชียงราย

เครื่องปั้นดินเผาอำเภอฟาน (อายุราวพุทธศตวรรษที่ 20-21) แหล่งผลิตอยู่ที่บ้านโป่งแดง จังหวัดเชียงราย มีเนื้อดินละเอียด สีเทา ตกแต่งด้วยการขูดขีด ตัวภาชนะเป็นลายดอกไม้ และลายเรขาคณิต

1.3 งานหัตถกรรมสาขางานหนัง

มนุษย์มีการฟอกหนังมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ โดยชาวอียิปต์โบราณสามารถผลิตหนังสัตว์ที่ใช้งานได้อย่างคงทน โดยค้นพบหลักฐานนี้ได้อีก 3,000 ปีต่อมาในสภาพที่เกือบจะสมบูรณ์แบบ ส่วนหลักฐานของน้ำมันฟอกหนังได้ถูกพบในสุสานชาวอียิปต์ ในยุคต้นของชาวกรีกและโรมันก็มีการผลิตสารต่าง ๆ เพื่อการผลิตหนังสัตว์ขึ้นมาเช่นกัน ซึ่งบางศาสตร์ยังคงใช้อยู่ในปัจจุบัน บรรพบุรุษส่วนมากทำลายหนังโดยใช้วิธีวางเปลือกไม้ ใบไม้และผลไม้บนหนังสัตว์และใส่น้ำลงไปเพื่อการทำลาย กระบวนการนี้ใช้ระยะเวลาหลายเดือน และถ้าในกรณีที่หนังสัตว์มีความหนามากจะใช้ระยะเวลานานเป็นปี ในยุคต้นของเมื่อประมาณ 800 ปีก่อนคริสตศักราช บรรพบุรุษได้ค้นพบสารส้มเกลือแร่ และได้เริ่มใช้เป็นวัตถุดิบในการฟอกหนังโดยชาวแอสซีเรียน ชาวบาบิโลเนียน ชาวกรีก และชาวสุเมเรียนใช้สารส้มเกลือแร่เป็นส่วนสำคัญในการฟอกหนัง เพราะกระบวนการนี้ได้ผลเร็วกว่าวิธีแรกเป็นอย่างมาก ชาวอเมริกัน - อินเดีย โดยใช้หนังกวางทำรองเท้าสัตว์ เลื้อยคลานและเต้าน้ำ

ต่อมาผู้ล่าอาณานิคมจึงนำกระบวนการนี้มากลั่นกรองจนหนังสัตว์เป็นที่นิยมแพร่หลายในสหรัฐอเมริกา นาย Samuel Parker นักประดิษฐ์ชาวอเมริกัน ได้ทำการจดสิทธิบัตรเครื่องทำลายหนังสัตว์ในปี 1890 เครื่องนี้สามารถให้ผู้ใช้ผลิตลายหนังได้ถึงสองผืนในเวลาเดียวกัน แทนที่จะทำการผลิตสองครั้ง และต่อมาในระยะเวลาอันสั้น เครื่องลอกหนังและเครื่องถอนขนก็ได้ถูกประดิษฐ์ขึ้น

วงการอุตสาหกรรม ยังไม่ตื่นตัวในการผลิตหนังสัตว์ออกมาสู่ตลาดมากนัก จนกระทั่งปี 1800 หนังสัตว์ฟอกจึงได้รับความนิยมเป็นวงกว้าง จึงทำให้ นาย Augustus Schultz เซลล์แมนขายเสื้อผ้าวชาวอเมริกันได้ค้นพบวิธีการฟอกหนังที่เรียกว่า chrome-tanning ขึ้นในปี 1884 ซึ่งวิธีนี้มีความสมบูรณ์แบบเป็นอย่างมากจนกระทั่งอีก 10 ปีต่อมา นาย Martin Dennis ได้ทำการพัฒนาวิธีนี้ให้มีความสมบูรณ์แบบมากยิ่งขึ้น โดยทำให้หนังสัตว์มีความยืดหยุ่นและทำการผลิตได้รวดเร็วมากยิ่งขึ้น เนื่องจากมีความต้องการหนังสัตว์เพิ่มมากขึ้น ทีมนักวิจัยจึงได้ทำการพัฒนาเพื่อผลิตหนังสังเคราะห์ขึ้นมาใช้งาน ซึ่งหนังสังเคราะห์มีคุณภาพใกล้เคียงกับหนังแท้ และมีการใช้ทั่วไปอย่างไ้ก็ตามหนังสังเคราะห์ไม่เหมือนกับหนังแท้ซึ่งมีที่ระบายอากาศ ดังนั้นเหงื่อจึงไม่สามารถระบายออกมาได้ หนังสัตว์ที่ถูกค้นพบจากยุคอดีตมักอยู่ในสภาพดีเพราะมีคุณภาพในการทำที่เป็นมาตรฐาน

ถ้าหากลองสำรวจเครื่องใช้ไม้สอยใกล้ ๆ ตัวจะพบว่าเครื่องหนังก็มีบทบาทสำคัญที่อยู่ในชีวิตประจำวันของเรา เป็นเครื่องประดับ ของใช้รวมทั้ง เฟอร์นิเจอร์ต่าง ๆ ที่ใช้ในบ้านล้วนสร้างความภูมิใจให้กับผู้เป็นเจ้าของได้อย่างยิ่ง

ศิลปะการทำเครื่องหนังจากหลากหลายที่จึงมีเอกลักษณ์โดดเด่น มีรูปแบบเฉพาะตัว ลวดลาย และสีสันทันที่แตกต่างกันไป เพื่อเป็นอีกหนึ่งทางเลือก สำหรับผู้ที่ชอบผลิตภัณฑ์ เครื่องหนัง “หนังฟอกฟาด” คืออีกหนึ่งทางเลือก หนังฟอกฟาดซึ่งเป็นหนังที่ผ่านการฟอกแล้วแต่ยังไม่ย้อมสี มีลักษณะเฉพาะตัวสามารถนำมาดุนลาย ขึ้นรูปและย้อมสีได้ตามต้องการทำให้ได้ผลิตภัณฑ์ที่มีความหลากหลาย สวยงาม ไม่แพ้ผลิตภัณฑ์หนังประเภทอื่น ๆ

ดวงใจ ลิ้มสกุล และพิสมัย เลิศวัฒนะพงษ์ชัย (2542 : 13-16) กล่าวว่า แต่โบราณมา ชาวไทยยุคต้นเป็นผู้เริ่มรู้จักด้วยการสังเกต พบว่า หนังสัตว์ที่ตกค้างอยู่บนใบไม้ที่วางอยู่บนพื้นดิน มีสมบัติคงทน ไม่เน่าเปื่อยเหมือนหนังสัตว์ที่ทิ้งไว้เฉย ๆ ซึ่งต่อมาได้พิสูจน์พบว่า ใบไม้ไม้นั้น มีสารเคมีชื่อแทนนิน (tannin) อยู่ การนำหนังสัตว์ไปแช่ไว้ในสารละลายแทนนินนั้นจะช่วยให้หนัง มีคุณภาพไม่เน่าเปื่อย จึงเรียกวิธีการนี้ว่า แทนนิง (tanning) ตามชื่อสารเคมีที่ใช้ ซึ่งมีความหมาย เดียวกันกับคำว่า “การฟอกหนัง” ที่รู้จักกันโดยทั่วไป หนังที่ผ่านการฟอกแล้วเรียกว่า หนังฟอก หนังสัตว์ที่นำมาฟอกประมาณร้อยละ 90 เป็นหนังโคและหนังกระบือ นอกนั้นเป็นสัตว์ที่มีขนาดเล็กหรือสัตว์เลื้อยคลาน เช่น แกะ กระต่าย งู จระเข้ เป็นต้น หนังสัตว์ที่ชำแหละจากสัตว์โดยวิธี ธรรมดาหรือโดยการใช้อุปกรณ์ และยังไม่ได้ผ่านกรรมวิธีเก็บรักษาเรียกว่า หนังสด (green hide) ซึ่งจะประกอบด้วย น้ำประมาณร้อยละ 65 โปรตีนประมาณ ร้อยละ 30 ส่วนที่เหลือเป็นไขมัน คาร์โบไฮเดรต และเกลือแร่ ส่วนของหนังสดที่เป็นโปรตีนประมาณร้อยละ 30 สามารถแยกเป็น ส่วนของหนังสัตว์ชั้นต่าง ๆ ที่มีลักษณะแตกต่างกันได้

1.3.1 อุตสาหกรรมเครื่องหนังของไทย

อุตสาหกรรมเครื่องหนังของไทยมีการพัฒนามานานกว่า 70 ปี โดยการพัฒนา จากการเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน เน้นการใช้แรงงานจำนวนมากในการผลิตมาเป็นการผลิต แบบโรงงานอุตสาหกรรมที่มีการนำเครื่องจักรและเทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่มาใช้ ตลอดจนมี การพัฒนาเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตอยู่เสมอ ควบคู่ไปกับการพัฒนาฝีมือการตัดเย็บและ รูปแบบผลิตภัณฑ์จนสามารถพัฒนาเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญตัวหนึ่งของประเทศ

ผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมเครื่องหนังของไทยส่วนใหญ่เป็นผู้ประกอบการ ขนาดเล็กและขนาดกลาง กล่าวคือ มีการจ้างงานต่ำกว่า 200 คน มีกำลังการผลิตไม่มากนัก โดยเป็น การผลิตเพื่อการส่งออก และขายในประเทศควบคู่กันไป ผลิตภัณฑ์เครื่องหนังที่ผลิตได้ร้อยละ 80 ส่งออกไปจำหน่ายต่างประเทศซึ่งส่วนใหญ่เป็นการผลิตของโรงงานขนาดใหญ่

13.2 การผลิตเครื่องหนังสามารถแบ่งได้เป็น 3 ลักษณะดังนี้

1) การผลิตภายใต้ใบอนุญาตของบริษัทแม่ในต่างประเทศ ส่วนใหญ่เป็นผู้ผลิต รายใหญ่ที่มีเงินทุน เครื่องจักร และเทคโนโลยีในระดับสูง

2) การรับจ้างหรือรับช่วงผลิตตามใบสั่งซื้อของลูกค้าที่มีเครื่องหมายการค้าที่มีชื่อเสียง หรือผู้ผลิตที่ผลิตตามใบอนุญาตในประเภทแรก โดยผลิตตามรูปแบบที่กำหนด

3) การผลิตภายใต้เครื่องหมายการค้าหรือตราหือของตนเอง

การผลิตเครื่องหนังในไทยส่วนใหญ่เป็นการผลิตในลักษณะที่ 2 คือ ผลิตให้บริษัทต่างชาติที่เข้ามาตั้งฐานการผลิตในประเทศไทย อย่างไรก็ตามลักษณะการผลิตปัจจุบันได้มีการปรับเปลี่ยนไป โดยบริษัทต่างชาติที่มีฐานการผลิตในประเทศเริ่มย้ายฐานการผลิตไปประเทศอื่นที่มีความได้เปรียบในด้านต้นทุนการผลิตเหนือกว่าไทยอย่าง จีน เวียดนาม และอินเดีย เนื่องจากมีแรงงานจำนวนมาก ค่าจ้างแรงงานต่ำและมีความพร้อมในเรื่องวัตถุดิบมากกว่าไทย ในปัจจุบันผู้ประกอบการไทย จึงปรับการผลิตจากเดิมที่เคยผลิตภายใต้ตราหือของต่างประเทศมาเป็นการผลิตภายใต้ตราหือของตนเองและให้ความสำคัญกับตลาดต่างประเทศมากขึ้นและมุ่งเน้นตลาดระดับกลางขึ้นไป ซึ่งมีความต้องการในสินค้าที่มีคุณภาพสูงมีรูปแบบที่ทันสมัยแทนการผลิตแบบเดิมที่เป็นการผลิตปริมาณมาก เนื่องจากการแข่งขันในตลาดระดับกลางลงมา ความได้เปรียบเรื่องต้นทุนเป็นสิ่งสำคัญและเป็นการแข่งขันกันด้วยราคา ประกอบกับไทยได้สูญเสียความได้เปรียบด้านต้นทุนแรงงาน ซึ่งปรับตัวสูงขึ้นเรื่อย ๆ โดยไม่สอดคล้องกับการพัฒนาฝีมือแรงงาน

อย่างไรก็ตาม ไทยยังคงมีความได้เปรียบโดยเปรียบเทียบในด้านฝีมือแรงงานที่มีคุณภาพในการผลิต สถานการณ์ทางการเมืองที่สงบ บรรยากาศการลงทุนที่เอื้ออำนวยต่อนักลงทุนต่างชาติ ทำให้ไทยมีความได้เปรียบโดยเปรียบเทียบในด้านศักยภาพการผลิตเหนือกว่าหลาย ประเทศในภูมิภาคที่มีค่าจ้างแรงงานต่ำกว่าไทย ตัวอย่างเช่น อินโดนีเซีย เวียดนาม อินเดีย เป็นต้น แต่ไทยมีความดีกว่าประเทศเหล่านี้ในด้านต้นทุนการผลิตโดยเฉพาะค่าจ้างแรงงาน นอกจากนี้ ไทยยังมีความได้เปรียบในการผลิตเครื่องหนังด้วยหนังสัตว์ประเภทแปลก ๆ (Exotic skin) เช่นหนังจระเข้ หนังงู หนังนกกกระบอกเทศ หนังปลากะเบน เป็นต้น ซึ่งเป็นสินค้าใหม่ของตลาดจากการผลิตด้วยหนังโค กระบือฟอกเป็นหลัก

เทคโนโลยีที่ใช้ในการผลิตในอุตสาหกรรมเครื่องหนังส่วนใหญ่ไม่ค่อยได้ปรับให้ทันสมัยมากนัก เนื่องจากผู้ประกอบการส่วนใหญ่เป็นผู้ประกอบการขนาดเล็กและขนาดกลาง ส่งผลต่อการตัดสินใจในการปรับเปลี่ยนเทคโนโลยี เนื่องจากต้องใช้ทุนสูง ในขณะที่ผู้ประกอบการเหล่านี้มีเงินลงทุนและเงินหมุนเวียนค่อนข้างน้อยมาก อีกทั้งการลงทุนดังกล่าวยังมีความเสี่ยงจากการเปลี่ยนแปลงทิศทางความต้องการตลาด ผู้ประกอบการบางรายจึงลดต้นทุนด้วยการนำเข้าสินค้าจากจีนเพื่อมาจำหน่ายในประเทศแทนการผลิตสินค้าเอง เพราะสินค้าจากจีนมีราคาถูกกว่าสินค้าที่ผลิตในประเทศมาก โดยนำมาปรับแต่งเพิ่มเพื่อเพิ่มมูลค่าและนำมาติดตราหือของไทย นอกจากนี้ ยังมีการหลบเลี่ยงภาษีด้วยการลักลอบนำเข้าตามชายแดนอีกด้วย

แม้ว่าไทยจะเคยเป็นฐานการผลิตของนักลงทุนต่างชาติ แต่เทคโนโลยีการผลิตที่ไทยได้รับการถ่ายทอดจากการลงทุนของต่างชาตินั้นส่วนใหญ่เป็นด้าน know-how ในการผลิต ซึ่งไม่สามารถสร้างศักยภาพการแข่งขันได้ ทั้งนี้ ต้องอาศัยการพัฒนาทางด้านการตลาดควบคู่ไปด้วย นอกจากนี้ที่ผ่านมามีไทยไม่ค่อยได้ให้ความสำคัญในเรื่องการหาตลาดมากนัก โดยเป็นการดูแลจัดการของนักลงทุนต่างชาติทั้งหมด

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันไทยได้มีการวิจัยและพัฒนาอุตสาหกรรมเครื่องหนังมากขึ้นเป็นลำดับ โดยมุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพและรูปแบบให้ทันสมัยด้วยการพัฒนาอุตสาหกรรมสนับสนุน และช่วยเหลือผู้ประกอบการด้านการออกแบบ ตัวอย่างเช่น มีการจัดให้ผู้ผลิตเครื่องหนังเพื่อการส่งออกพบกับผู้ผลิตหนังฟอกในประเทศ และการมุ่งเน้นการพัฒนารูปแบบของหนังฟอกหนังดิบซึ่งเป็นวัตถุดิบขั้นพื้นฐาน โดยรัฐได้จัดจ้างผู้เชี่ยวชาญด้านการฟอกหนังชาวต่างประเทศ เพื่อให้ผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมฟอกหนังได้พัฒนาและเรียนรู้ทักษะและเทคนิคการฟอกหนังที่มีคุณภาพสูง และมีรูปแบบตามสมัยนิยม รวมทั้งได้มีการปรับวัสดุที่ใช้ในการผลิตจากเดิมที่ใช้วัสดุสังเคราะห์มาเป็นหนังคุณภาพสูง และหนังสัตว์จำพวก Exotic skin อย่างเช่น หนังจระเข้ หรือหนังปลาคะเบน และหนังนกกระจากเทศ เป็นต้น

ขั้นตอนการผลิตของอุตสาหกรรมเครื่องหนังแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภทคือ

- 1) ขั้นตอนเตรียมงานเป็นการเตรียมหนังขั้นตอนต่าง ๆ เช่น การลอกแบบ ถ่ายแบบ การเย็บ เป็นต้น เพื่อนำหนังที่ได้ตัดตามแบบและเย็บเรียบร้อยแล้ว ไปผลิตเป็นเครื่องหนังประเภทต่าง ๆ ตามขั้นตอนต่อไป ขั้นตอนนี้เรียกว่า หนึ่งหน้า หรือคนงานแผนกนี้เรียกว่า ช่างหนึ่งหน้า
- 2) ขั้นตอนประกอบชิ้นส่วนต่าง ๆ เป็นการนำหนังหน้าที่ได้จากขั้นตอนแรกมาประกอบเข้ากับอุปกรณ์หรือวัสดุอื่น ๆ ให้เป็นรูปร่าง หรือรูปแบบของผลิตภัณฑ์ที่ต้องการ
- 3) ขั้นตอนตรวจสอบและตกแต่ง เป็นการนำส่วนประกอบที่ได้จากขั้นตอนที่สอง มาตรวจสอบความเรียบร้อย และตกแต่งเพิ่มเติมให้สวยงามตามแบบที่ต้องการหรือที่กำหนดไว้

สรุปได้ว่า การผลิตและพัฒนาผลิตภัณฑ์เครื่องหนังในประเทศมีกระบวนการอย่างต่อเนื่อง โดยพัฒนามาจากอุตสาหกรรมในครัวเรือนไปสู่อุตสาหกรรมหนังตลาดใหญ่ ซึ่งได้รับการสนับสนุนทั้งทางภาครัฐและด้วยการพัฒนาจากภาคเอกชนเอง ส่งผลให้อุตสาหกรรมเครื่องหนังในประเทศไทยมีการเจริญเติบโตขึ้นตามลำดับ มีการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยมากขึ้น ทั้งยังมีการพัฒนาคุณภาพของฝีมือแรงงาน การออกแบบผลิตภัณฑ์เพื่อการส่งออกเป็นสำคัญด้วย

1.4 งานหัตถกรรมสาขาผ้าทอ

การทอผ้าเพื่อใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชาวล้านนาเป็นอย่างมาก เป็นงานที่ผู้หญิงแทบทุกคนจะต้องทำได้ เพราะความจำเป็น

ในการใช้สอยในครอบครัวเป็นกรอบบังคับอยู่ในอดีต การทอผ้าพื้นบ้านพื้นเมืองของล้านนา นั้นจะทอขึ้นเพื่อประโยชน์ในการใช้สอยในชีวิตประจำวันเป็นหลัก สุรพล คำริกุล (2542 : 227-251) ได้ศึกษาไว้ว่า ผ้าพื้นเมืองในล้านนาสามารถแบ่งออกได้เป็นสองประเภทกว้าง ๆ คือ

ประเภทที่หนึ่ง เป็นผ้าที่ทอขึ้นเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวัน ผ้าประเภทนี้จะไม่ให้ความสำคัญกับความประณีตงดงามนัก เช่น ผ้าชิ้นที่ชาวบ้านใช้นุ่งทำงาน หรืออยู่กับบ้านมักทอเป็นผ้าฝ้ายสีเรียบ ๆ มีลวดลายง่าย ๆ มักมีสีพื้นเป็นหลัก เช่น สีพื้นดำหรือสีกรมท่า สลับด้วยลายขวางเป็นแถบสีแดงหรือสีส้ม เช่น ผ้าชิ้นเมืองแพร่ เป็นต้น หรือถ้าจะทอเป็นผ้าสำหรับตัดเสื้อที่ใช้ในงานประจำวันอย่างเสื้อหม้อห้อมก็จะเป็นผ้าเนื้อหยาบ ๆ เพื่อความคงทน แล้วย้อมสีด้วยใบต้นคราม หรือดินห้อม เป็นต้น นอกจากเครื่องนุ่งห่มแล้ว ผ้าที่ใช้สอยอย่างอื่น เป็นต้นว่า ผ้าขาวม้า ย่าม ผ้าห่ม ก็มักทอขึ้นอย่างเรียบ ๆ แต่บางท้องถิ่นก็จะทำให้มีสีสันสดใสมาใช้ก็มี

ส่วนผ้าอีกประเภทหนึ่ง เป็นผ้าที่ทอไว้ใช้ในโอกาสพิเศษ เช่น ผ้าสำหรับนุ่งห่ม หรือใช้ในงานทำบุญ งานนักขัตฤกษ์ งานเทศกาล และพิธีการสำคัญ ๆ อาจจะต้องใช้ผ้าที่มีความประณีตงดงามเป็นพิเศษ เพราะการทอผ้าประเภทนี้นอกจากจะต้องประกวดประชันกันในด้านความประณีตงดงามแล้ว ยังต้องสอดคล้องกับความเชื่อและขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคมในกลุ่มชนนั้นด้วย ในโอกาสพิเศษเหล่านี้ผู้หญิงมักจะแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าที่มีลักษณะพิเศษ ซึ่งอาจจะเป็นชิ้นดินจกที่มีเชิงหรือตีนทอเป็นลวดลาย และสีสันทึงงดงามเป็นพิเศษ

นอกจากการทอผ้าเพื่อใช้สอยโดยตรงแล้ว ชาวล้านนายังใช้ผ้าและวัตถุที่ใช้ทอผ้า คือ เส้นด้าย มาเกี่ยวข้องกับสองความเชื่อและงานประเพณีพื้นบ้านของตนด้วย เช่น การใช้ด้ายและผ้ามาประดิษฐ์เป็นตุ้มหรือธงใช้ในประเพณีทานตุ้ม หรือแม้ในงานพิธีศพ ก็ใช้ผ้าดิบสีขาวมาทำเป็นตุ้มสามหาง ถือนำหน้าศพ เพื่อที่จะช่วยนำวิญญาณของผู้ตายไปสู่สุคติได้ ประเภทของผ้าทอแบบพื้นเมืองของชาวล้านนา ซึ่งเป็นผ้าที่มีอยู่ในพื้นที่ที่สืบทอดมาแต่โบราณ และยังปรากฏมีการทอและใช้อยู่ในดินแดนล้านนาในทุกวันนี้ ซึ่งอาจจำแนกไปตามกรรมวิธีการผลิตและวัตถุที่ใช้ได้ดังต่อไปนี้

1) ผ้าฝ้ายทอมือ เป็นผ้าทอที่ผลิตจากฝ้ายพันธุ์พื้นเมือง ซึ่งมีอยู่ 2 พันธุ์ คือ ฝ้ายสีขาว และฝ้ายสีตุ่นหรือสีเนื้อ ซึ่งเป็นฝ้ายที่มีคุณลักษณะพิเศษ คือ มีเส้นใยที่นุ่มและเหนียว โดยเฉพาะฝ้ายสีตุ่นนั้นเป็นสิริมงคลทางสังคม ผ้าฝ้ายทอมือนอกจากจะใช้ได้ตามธรรมชาติแล้ว ยังนิยมย้อมสีเส้นใยด้วยสิริมงคลตามกรรมวิธีย้อมแบบโบราณ โดยใช้สีที่ได้จากต้นไม้และสมุนไพรต่าง ๆ ซึ่งจะได้ผ้าที่มีสีประสานกลมกลืนกันมาก และให้ความนุ่มนวลไม่ฉูดฉาดเหมือนผ้าที่ย้อมด้วยสียูทาสาสตร์

ผ้าฝ้ายทอมือมีทั้งทอเป็นผ้าพื้น คือผ้าที่มีสีเดียว อาจเป็นสีเดิมของฝ้ายหรือสีย้อมสีเดียวแล้วทอเป็นผืนยาวติดต่อกันไป สำหรับนำไปใช้สอย เช่น ดัดเย็บเป็นเสื้อผ้าสวมใส่ หรือเป็นเครื่องใช้ต่าง ๆ แต่ปัจจุบันมีการทอเป็นลวดลายในตัวอย่างสวยงาม การทอผ้าฝ้ายนั้นยังปรากฏมีอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะตามหมู่บ้านในแถบชนบท แต่สำหรับแหล่งทอผ้าพื้นเมืองที่ผลิตเป็นการค้าที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดี คือผ้าทอบ้านไร่ไผ่งามของนางแสงดา บันลือฤทธิ์ ที่ตำบลสบเตี๊ยะ ผ้าทอที่บ้านหนองอาบช้าง ผ้าทอจากร้านฝ้ายช่อคำ ของอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ และผ้าทอจากร้านผลิตและชาวบ้านในเขตอำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน เป็นต้น

2) ผ้าไหม ถูกใช้ป็นเครื่องแต่งกายในกลุ่มเจ้านายชั้นสูงเท่านั้น ในส่วนของชาวบ้านธรรมดาไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการทอและใช้ ดังนั้น จึงมีการทออยู่แต่เฉพาะในเวียงหรือในคุ้มของเจ้านายเท่านั้น โดยมีทั้งการทอเป็นชิ้นไหม ดินจก ชิ้นไหมสอดค้นเงินค้นทอง และผ้าไหม ขกดอก เป็นต้น ผ้าไหมเป็นผ้าที่ทำจากใยของไหม มีความสวยงามแวววาว สันนิษฐานว่าในอดีตคงมีการสั่งซื้อไหมดิบจากแคว้นล้านช้าง เช่น เมืองหลวงพระบาง เป็นต้น แต่การทอผ้าไหมเพื่อสำหรับจำหน่ายให้ชาวบ้าน ธรรมดาสามารถหาไว้ใช้ได้โดยทั่วไปนั้น เพิ่งจะมีการผลิตขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2453 เป็นต้นมา ด้วยการริเริ่มของลพดิลกในสายสกุลชินวัตร ได้มีการทอผ้าไหมเป็นสินค้าขึ้นครั้งแรกที่อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ โดยสั่งไหมดิบมาจากพวกจีนฮ่อเมืองยูนนาน และจากมณฑลอีสาน ต่อมาได้มีการพัฒนาการทอผ้าไหมมาตามลำดับ จนเป็นอุตสาหกรรมการทอผ้าไหมและได้มีการจำหน่ายแพร่หลายออกไปเป็นที่รู้จักกันในชื่อ ผ้าไหมเชียงใหม่ หรือ ผ้าไหมชินวัตร ปัจจุบันผ้าไหมเชียงใหม่ได้มีการผลิตจำหน่ายอย่างกว้างขวางและส่งเป็นสินค้าออกไปถึงต่างประเทศ ทำผ้าไหมเชียงใหม่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดีทั้งชาวไทยและต่างประเทศ

ปัจจุบันผ้าไหมเชียงใหม่มีทั้งผ้าพื้น ผ้าพิมพ์ ผ้ายก และผ้าจก ผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรม มีคุณภาพดี ราคาไม่สูงมากนัก หาซื้อได้โดย การใช้ผ้าและการแต่งกายของชาวล้านนาในอดีต จากหลักฐานที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังหลาย ๆ แห่งในภาคเหนือ ได้สะท้อนให้เห็นถึงการแต่งกายของชาวล้านนาในสมัยโบราณได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะภาพจิตรกรรมฝาผนังอย่างน้อยจำนวน 4 แห่ง ซึ่งได้แก่ ที่วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง ซึ่งนับเป็นหลักฐานของงานจิตรกรรมล้านนาที่เก่าที่สุด ประมาณว่าเขียนขึ้นในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 21 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22 วิหารลายคำ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ วิหารวัดภูมินทร์ อำเภอเมือง และวิหารวัดหนองบัว อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน เป็นต้น การแต่งกายของผู้คนที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมเหล่านั้นทำให้เราทราบว่า กษัตริย์และเจ้านายชั้นสูง จะนุ่งผ้าโจงกระเบนหยักครึ่ง ถักสูงขึ้นไปจนเห็นรอยสักที่ขา มีผ้าคล้องคอห้อยไหล่

ไม่สวมเสื้อหรือสวมเสื้อคอปิด แขนกระบอก มีทั้งโปกผ้าและไม่โปกผ้า ไ่ว่มวย และทำผมเกล้าโน้ม มาข้างหน้าอย่างมอญ ซึ่งรอยสักนั้นผู้ชายชาวล้านนาในอดีตจะนิยมกันมาก การสักในภาษาท้องถิ่นเรียกว่า สับหมึก คือ การสักยันต์ด้วยหมึกดำ เมื่อเริ่มเข้าสู่วัยหนุ่ม โดยจะสักตั้งแต่เอวลงมาถึงเข่าหรือต่ำกว่าเข่าเล็กน้อย

ส่วนผู้ชายชาวบ้านทั่วไปจะนุ่งหยักรั้ง ไปสูงถึงโคนขาเห็นรอยสักที่ขา มีผ้าคาดเอว ปล่อยชายห้อยไว้ข้างหน้า ผ้าที่นุ่งเรียกว่า ผ้าต้อย เป็นลักษณะผ้าผืนสี่เหลี่ยมที่ใช้ผ้าฝ้ายสีพื้น หรือมีลายดาสลับขาวที่เรียกว่า ผ้าตาไก่ ผ้าต้อยนี้มีสองขนาด คือ ขนาดสั้น และขนาดยาว ถ้าขนาดสั้นนิยมนุ่งแบบ เก็ดหม้าม หรือ เก็นหม้าม คือ ม้วนชายผ้าเป็นเกลียวสอดระหว่างขาให้รัดกุมแบบเดียวกับนุ่งดอกเข็ม ไร้วลายสักหมึกให้เห็นเด่นชัด ถ้าเป็นผ้าขนาดยาวก็จะนุ่งแบบโจงกระเบน สำหรับส่วนบนของร่างกายจะเปลือยอก และในเวลาทำงานหรือในโอกาสพิเศษจะมีผ้าพาดบ่าที่เรียกว่า ผ้าเช็ด ส่วนในเวลาไหนหนาวก็จะมี ผ้าตุ้ม (ผ้าห่ม) คือผ้าฝ้ายทอเส้นใหญ่หนา ๆ ใช้ห่มคลุมตัวกันทั้งหญิงและชาย

ผู้หญิงชั้นสูงจะนุ่งชั้นยาวกรอมเท้า เป็นชั้นลายขวางลำตัว ดินชั้นมีลายดินจก แต่สำหรับผู้หญิงที่เป็นชาวบ้านโดยทั่วไปจะนุ่งผ้าชั้นลายขวางกรอมเท้า เรียกว่า ชั้นต่อตีนต่อเอว เป็นชั้นสี่พื้น มีลายสีเข้ม เช่น สีแดง สีส้ม และสีดำ เป็นลายขวางสลับเป็นริ้วขวางลำตัว ที่เชิงชั้นมีทั้งที่เป็นแถบสีส้ม สีแดง เป็นแถบใหญ่ ๆ ไม่มีลวดลายดินจก ที่เรียกว่า ชั้นต่ำ ผู้หญิงในสมัยโบราณนั้นจะไม่สวมเสื้อ เพราะโดยทั่วไปแล้วการเปลือยอกของผู้หญิงเป็นเรื่องธรรมดา เช่นเดียวกับผู้ชาย แต่จะมีเพียงผ้าสีก่อนใช้พันรอบอก หรือใช้ผ้าคล้องคอ ห้อยสองชายลงมาข้างหน้าปิดส่วนอก หรือห่มเฉียงแบบสไบ ที่เรียกว่า สะห้วยแสง หรือ เบี่ยงบ้าย ในเวลาปกติแล้ว ผู้หญิงจะนุ่งชั้นต่อตีนสีแดงดำ แต่ในเวลาไปวัดหรือในโอกาสพิเศษจะนุ่งชั้นต่อตีนหรือเชิงด้วย ดินจก เป็นลวดลายงดงามพิเศษ ลักษณะของดินจกของชาวไทวนหรือชาวล้านนาในแต่ละแห่งจะมีลวดลายการเล่นสี รูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ของตน เช่น ดินจกแบบเจ้านาย ในคุ้ม ดินจกแบบสันป่าตอง จอมทอง ฮอด คอยเต่า แม่แจ่ม ดินจกแบบเมืองลอง ดินจกแบบลำปาง และดินจกแบบเมืองน่าน เป็นต้น นอกจากนี้ ทั้งหญิงและชายในสมัยโบราณจะนิยมเจาะหู ไล่ถ่าน คือ ต่างหูขนาดใหญ่มีลักษณะเป็นกระบอกทำด้วยเงินหรือทองคำม้วน ใช้เสียบเข้าจึงทำให้รูที่เจาะมีขนาดใหญ่ด้วย

อย่างไรก็ตามการแต่งกายของชาวล้านนาได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากลักษณะพื้นเมืองหรือพื้นถิ่นมากขึ้น เมื่อได้รับการเปลี่ยนแปลงการปกครองของล้านนาจากการเป็นประเทศราชมาเป็นมณฑลพายัพในรัชกาลที่ 5 ได้มีการรับเอาค่านิยมและรูปแบบการแต่งตัวจากภาคกลางและต่างประเทศเข้ามาในหัวเมืองฝ้ายเหนือมากขึ้น ดังนั้น ผู้ชายชาวล้านนา

โดยเฉพาะที่อาศัยอยู่ในเมืองจะนิยมสวมเสื้อและกางเกง ซึ่งเสื้อที่ใช้นั้นจะเป็นเสื้อคอกลมแบบจีน ที่ชาวไทใหญ่หรือเงี้ยวเข้ามา ลักษณะเสื้อของผู้ชายที่เริ่มสวมใส่กันในล้านนา ยุคแรกนั้น จะเป็นเสื้อคอกลม แขนสั้น หรือแขนยาวต่อแขนดำ ผ่าหน้าตลอด ผูกเชือกมีกระเป๋าสองข้าง เย็บด้วยผ้าฝ้ายสีขี้ตุน หรือย้อมสีหม้อห้อม อีกแบบหนึ่ง คือ เสื้อครึ่งอกติดกระดุมหอยสองเม็ด จะมีกระเป๋าสองหรือไม่มีก็ได้

ในส่วนของการเกงนั้นผู้ชายจะสวมกางเกงจีนหรือของไทใหญ่ ซึ่งมีลักษณะเป็นกางเกงเป๋ายาวทรงหลอม ตัดเย็บจากผ้าฝ้ายสีขี้ตุนหรือย้อมสีหม้อห้อม มี 2 ขนาด คือ ขนาดขาสั้นครึ่งหน้าแข้ง ที่ชาวเงี้ยวใหม่เรียกกันว่า เตี้ยวสะดอ ซึ่งมีความหมายว่าขนาดกึ่งกลาง และขนาดยาวถึงข้อเท้า ในปัจจุบันการเกงแบบนี้ทั้งสองขนาดจะถูกเรียกรวมไปว่า เตี้ยวสะดอ แต่มีบางท้องถิ่น เช่น ที่เมืองน่านเรียกว่า เตี้ยวสามคุก เพราะเย็บสามตะเข็บ และที่เมืองแพร่บางที่ก็นิยมเรียกกันว่า เตี้ยวเกี การแต่งกายของชาวบ้านโดยทั่วไปเวลาไปทำงานในไร่สวน ท้องนา ก็จะสวมเสื้อเก่า ๆ ที่ย้อมสีดำหม้อห้อมและเตี้ยวสะดอครึ่งแข้ง

ส่วนผู้หญิงก็จะนิยมสวมเสื้อผ้าฝ้ายคอกลมหลวม ๆ แบบจีน แขนสามส่วน สีส่อนเหมือนผู้ชาย แต่ยังคงนุ่งชั้นแบบโบราณอยู่ การใช้สไบก็จะใส่ทับลงไปบนเสื้ออีกทีหนึ่ง เวลาไปงานพิธี เก้าอี้แบบโบราณ สับหวีที่ติดดอกไม้แล้วแต่โอกาส

ต่อมาสมัยรัชกาลที่ 6 พระราชชายาเจ้าดารารัศมี พระราชชายาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้นำเอาเสื้อแขนหมูแฮมแบบยุโรปและเสื้อคอขะวามาใช้ในคุ้มเงี้ยวใหม่ ใส่กับชั้นไหมลายพม่าที่เรียกว่า ชินลุนตยา อะซิก ต่อต้นจกยกลิ้นแบบเงี้ยวใหม่ และแบบเงี้ยวตุง เก้าอี้ทรงญี่ปุ่น ซึ่งเป็นที่นิยมกันทางยุโรปขณะนั้น ปักด้วยดอกไม้ไหวทองคำใส่ต่างหูเพชรและเครื่องประดับแบบตะวันตก รูปแบบการแต่งกายเช่นนี้ได้แพร่หลายไปในกลุ่มชนชั้นสูงของมณฑลพายัพเท่านั้น แต่ผู้หญิงชาวบ้านธรรมดา ยังคงสวมเสื้อคอกลม ซึ่งลักษณะเสื้อของผู้หญิงที่นิยมในสมัยนี้จะเป็นเสื้อฝ้ายคอกลม สีขาว ตัวหลวม แขนกระบอกต่อดำ ผ่าอกตลอด ผูกเชือกหรือติดมะต้อมแต่็บ (กระดุมแป้น) มีกระเป๋าสองข้าง หรือเป็นเสื้อผ่าครึ่งอก ติดกระดุมสองเม็ด เสื้ออีกลักษณะหนึ่งคือ เป็นเสื้อรัดรูปเอวลอย แขนสามส่วนคอกลม ผ่าหน้าตลอด ผูกเชือก หรือติดกระดุมผ้าแบบจีน ในยุคหลังลงมานิยมใช้ผ้าป่านมัดลินตัดเย็บ นอกจากนี้ ยังมีเสื้อลำลองทั่วไปอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นเสื้อเย็บแบบห้าตะเข็บเย็บแบบพอดีตัว คอกลมดำเว้าแขน หรือเป็น เสื้ออก คือไม่มีแขน มีลักษณะพันรอบอกแบบพอดีตัว มีกระเป๋าสอง เวลาไปวัดก็นิยมห่มผ้าสะห้วยแล่งทับเสื้ออีกที และยังคงนิยมนุ่งชั้นลายขวางและเก้าอี้แบบเดิมอยู่

ส่วนผู้ชายที่มีฐานะดีก็จะสวมกางเกงแพรจีนสีต่าง ๆ หรือแพรปั้งลีน (ผ้าชาติน) ใต้เสื้อคอกลมตัดเย็บด้วยผ้ามีสลินหรือผ้าปาน ผ่าครึ่งอก ติดกระดุม ต่อแขนต่ำ มีกระเป๋าด้านหน้าตรงกลางลำตัวหรือมีกระเป๋าสองข้างก็ได้ สำหรับบรรดาเจ้านายจะนิยมใช้ผ้าไหมเย็บเสื้อ นุ่งโจงกระเบนผ้าไหมหางกระรอก หรือนุ่งเตี๋ยยัง ซึ่งเป็นกางเกงเป๋ายาวมากแบบเดียวกับกางเกงของชาวเขาเผ่าม้ง ในโอกาสพิเศษสวมเสื้อราชปะแตน สวมหมวกกะโล่ สำหรับผู้ชายพื้นบ้านชาวนาชาวสวนก็ยังคงนุ่งกางเกงและเสื้อเป็นผ้าฝ้าย จะสวมเสื้อสีขาวเวลามีนงานพิธีและจะแสดงความเคารพหรือให้เกียรติอย่างสูงสุดด้วยการแต่งตัวสีขาวทั้งชุดเวลาออกงาน

ต่อมาการแต่งกายของชาวล้านนาได้มีเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้ส่งเสริมให้คนไทยทั่วประเทศแต่งกายแบบสากลนิยม ดังนั้น การแต่งกายของชาวล้านนาจึงเปลี่ยนแปลงมาเป็นดังเช่นทุกวันนี้ ผ้าทอกับชีวิตผู้คนเป็นเรื่องที่แยกกันไม่ออก เกิดมาก็ต้องนุ่งผ้า ผ่าอ้อม ยิ่งโต ผ้าที่ใช้ก็ยิ่งมีมากขึ้น ๆ มากประเภท ทั้งเสื้อ ผ้านุ่ง ผ้าห่ม ผ้าปูที่นอน มุ้ง ผ้าขาวม้า ฯลฯ งานทอผ้าจึงเป็นงานที่เกิดขึ้นจากความจำเป็นของชีวิตโดยแท้

สำหรับในล้านนาและเชียงใหม่ ผ้ามิใช่เป็นเพียงหัตถกรรมในครัวเรือนเท่านั้น ทามกลางเทือกเขาอันสลับซับซ้อน บนเส้นทางการค้าของม้าต่าง วัวต่าง จนถึงยุคของการค้าทางเรือและรถไฟ สินค้าที่เกี่ยวกับผ้าไม่ว่าจะเป็น ฝ้าย ไหม ผ้าทอเป็นผืน ล้วนแต่เป็นสินค้าที่ไม่เคยตกจากหน้าประวัติศาสตร์การค้าในภาคเหนือ

แม้จะทอผ้ากันได้เกือบทุกครัวเรือน แต่เชื่อว่าทุกท้องที่จะปลูกฝ้าย ผืนดินที่ราบลุ่มอันอุดมสมบูรณ์มักจะใช้ปลูกข้าว ทำสวน ปลูกผัก ส่วนที่ราบค่อนข้างจะแห้งแล้ง ปลูกข้าวได้ไม่พอกิน จึงมีการปลูกฝ้ายกันมาก สำหรับนำไปแลกข้าวหรือสินค้าอย่างอื่นที่จำเป็น ฝ้ายส่วนใหญ่จะนำมาทอเป็นผ้าที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ผ้าซิ่น ผ้าปูที่นอน ผ้าขาวม้า ย่อม หรือผ้าทอที่ใช้ทำบุญ เช่น ทอและย้อมผ้าสบง จีวร ถวายพระ ทอดุง ผ้าห่อคัมภีร์ ผ้าที่ใช้ในชีวิตประจำวันส่วนใหญ่เป็นผ้าพื้น ไม่มีลวดลาย หรือเป็นลายง่าย ๆ เช่น ลายตาราง การทอผ้าที่มีลวดลายสวยงามเป็นความสามารถพิเศษ เชื่อว่าทุกคนจะทอได้ ลายบางลายก็เป็นลายเฉพาะของคนแต่ละกลุ่ม เช่น ลายน้ำไหลของไทลื้อ บางทีเรียกตามชื่อชาติพันธุ์ เช่น ชิ่นลัวะ ชิ่นยาง ความหลากหลายของกลุ่มคนในเชียงใหม่ ส่งผลให้ลายผ้าของเชียงใหม่มีหลากหลายจนยากที่จะกำหนดว่าผ้าแบบไหนลายอย่างไร นุ่งอย่างไร เป็นเอกลักษณ์แท้จริงของเชียงใหม่

กล่าวได้ว่า ผ้าทอของจังหวัดเชียงใหม่มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่นมาตั้งแต่ในสมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งลวดลายของผ้าทอยังสามารถสื่อสารถึงวัฒนธรรมประเพณี และความเชื่อของคนในท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี โดยผ้าทอของจังหวัดเชียงใหม่

สามารถจำแนกตามการผลิตและถิ่นที่มา ได้แก่ ชินดินจกแม่แจ่ม ผ้าฝ้ายทอมือ ผ้าไหมสันกำแพง ผ้าทอเกีวของชาวเขา เป็นต้น

1.5 งานหัตถกรรมสาขาช่างโลหะ

ในภาคเหนือของประเทศไทย ได้มีการสำรวจและขุดค้นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในช่วงยุคเหล็กเพียงไม่กี่แห่ง ดังเช่น แหล่งโบราณคดีบ้านยางทองใต้ ตำบลสันปุยเลย อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ และแหล่งโบราณคดีบ้านวังไฮ ตำบลเวียงของ อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน และบริเวณปากถ้ำปางคาม อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งได้พบเครื่องมือเหล็กที่คล้ายสิ่ว หัวขวาน และเครื่องประดับเหล็กที่คล้ายกำไล (ปิยาภา พรหมทอง, 2542:17-18)

โลหะ คือวัสดุที่ปกติประกอบด้วยธาตุโลหะที่มีอิเล็กตรอนไม่จำกัดเฉพาะอยู่มากมาย นั่นคืออิเล็กตรอนเหล่านี้ไม่ได้เป็นของอะตอมใดอะตอมหนึ่งโดยเฉพาะ ทำให้คุณสมบัติหลายประการของโลหะมีผลมาจากอิเล็กตรอนเหล่านี้เช่น เป็นตัวนำไฟฟ้าและความร้อนได้ดีมาก ไม่ยอมให้แสงผ่านจึงไม่โปร่งใสผิวของโลหะที่ขัดเรียบจะเป็นมันวาว โลหะมีความแข็งแรงสามารถแปรรูปได้จึงถูกใช้งานด้านโครงสร้างอย่างกว้างขวาง โลหะ เป็นสารที่มีความสามารถนำความร้อนและนำไฟฟ้าได้ดี เป็นของแข็งที่มีความเหนียวนำมาโค้งงอตีเป็นแผ่น ดึงเป็นเส้น หรือรูปทรงต่างๆได้ มีความหนาแน่นสูง เมื่อขัดจะเป็นเงามันวาว เมื่อเคาะมีเสียงดังกังวาน เช่น เหล็ก ทอง สังกะสี ฯลฯ

การตีเหล็ก หรือการแปรรูปเหล็ก เริ่มจากการนำเอาเหล็กน้ำพี้ที่ได้จากการถลุง มาเผาในเตาเผา จนเหล็กแดงได้ที่ ใช้คีมครีบบมาตีด้วยค้อนบนทั่งตีเหล็ก เมื่อเหล็กเย็นลงก็จะนำไปเผาซ้ำอีก จนกว่าจะตีเหล็กให้ได้รูปร่างที่ต้องการ เครื่องมือที่ใช้ในการตีเหล็ก ประกอบด้วย คีมค้อนยาว ค้อน เหล็กสกัด เหล็กทำกัน และเหล็กตะไบ ในสมัยโบราณ ก่อนตีเหล็กจะต้องทำพิธีบวงสรวง และจะต้องทำให้เสร็จภายในวันเดียว ผลิตภัณฑ์ที่นิยมทำจากเหล็กน้ำพี้ ได้แก่ ดาบ (พระแสง) พระขรรค์ หอก ง้าว มีด จอบ เสียม ขวาน เป็นต้น

เครื่องมือเครื่องใช้ เช่น มีด คือเครื่องมือชนิดแรก ๆ ที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้น เพื่อใช้ในการชีวิตประจำวันมาอย่างยาวนาน เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับแทบจะทุกกิจกรรม ในการดำเนินชีวิต ไม่ว่าจะเป็นเผ่าพันธุ์ หรือกลุ่มสังคมใดๆ ก็ตาม มีดเป็นเครื่องมือตัดเฉือนชนิดมีคมสำหรับใช้สับ หั่น เฉือน ปาด บางชนิดอาจมีปลายแหลมสำหรับกรีด หรือแทง มักมีขนาดเหมาะสมสำหรับจับถือด้วยมือเดียว มีดในประเทศไทย ค้นพบครั้งแรกราว 30,000 ปี ตามแหล่งโบราณคดีต่าง ๆ โดยวัสดุที่ใช้ทำมีดจะแตกต่างกันไปตามยุคสมัย

มิดในยุคหิน มักทำจากกระดูกหรือหินที่กะเทาะให้มีความแหลมคมใช้เป็นเครื่องมือและอาวุธ ซึ่งมีหลักฐานจากแหล่งโบราณคดีภูมิภาคต่าง เช่น แหล่งโบราณคดีถ้ำหลังโรงเรียนจังหวัดกระบี่ ถ้ำในอำเภอไทรโยค ถ้ำต่าง ๆ ในบริเวณลุ่มน้ำแควน้อย จังหวัดกาญจนบุรี ถ้ำผีแมนในจังหวัดแม่ฮ่องสอน เพิงผาช้างที่อุทยานแห่งชาติ ออบหลวง จังหวัดเชียงใหม่ แหล่งโบราณคดีบ้านเก่า จังหวัดกาญจนบุรี แหล่งโบราณคดีโนนป่าหวาย แหล่งโบราณคดีบ้านท่าแค อำเภอเมืองจังหวัดลพบุรี แหล่งโบราณคดีโคกเจริญ แหล่งโบราณคดีโนนนกทา อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น แหล่งโบราณคดีโนนเก่าน้อยในด้านตะวันออกของหนองหาน อำเภอกุมภวาปี แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เป็นต้น

มิดในยุคสำริด งานส่วนใหญ่ทำจากวัสดุสำริด ขึ้นรูปโดยการหล่อและการตี มักพบตามแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ซึ่งเป็นสายแร่ทองแดงเช่น แหล่งโบราณคดีภูโล้น ริมฝั่งแม่น้ำโขง จังหวัดหนองคาย ซึ่งมีช่วงอายุประมาณ 3,750-3,425 ปี แหล่งโบราณคดี บ้านนาดี อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานีพบการหล่อสัมฤทธิ์เป็นเครื่องใช้และเครื่องประดับ มีอายุประมาณ 2,700-2,400 ปี แหล่งโบราณคดี ในลุ่มน้ำมูล ที่มีการใช้สัมฤทธิ์ เช่นที่บ้านประสาธน์ บ้านหลุมข้าว อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา มีแหล่งโบราณคดีแหล่งศูนย์การทหารปืนใหญ่ พบการใช้สัมฤทธิ์เป็นเครื่องใช้และเครื่องประดับ มีอายุประมาณ 3,000 ปีมาแล้ว แหล่งโบราณคดีโนนป่าหวาย บ้านห้วยโป่ง อำเภอโคกสำโรง จังหวัดลพบุรี เป็นแหล่งใหญ่ในการผลิตแร่ทองแดงประมาณ 3,500-3,000 ปีมาแล้ว อ่างเก็บน้ำนันทกาแหง อายุประมาณ 3,301-2,900 ปี

มิดในยุคเหล็ก มักทำจากเหล็กที่ขึ้นรูปด้วยการตี พบในเครื่องมือเครื่องใช้ของล้านนา มิด เป็นเครื่องมือประเภทมีคมที่มีหลายขนาด และมีการใช้งานอย่างกว้างขวาง ทั้งนี้ไม่เป็นที่ประจักษ์ว่าก่อนหน้าที่จะมีมิดทำด้วยเหล็กไว้ใช้ในล้านนานั้น มิดที่คนโบราณใช้นั้นทำด้วยวัสดุสิ่งใด แต่ที่ตกทอดมานั้นพบว่ามิดที่ใช้เป็นมิดโกนผมด้านหนึ่ง วัสดุที่ใช้ทำคือทองเหลืองเหล็กที่ใช้ในการทำมิดนั้นมักจะเป็นเหล็กแผ่น และที่ถือกันว่ามีคุณภาพสูงมากก็คือเหล็กเหนบริยงค์หรือเหล็กที่แกร่งอย่างเหล็กที่ได้จากส่วนของเครื่องยนต์ เป็นต้น ในครั้งที่พระญามังราย ปฐมกษัตริย์ในราชวงศ์มังรายไปรบกับพม่าและมอญ ได้ขอตัวช่างเหล็กและช่างโลหะมาไว้ในเชียงใหม่ ซึ่งเห็นว่าพระญากวิละคงดำเนินนโยบายเดียวกัน จึงได้มีช่างเหล็กมาตั้งเถียงเสา หรือโรงสูบลมของช่างโลหะเพื่อตีเหล็กอยู่ในบริเวณถนนช้างม้อย เชียงใหม่ ดังที่ตกทอดมาถึงปัจจุบัน ในเถียงเสาของสถาเหล็กหรือช่างทำเหล็กนั้น จะมีเสาหรือสูบลมซึ่งมักเป็นสูบนอนขนาดใหญ่สำหรับสูบลมเข้าสู่กองถ่านเพื่อเร่งความร้อนในไฟให้สูงขึ้น สถาจะสูบลมด้วยมือข้างหนึ่ง ส่วนอีกข้างหนึ่งก็จะจับคีมคีบเหล็กพลิกไปมาให้เข้าที่ หากจะต้องตีเหล็กแล้วก็จะเปลี่ยนมือข้างที่ถนัดน้อยกว่ามาถือคีมจับเหล็กและใช้อีกข้างหนึ่งตีเหล็กให้เข้าที่ การตีมิดนั้น ช่างจะเลือกเหล็กที่มีขนาดตามต้องการ

มาทุบให้ขึ้นรูปมีขนาดใหญ่น้อยและได้รูปทรงตามต้องการและต้องตีส่วนโคนให้เป็นแกนยาวประมาณ 1-4 นิ้ว เพื่อทำเป็นก้นหยั่งเข้าไปในด้าม เมื่อได้มิดที่มีลักษณะตามต้องการ เช่น มีขนาดต่าง ๆ แล้วก็จะ “ปิด” หรืออุดด้วยตะไบ ให้เรียบ แล้วจึงเผาบริเวณคมอีกครั้งหนึ่ง แล้ว “จาด” คือใช้ส่วนคมตะไบเข้ากับน้ำจี้เถาที่เตรียมไว้ เพื่อชุบให้คมแข็งอีกครั้งหนึ่ง และจะตีเขียว คือปลอกัดที่จะสวมกับปลายของด้ามในส่วนที่รับกับก้นเพื่อเสริมความแข็งแรงอีกด้วย ทั้งนี้ขนาดของตัวมิด ก้นและเขียวมิด ต้องมีขนาดสอดคล้องกัน

เมื่อได้มิดอย่างใดอย่างหนึ่งมาใช้งานแล้ว ชาวบ้านจะต้องเข้าด้ามมือ นำตัวมิดนั้นมาตริกับด้ามที่ใช้จับถือมิดเพื่อให้ใช้งานได้สะดวก ไม่ทำให้ทำด้ามมิดอย่างง่ายที่สุดคือไม้ไผ่ แต่หากผู้ใดจะใช้ไม้จริงที่ถากหรือกลึงเพื่อเป็นด้ามก็ย่อมทำได้ ด้ามมิดที่เตรียมมานั้นย่อมจะให้มีความเหมาะสมกับใบมิด มิดเขียว คือ ปลอกัดซึ่งจะกว้างไม่น้อยกว่าโคนของใบมิด เขียวจะรัดที่ส่วนหัวของด้ามมิดที่ให้ใบมิดสอดใส่แน่นด้วย ให้เจาะที่ส่วนหัว ชาวบ้านจะเข้าด้ามมิดโดยเอาจี้ครั้งอัดลงในช่องสำหรับสอดก้นนั้น ขณะเดียวกันก็ก่อไฟให้มีถ่านแดงมาก ๆ แล้วเอาผ้าชุบน้ำพันที่ใบมิดและเอาส่วนที่เป็นก้นชุกเข้าไปในถ่านไฟแดงจนร้อนแล้วนำไปเสียบเข้ากับช่องที่อัดจี้ครั้งไว้ แล้วเอาจี้ครั้งอัดลงไปและเผาถ่านมิดเสียบลงอีก ทำเช่นนี้หลายครั้งจนมั่นใจว่าจี้ครั้งอัดอยู่เต็มช่องและรัดก้นมิดให้กระชับแล้วจึงจะหยุดและนำมิดนั้นไปฝนให้คมต่อไป

มิดบางอย่างมักจะทำให้มีฝักมิดอีกด้วย ฝักมิดมี 2 ชนิด คือแบบที่ใช้ไม้มาเหลาให้ได้ขนาดกว้างและยาวกว่าตัวมิดเล็กน้อย แล้วผ่าไม้นั้นให้เป็นสองซีกโดยพยายามผ่าให้มีขนาดเท่ากันเจาะด้านในให้เท่ากับตัวมิดทั้งความยาว ความหนาและความใหญ่ จากนั้นจึงนำมาประกบกันและรัดด้วยหวายถัก ส่วนฝักมิดแบบที่สองนั้นจะใช้หวายยาวประมาณ 70 เซนติเมตร มาผ่าครึ่ง พับเข้าแล้วร้อยให้เป็นช่อง ส่วนปากนั้นให้ใช้หวายเส้นเล็กมาสาน โดยให้ผายปากออก มิดที่ใช้ฝักหวายแบบนี้จะเป็นมิดงกคือมิดได้หัวตัดและมิดปลายว้ายหรือปลายแหลมที่มีขนาดใหญ่ ทั้งนี้ บางคนที่ได้มิดมาใหม่เมื่อเข้าด้ามและฝนแล้วก็มักจะนำมิดสับกับต้นไม้ที่มียาง เช่น ต้นขนุน เป็นต้น สับทิ้งไว้ทั้งคืนเชื่อว่าคมมิดจะเหนียวเหมือนยางไม้และมิดจะไม่บิ่นง่าย

ประเภทของมิดที่พบได้ทั่วไปในจังหวัดเชียงใหม่ แยกประเภทได้ ดังนี้

- 1) มิดคมบาง เป็นมิดขนาดเล็ก เรียกชื่อตามความบางของมิด
- 2) มิดงก
- 3) มิดโงง หรือ พร้าหวด เป็นมิดปลายตัด ด้ามทำด้วยไม้ไผ่มีความยาวเท่า ๆ กับด้ามจอบหรือเสียม
- 4) มิดชอยหยวก หรือมิดที่ใช้หั่นต้นกล้วยนี้เป็นมิดขนาดยาวอย่างดาบ (ซึ่งบางคนใช้ดาบเก่าแทนมิดชนิดนี้)

5) มิดชอยยอ หรือมิดที่ใช้หั่นใบยาสูบให้เป็นฝอยละเอียดเพื่อใช้บริโภค

6) มิดชุย คือ มิดพกประจำตัวที่ชายหนุ่มมักพกติดตัว คำว่าชุย หมายถึงแทงหรือผลักดัน

7) มิดดาบ คือ ดาบหรืออาวุธที่ใช้ในการสู้รบหรือเป็นเครื่องประกอบแสดงความเป็นชายชาติศรี ซึ่งมีลักษณะและขนาดต่าง ๆ

8) มิดดาบสรีกัญไชย (อ่านว่า “ดาบสะหลีกันใจ”) หมายถึง ดาบที่มักจะปรากฏในวรรณกรรม โดยมักจะหมายถึงดาบประจำกายของพระเอก ซึ่งบางครั้งพระอินทร์จะเป็นผู้มอบดาบชนิดนี้ให้พระเอกก็มี

9) มิดได้ พราได้ชื่อของมิดชนิดนี้บางแห่งเรียกว่าพราพันไม้ บางท้องถิ่นเรียกว่ามิดได้

10) มิดเทาะ หมายถึง มิดที่ใช้โกนผม ซึ่งอาจเป็นโกนผมพระภิกษุหรือฆราวาสก็ได้ มิดเทาะนี้มักทำด้วยแผ่นเหล็กหรือโลหะแบนบางและเนื้อกล้า เพื่อที่ตัดมิดจะคงความคมได้นาน

11) มิดปลายว้าย คือ มิดที่ส่วนปลายโค้งจากคมด้านล่างขึ้นไปรับกับสันแต่มีได้แหลมมาก

12) มิดยับหรือกรรไกร เป็นเครื่องมือที่ใช้ตัด ทำเป็นใบมิดทำด้วยเหล็ก 2 อัน

13) มิดยับหมาก เป็นเครื่องใช้ประจำเขียนหมาก ใช้สำหรับผ่าผลหมาก ทำด้วยเหล็กแบน ๆ เป็นรูปต่าง ๆ

14) มิดยาว การที่เรียกมิดยาวนั้นคงเรียกชื่อตามลักษณะความยาวของมิด

15) มิดแลว เป็นมิดขนาดกลาง ตัวมิดมีความใหญ่ประมาณ 3.5 เซนติเมตร ยาวประมาณ 35 เซนติเมตร ส่วนสันของมิดหนาประมาณครึ่งเซนติเมตร มีรูปร่างคล้ายกับดาบ

16) มิดหมอ เป็นมิดที่ลงอาคมไว้ใช้ปราบภูตผีปีศาจ ทำด้วยเหล็ก กว้างประมาณ 5 เซนติเมตร ยาวประมาณ 10 เซนติเมตร มิดเหน็บ เรียกตามการใช้เหน็บเอว มิดเหน็บมีฝักใส่เหน็บเอวไปทำงานนอกบ้าน

17) มิดเหลา ตรงกับมิดตอกในภาษาไทยกลาง เคียว เป็นเครื่องมือสำหรับเกี่ยวข้าว เกี่ยวถั่ว และเกี่ยวหญ้าต่าง ๆ แต่จุดประสงค์ที่สำคัญ คือ ใช้เกี่ยวรวงข้าวเป็นหลัก เคียวเกี่ยวข้าวมีหลายแบบ เช่น เคียวกระสา ลักษณะรูปเคียวโค้งเป็นวงกว้างเหมือนคอนกกระสา เคียวกระยาง ลักษณะรูปเคียวโค้งเป็นวงแคบกว่าเคียวกระสา วงเคียวที่แคบกว่านี้เหมือนคอนก กระยาง เคียวงู ลักษณะปลายเคียวเหมือนหัวงู วงเคียวแคบกว่าเคียวกระยาง มีคอคอดตรงคองู เคียวขอ ส่วนใหญ่พบอยู่ในแถบจังหวัดเพชรบูรณ์ จังหวัดพิษณุโลก และจังหวัดพิจิตร ได้รับอิทธิพลมาจากเคียวเกี่ยวข้าวของจังหวัดแถบภาคอีสาน และประเทศกัมพูชา เป็นต้น เคียวขอบางที่เรียกว่า “กรูด” เคียวขอจะใช้เกี่ยวกิ่งไม้หรือรากไม้เนื้อแข็ง ซึ่งมีลักษณะโค้งงออยู่แล้วถากและเหลาให้เรียบ

18) เครื่องมือของงานช่างแกะสลักที่สำคัญ ๆ ก็มี ลีวและค้อน ลีว คือ สิ่งที่ทำจากโลหะที่เป็นเหล็กกล้าแข็งและเหนียว ทำให้เกิดความคมด้วยการตี การเจียร และตกแต่งให้เป็นหน้าต่าง ๆ เช่นหน้าตรง หน้าโค้ง ซึ่งมีขนาดต่าง ๆ กัน และลีวที่จะใช้แกะสลักได้นั้น จะตรงมีความคม ลีวที่ดีควรจะทำจากตะไบ และเหล็กสปริง

19) ลีวที่ใช้ในการแกะสลัก เช่นลีวหน้าตรง ใช้สำหรับตอกเดินเส้นในแนวตรง และขุดพื้น ซึ่งมีหลายขนาด ลีวหน้าโค้ง โค้งเล็บมือ ใช้สำหรับตอกเดินเส้นในส่วนที่เป็นเส้นโค้งและใช้ปาดแต่งแกะแรลาย และลีวปากเลี้ยว ลักษณะสิ่งจะเป็นมุกเลียงไปข้างหนึ่งและจะมีเป็นคู่ คือเลี้ยวซ้ายและเลี้ยวขวา

1.6 งานหัตถกรรมสาขาช่างไม้แกะสลัก

การแกะสลักนั้นเป็นภูมิปัญญาที่ชาวบ้านมีความเชื่อว่า มีมาแต่ครั้งโบราณ เป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนที่มีอยู่ทั่วไปในจังหวัดภาคเหนือ โดยเฉพาะที่จังหวัดเชียงใหม่ นับตั้งแต่ พ.ศ. 2500 (ทรงเดช สุทธิสา, 2545 : 6-7) ในจังหวัดเชียงใหม่มีร้านเครื่องแกะสลักไม้ จำนวน 2-3 ร้าน มีผู้ประกอบการอาชีพแกะสลักจริงจึงประมาณ 10 คนเท่านั้น โดยมีศูนย์กลางตั้งอยู่หลังวัดพุกช้าง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ต่อมาโรงพยาบาลโรลเรือนแมคเคนได้จัดกิจกรรมการฝึกการแกะสลักไม้อย่างจริงจัง แล้วส่งผู้ฝึกที่มีความเชี่ยวชาญไปยังหมู่บ้านต่าง ๆ ที่ใกล้เคียงเพื่อพัฒนาอาชีพให้กับครอบครัว จึงทำให้เกิดหมู่บ้านแกะสลักไม้ขึ้นในจังหวัดเชียงใหม่

ปี พ.ศ. 2503 ได้เพิ่มจำนวนผู้ประกอบการอาชีพไม้แกะสลัก ประมาณ 400 – 500 คน ทั้งมีการส่งเสริมทั้งภาครัฐและเอกชนอย่างมาก และ พ.ศ. 2518 ได้มีการพัฒนาเทคโนโลยีแกะสลักไม้เพื่อเป็นสินค้าส่งออกไปยังต่างประเทศ

การพัฒนาการรูปแบบของสินค้าไม้แกะสลักพบปรากฏในงานไม้แกะสลักของจังหวัดเชียงใหม่ ดังนี้

พ.ศ. 2503 แกะสลักเป็นรูปสัตว์ เช่น เสือ ม้า วัว ควาย กระต่าย เป็นต้น

พ.ศ. 2504 เริ่มมีการแกะรูปช้าง จระเข้ แกะสลักเครื่องใช้อื่น ๆ เช่น โป๊ะไฟ เป็นต้น

พ.ศ. 2506 -2513 มีชาวต่างชาติ และทหารอเมริกันเดินทางเข้ามายังประเทศไทย และให้ความสนใจในสินค้าไม้แกะสลัก สินค้ามีนิยมคือ ชาม ถ้วย ซึ่งทำแบบทรงยุโรปหรือ อเมริกา รูปงูเห่า ภาพติดผนัง แกะสลักรูปมือชูสองนิ้ว รูปมือชูเฉพาะนิ้วกลาง รูปช้าง ม้า วัว ควาย กระต่าย แรด และเฟอร์นิเจอร์ไม้ต่าง ๆ

พ.ศ. 2511-2518 ผลิตเฟอร์นิเจอร์ไม้ทั้งแบบไทยและแบบตะวันตก รวมทั้งรูปภาพแกะสลักติดฝาผนัง กลายเป็นสินค้าส่งออกไปยังต่างประเทศ

พ.ศ. 2518 ความประณีตในการแกะสลักไม้ลดลง เนื่องจากต้องสนองความต้องการทางด้านปริมาณของตลาด ทั้งยังมีปัญหาในเรื่องไม้สัก รัฐได้ออกกฎหมายควบคุมการใช้ไม้และให้ประชาชนซื้อไม้จากองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้เพียงที่เดียว โดยประชาชนที่ประกอบอาชีพไม้แกะสลักต้องรวมตัวกันเป็นนิติบุคคลในรูปแบบสหกรณ์

การแกะสลักไม้ เป็นศิลปะที่มีมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เป็นหนึ่งในช่างสิบหมู่ เรียกว่างานไม้จำหลัก งานศิลปะการแกะสลักไม้แบ่งออกเป็น 6 ประเภท คือ

- 1) ภาพมนุษย์ เช่น การสลักภาพเหมือน วีรชน พระพุทธรูป เทวรูป ภาพในวรรณคดี
- 2) ภาพสัตว์ เช่น แกะสลักสัตว์ในอิริยาบถต่าง ๆ ทั้งในธรรมชาติและวรรณคดี
- 3) ลวดลายประดับ คือ ลวดลายทั้งแบบไทยและสากล เพื่อนำมาใช้ในการตกแต่งเครื่องเรือน เครื่องใช้ ฯลฯ
- 4) ภาพทิวทัศน์ เช่น ภาพช้างเป็นโกลนกำลังลากซุงในป่าใหญ่ ภาพชีวิตความเป็นอยู่ทัศนียภาพทางธรรมชาติต่าง ๆ
- 5) ภาพองค์ประกอบศิลป์ คือ นำเอาความรู้เรื่องรูปทรงในแบบต่าง ๆ มาจัดวางองค์ประกอบใหม่

- 6) การแกะสลักอักษร เป็นการแกะสลักป้ายต่าง ๆ

รูปแบบงานแกะสลักไม้แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

- 1) การแกะแบบนูนต่ำ คือการแกะให้มีลักษณะแบน ๆ เพียงด้านเดียว เน้นที่เส้นขอบ เช่น การแกะสลักอักษรป้าย โลโก้ และลวดลายประกอบมุมกรอบบานตู้ในงานเครื่องเรือน
- 2) การแกะสลักแบบนูนสูง การแกะสลักที่มองเห็นเพียงครึ่งตัว หรือเป็นซีกเดียว เช่น ภาพประกอบทิวทัศน์
- 3) การแกะสลักแบบลอยตัว เป็นการแกะสลักที่ดูได้ทุกด้าน เช่น การแกะสลักพระพุทธรูป เทวรูปปางต่าง ๆ รูปคน รูปสัตว์ และองค์ประกอบศิลป์

วัตถุดิบและวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในงานแกะสลักไม้ (นิภากรณ์ ใจคำ, 2549:27-28) มีดังนี้

- 1) วัตถุดิบในการผลิตที่สำคัญ คือ ไม้เนื้ออ่อน เช่น ไม้สัก ไม้ขนุน ไม้มะม่วง และไม้จามจุรี เป็นต้น

- 2) เครื่องมือที่ใช้ได้แก่

2.1) สิว เป็น เหล็กยาวทำจากเหล็กกล้า โดยมีด้ามถือที่ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้ตะโก ปลายมีคม มีรูปร่างขนาดที่แตกต่างกันไป เช่น สิวได้หรือสิวคมแบน สิวรูปตัววีหรือสิวฮาซ สิวรูปตัวยูหรือสิวเล็บมือหรือสิวว่อง เป็นต้น

2.2) เหล็กปี่มลาย หรือ เหล็กคอก ใช้สำหรับตอกลงบนผิวไม้ หรือส่วนที่เป็นพื้นภาพ เพื่อให้ได้ลวดลายตามที่ต้องการ

2.3) มีด ใช้สำหรับถาก หรือเหลาไม้เพื่อตกแต่งให้ได้รูปทรงตามต้องการก่อนที่จะแกะสลัก

2.4) หินลับ ใช้สำหรับลับคมมีดหรือสว่า เพื่อให้เกิดความคม

2.5) ค้อนไม้ ทำจากไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้แดง ไม้ชิงชัน เนื่องจากมีความคงทนสามารถควบคุมน้ำหนักในขณะตอกและช่วยยืดอายุการทำงานของสว่า

2.6) ดินสอหรือสีเมจิก ใช้เขียนลวดลายลงบนไม้ก่อนลงมือแกะสลัก

2.7) กระจาดทราย ใช้ขังงานแกะสลักให้มีผิวเรียบก่อนนำไปนํ้ามันหรือทาสี

2.8) แปรง ใช้ขัดเศษไม้จากการแกะสลัก ทำจากก้านมะพร้าวมัดรวมกัน

กล่าวได้ว่า งานหัตถกรรมไม้แกะสลัก นับเป็นงานศิลปหัตถกรรมที่สำคัญสาขาหนึ่งในจำนวนงานหัตถกรรมทั้ง 10 สาขา ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดเชียงใหม่ ที่บ่งบอกถึงภูมิปัญญาและความเก่งในเชิงช่างพื้นบ้านที่มีความประณีตไม่แพ้งานศิลปวัฒนธรรมในภูมิภาคอื่น ๆ ของประเทศไทย

1.7 งานหัตถกรรมสาขาช่างกระดาศ

ประเทศไทยมีการทำกระดาศใช้ตั้งแต่สมัยโบราณ คือ การผลิตกระดาศข่อยและกระดาศสา (วันทนิย ป้อมนุชผา, 2549:4) ซึ่งวิธีการทำกระดาศนั้น ด้วยวิธีง่าย ๆ คือ ตัดต้นข่อยหรือกิ่งที่มีอายุประมาณ 1 ปี เป็นท่อน ๆ แล้วนำไปแช่นํ้าให้เปลือกอ่อนตัว จึงฉีกเปลือกออกมาเป็นฝอยแล้วผสมปูนขาวให้เกาะกับเปลือกข่อย เติมนํ้าแล้วคลุกให้เข้ากันจึงหมักทิ้งไว้ในโถง 3-4 วัน ค่อยล้างปูนขาวออก เพื่อนำไปต้มให้เปื่อยจึงใช้ตะแกรงกรอง แล้วทุบเปลือกข่อยด้วยท่อนไม้จนแหลกละเอียด ค่อยผสมนํ้าเป็นก้อน จากนั้นใช้ตะแกรงกรองไม้บดด้วยผ้ามุ้งวางในนํ้าสะอาด แล้วค่อยใส่ก้อนเยื่อกระดาศข่อยที่ปั้นไว้ลงไป กวนให้กระจายทั่วกรอบไม้ แล้วค่อย ๆ ยก ตะแกรงขึ้นจากนํ้า และรีदनํ้าให้ออก แล้วนำไปตากแดดจนแห้ง จึงค่อยลอกกระดาศออก ส่วนวิธีทำกระดาศสาที่ทำคล้ายกัน วัตถุดิบที่นิยมนำมาใช้ในการผลิตกระดาศ ได้แก่ ประเภทเส้นใยพืชที่ใช้ในการผลิตเยื่อกระดาศ คือ พืชเกือบทุกชนิดสามารถนำมาทำเยื่อกระดาศได้ ส่วนวัตถุดิบที่ใช้ผลิตเยื่อกระดาศในประเทศไทย ได้แก่ ไม้ยูคาลิปตัส ชานอ้อย ไม้ไผ่ ปอ ฟางข้าว ปอสา เป็นต้น และในปัจจุบันมีการพัฒนาการในการทำกระดาศ เช่น การนำมูลสัตว์มาใช้ในการทำกระดาศ และมูลสัตว์ที่ได้นำมาผลิตกระดาศ ได้แก่ มูลช้าง เป็นต้น

เมื่อก้าวถึงงานหัตถกรรมกระดาศ ได้มีนักวิชาการและ ผู้เชี่ยวชาญได้จำกัดความ หรืออธิบายถึงคำว่า “ผลิตภัณฑ์หัตถกรรม” ไว้ดังนี้

ดังที่ สุพรรณิ พุมมา (2550:25) ได้ให้ความหมายของผลิตภัณฑ์หัตถกรรม หมายถึง การสร้างสรรค์สิ่งของเครื่องใช้ด้วยมือของชาวบ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ งานศิลปหัตถกรรมเหล่านี้ย่อมจะต้องมีคุณค่า ในด้านประโยชน์ใช้สอย และความประณีตงดงาม ตลอดจนสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่นหรือชุมชนนั้น ๆ เป็นอย่างดี

ส่วนวิบูลย์ ลีสุวรรณ ได้ให้ความหมาย ของ ผลิตภัณฑ์หัตถกรรม หมายถึง สิ่งที่สร้างขึ้นด้วยฝีมือมนุษย์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการใช้ประโยชน์เป็นสำคัญ รูปแบบของงานหัตถกรรมพัฒนาขึ้นตามความชำนาญของช่างผู้ผลิตและการปรับปรุงเพื่อสนองประโยชน์ใช้สอยให้ดียิ่งขึ้น จึงต้องใช้เวลาในการพัฒนาปรับปรุงรูปแบบและเลือกสรรวัสดุ เพื่อให้สนองการใช้สอยได้สมบูรณ์

กระทรวงอุตสาหกรรม, กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม ปี 2537 ให้ความหมายของ ผลิตภัณฑ์หัตถกรรม ว่าหมายถึง สิ่งที่ต้องใช้ฝีมือในการประดิษฐ์ และมีความงามด้านศิลปะแฝงอยู่ โดยอาจจะใช้เครื่องจักร เครื่องมือ เครื่องทุ่นแรง ช่วยในการผลิตด้วยก็ได้

สุพรรณิ พุมมา (2550:25) กล่าวว่า ผลิตภัณฑ์หัตถกรรม หมายถึง สิ่งสร้างขึ้นด้วยมือ โดยการใช้ฝีมือและศิลปะในการประดิษฐ์ เพื่อสนองความต้องการในด้านรูปแบบ ประโยชน์ใช้สอย สรูป ผลิตภัณฑ์หัตถกรรม คือ งานที่ใช้ฝีมือในการสร้างสิ่งต่าง ๆ ที่ผลงานออกมาด้วยงานที่ประณีตและมีคุณค่าทางจิตใจของผู้สร้างผลงาน

ในด้านผลิตภัณฑ์ที่เกี่ยวกับหัตถกรรมงานกระดาษที่ปรากฏในจังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่ งานแปรรูปจากกระดาษสา เช่น การทำร่ม ทำโคม ทำสมุดบันทึก ถุงใส่ของ กรอบรูป การ์ด และกล่องใส่ของและ ตุ๊กตา ซึ่งผลิตภัณฑ์ดังกล่าวนี้ว่าได้ใช้ความประณีตและความคิดสร้างสรรค์ของผู้ประกอบการหรือเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่นำมาดัดแปลงให้เข้ากับยุคสมัย

การทำร่ม เป็นของใช้สอยชนิดหนึ่งไว้สำหรับกันแดดกันฝน ปัจจุบันร่มนั้นเป็นสินค้าประเภทเพื่อประดับตกแต่ง แหล่งผลิตที่มีชื่อเสียงของจังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่ อำเภอสันกำแพง เรียกว่า “ร่มบ่อสร้าง”

กล่าวว่าประวัติของร่มในจังหวัดเชียงใหม่มีที่มา 2 เรื่องราว (พิชัย เหลียวเรืองรัตน์, 2549:1-2) คือ เรื่องที่หนึ่ง กล่าวคือในสมัยโบราณมีพระพุทธรูปหนึ่งมาปักกลดที่บ้านบ่อสร้าง บังเอิญมีลมพายุพัดแรงจนทำให้กลดของพระรูปนั้นเสียหาย จึงมีชายชราคนหนึ่งชื่อ เผือก ได้เป็นผู้ซ่อมแซมกลดให้ใช้การได้ ต่อมาก็ดัดแปลงกลดมาเป็นร่มใช้ในเวลาต่อมา

เรื่องที่สอง กล่าวถึงพระพุทธรูปที่พุทธรูปไปยังประเทศพม่า แล้วได้ไปพบวิธีการทำร่มของพม่าจึงนำมาเผยแพร่ให้กับชาวบ้านบ่อสร้าง

ในการทำร่มของบ่อสร้างนั้น แต่เดิมใช้โครงจากไม้ไผ่ ใช้กระดาษสาเป็นพื้นร่มแล้วใช้สีจากธรรมชาติเพียง 2 สี คือสีดำและสีแดง ซึ่งมาจากเปลือกไม้ ดินแดง และเขม่าไฟผสมยางไม้มาซ่อมทอรั่มที่ทำขึ้น ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่จำนรร่วมที่ทำขึ้นถวายเป็นเทศกาลต่าง ๆ ของพวกเขา

เมื่อมีร่มโครงเหล็กปิดด้วยพลาสติกหรือไนลอนจากต่างประเทศเข้ามา ทำให้ร่มบ่อสร้างไม่ได้รับความนิยม จนกระทั่งมีการตั้งศูนย์หัตถกรรมการทำร่มที่บ่อสร้างจนกลายเป็นแหล่งผลิตร่มกระดาษขนาดใหญ่ที่รับผลิตและขายทั้งปลีกและส่ง ร่มบ่อสร้างจึงกลายเป็นสินค้าที่ระลึกซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของเมืองเชียงใหม่

ส่วนการนำกระดาษมาใช้ในการทำโคมนั้น จะเห็นว่าโคมแบบล้านนานั้นมีหลายรูปแบบหรือหลายประเภท เช่น โคมลอย โคมผัด โคมแขวน เป็นต้น

โคมลอยล้านนา หรือ โคมลอยนั้น จะสร้างขึ้นในช่วงเดือนพฤษภาคม หรือในช่วงวันลอยกระทง ที่ชาวล้านนาเรียกว่า ประเพณียี่เป็ง แต่กระดาษที่ใช้ในการทำโคมนั้น ไม่ได้ใช้กระดาษสา แต่ใช้กระดาษขาวบางหรือกระดาษว่าว แต่ก็เป็นงานหัตถกรรมกระดาษอีกแขนงหนึ่ง

ขั้นตอนการทอานันมีวิธีการทำแบบคร่าว ๆ (นิคม พรหมมาเทพย์ 1, 2539:16-20) ดังนี้

1) วาดรูปแบบของโคมลอยว่าต้องการแบบใด เช่น แบบสี่เหลี่ยม แบบลูกฟัก แบบมน (กลม) จากนั้นจึงทำปากโคมลอย โดยวัดความกว้างจากเส้นผ่าศูนย์กลางของโคมแล้วแบ่งเป็น 8 ส่วน แล้วนำความยาวที่ได้หนึ่งในแปดมาวัดความกว้างของปากโคม

2) เมื่อเจาะปากโคมลอยแล้วจะตัดกระดาษมาทำกรอบริมปากโคมเป็นรูปร่างตามที่ต้องการแบบและเพิ่มลูกเล่นด้วยการเติมหาง คือ ตัดกระดาษปะติดที่เป็นเส้นยาว ๆ จะได้โคมที่ต้องการ ส่วนโคมไฟ จะปล่อยขึ้นในเวลากลางคืน และวิธีในการทำโคมไฟมีดังนี้

1) เหลาไม้ไผ่มาจักตอกเป็นเส้นกลมยาวประมาณ 3 เมตร เส้นผ่าศูนย์กลาง 0.5 ซม.

2) นำเส้นตอกมาม้วนทับเหลื่อมกันให้ได้เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1.5 เมตร

3) ใช้ด้ายเหนียวพันหัวไม้ที่ทับกันให้แน่น จะได้วงไม้ ที่เรียกว่า “วงปาก”

4) เลือกกระดาษว่าวแล้วมาต่อเป็นพื้นใหญ่ แล้วม้วนเป็นวงตามขนาดของวงไม้ที่เตรียมไว้ แล้วใช้กาวติดริมต่อกันให้เป็นทรงกระบอกกลวง โดยมีวงไม้อยู่ด้านในแล้ววัดจากปากขึ้นไปประมาณ 2 เมตร

5) นำแผ่นกระดาษมาปิดปากด้านบนให้มิดชิดเป็นตัวโคมไฟ จึงนำปากด้านล่างเข้าติดกับวงไม้ไผ่จนรอบเพื่อเป็นปากโคมไฟด้านล่าง จึงหาเศษผ้าทำเป็นก้อนชุบน้ำมันจี้ยา (ชัน) เพื่อนำมาผูกกับตัวโคม ด้วยการใช้ลวดสองเส้นผูกขวางเป็นเส้นผ่าศูนย์กลาง ตัดกันเป็นกากบาท แล้วนำก้อนเชื้อเพลิงไว้ตรงกลาง ก็เสร็จขั้นตอนการทำโคมไฟ

เมื่อกล่าวถึงโคมอีกประเภทที่เรียกว่า “โคมแขวน” เศรษฐมนตร์ กาญจนกุล (2552:ก) กล่าวว่า โคมแขวน เป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม เป็นมากกว่าเครื่องให้แสงสว่าง ซึ่งเป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับความร่ำรวยทางศิลปะที่มากด้วยฝีมือ น้ำใจ ไม้ตรี ส่วนใหญ่โคมแขวนจะใช้เป็นโคมที่ไว้บูชาพระตักแตงในงานยี่เป็ง หรือใช้ตกแต่งตามบ้านเรือน ห้างร้านต่าง ๆ มีหลายแบบ เช่น โคมบาตรพระ โคมรูปดาว โคมตะกร้า และโคมรูปธรรมจักร

ภูมิปัญญาอีกอย่างที่เรียกว่า “ตุง” ซึ่ง ศาสตราจารย์วิธานนท์ (ม.ป.ป.:178) กล่าวว่า “ตุง” ซึ่งหมายถึง “ธง” ในภาษาภาคกลาง ถือว่าเป็นสิ่งประดิษฐ์ที่หล่อหลอมจากความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรมอันเก่าแก่ของล้านนาไว้ ที่แสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมของล้านนา ที่มีความเชื่อมโยงข้องเกี่ยวกับวิถีในการดำรงชีวิตของชาวล้านนา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

จุดหมายหลักของการทำตุง คือ เป็นพุทธบูชา ด้วยความเชื่อของชาวล้านนาที่ว่า การถวายตุงเป็นการสร้างกุศลและอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ล่วงลับไปแล้ว อีกทั้งยังเป็นการเฉลิมฉลองศาสนสถาน หรือ ศาสนวัตถุด้วย ในความเชื่อด้านไสยศาสตร์และพิธีกรรม มีความเชื่อว่าตุงสามารถช่วยสะเดาะเคราะห์ขจัดภัยพิบัติต่าง ๆ และใช้ในการบูชาผีสงเทวดา และพิธีกรรมอื่น ๆ เช่น งานปอยหลวง งานทอดกฐิน ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีเกี่ยวกับคนตาย เป็นต้น กล่าวได้ว่าตุงล้านนา เป็นเครื่องหมายแห่งการทำบุญทำทาน

ตุงได้แบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

- 1) ตุงที่ใช้ในงานมงคล ถือเป็นตุงทำบุญ
- 2) ตุงที่ใช้ในงานอวมงคล ถือเป็นตุงทำทาน แต่ตุงที่ใช้วัดจากกระดาดในการสร้างสรรค์ผลงานหรือผลิตตุง ได้แก่ ตุงตัวเป้ง (ตุงสิบสองราศี) ตุงไส้หมู (ตุงพญาขอ) เป็นต้น

ในช่วงประเพณีสงกรานต์ หรือ ปีใหม่เมือง จะพบว่าชาวล้านนาส่วนใหญ่ จะนำตุงไส้หมูกับตุงตัวเป้ง หรือ ตุงสิบสองราศี มาปักที่กองเจดีย์ทรายตอนเช้าที่วัด ในวันมหาวัน ซึ่งลักษณะของตุงไส้หมู มีรูปร่างคล้ายจอมแห หรือ ปรำงค์เจดีย์ ส่วนตุงตัวเป้ง หรือ ตุงสิบสองราศี สังเกตว่าในปัจจุบันนั้นมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก คือ ลักษณะของตุงแม้ยังคงเป็นกระดาด แต่ลักษณะลวดลายของภาพสิบสองราศี จากเดิมเป็นการใช้ฝีมือในการวาดเปลี่ยนเป็นการใช้ตรายางในการปั๊มลายแทน ซึ่งในความเชื่อของชาวล้านนา หากได้ถวายตุงชนิดนี้ จะทำให้ชะตาชีวิตของผู้ถวายมีความเจริญรุ่งเรือง ทำมาค้าขึ้น

1.8 งานหัตถกรรมสาขาเครื่องจักสาน

ประวัติความเป็นมาของเครื่องจักสาน (วิบูลย์ ลีสุวรรณ อังโน อมรรัตน์ ชัดยศ, 2546:8-9) กล่าวว่า นักโบราณคดีได้พบหลักฐานสำคัญเกี่ยวกับการทำเครื่องจักสานในยุคหินใหม่ ในบริเวณถ้ำ อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี พบเครื่องจักสานที่ทำด้วยไม้ไผ่เป็นลายขัดสองเส้น

อายุประมาณ 4,000 ปี และในสมัยสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ 18-20 (ราชวดี งามสง่า, 2535:13-14) ได้พบ ครุ หรือ กระออม เป็นเครื่องจักสานขนาดใหญ่ ยาค้วยชั้นหรือน้ำมันยางไม้ใส่น้ำแทนโอ่ง หรือตุ่ม และได้พบหลักฐานภาพกระบวนที่ฝาผนังวัดพระสิงห์ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ และฝาผนังวัด ภูมิรินทร์ อ.เมือง จ.น่าน

ในพื้นที่ล้านนาไม่สามารถค้นหาตัวอย่างภาชนะจักสานที่เก่าแก่ มีเพียงหลักฐานทาง วัฒนธรรมที่ วัดชนะ วัดนาพันห้า (ม.ป.ป.: 6-7) ได้ศึกษาพบว่า ภาพเขียนฝาผนังที่วิหารลายคำด้าน ทิศเหนือที่กล่าวถึงฉากชีวิตชาวบ้าน ขณะทำงานและนั่งพักผ่อนดูบยา ข้างกายมีภาชนะหาบคอน และเครื่อง จักสาน พบภาพนี้ไม่ต่ำกว่า 10 แห่งบนเรื่องราวสุวรรณสังข์ชาดก (สังข์ทอง) มีอายุ 100-150 ปี และที่วัดบวรกรกหลวง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ โดยผนังด้านทิศเหนือเล่าเรื่อง พระเวสสันดร ตรึงมูขวาตอนบน มีภาพนางมัทรียกพระหัตถ์วันทา ราชสีห์ เลื้อยไคร่ง และเสื่อ เหลือง ข้าง ๆ ด้านซ้ายของพระนางมีเบียด (กระบวน) หาบหนึ่งวางอยู่พร้อมไม้คาน ภาพเขียนนี้มีอายุ ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 24 แสดงถึงวัฒนธรรมการใช้ภาชนะหาบคอน

เครื่องจักสานที่พบในภาคเหนือ มีดังนี้

- 1) ซ้าหวด เป็นภาชนะสานด้วยไม้ไผ่ สูงประมาณ 9 นิ้ว เส้นรอบวงประมาณ 30 นิ้ว ก้นเหลี่ยม ปากกลมใช้ใส่ข้าวเหนียวหลังจากแช่น้ำไว้ปล่อยให้สะเด็ดน้ำ ก่อนนำไปใส่ให้ข้าวนี้
- 2) ก่องข้าว เป็นภาชนะสำหรับใส่ข้าวเหนียว
- 3) แอบข้าว หรือ แอบข้าว เป็นภาชนะใส่ข้าวเหนียวเหมือนก่องข้าวแต่ขนาดเล็กกว่า
- 4) โดก เป็นที่วางกับข้าวคล้ายโต๊ะอาหาร มีรูปร่างกลม มีขาสูงประมาณ 1 ฟุตมีทั้งที่ สานด้วยไม้ไผ่และหวาย และที่ทำด้วยไม้สัก บางทีก็เรียก ขันโดก
- 5) กูบ หรือ หมวกงอบ สานด้วยใบตาลหรือใบไม้ไผ่ กูบที่ลำปางคล้ายงอบภาคกลาง แต่เตี้ย และแบนกว่า ส่วนกูบของเชียงใหม่มีโครงกลมคล้ายผลส้มผ่าซีก ปีกกว้าง กูบเมือง แพร่ส่วน ที่เป็นตัวงอบจะค่อย ๆ ลดชั้นเล็ก ๆ ลงไป 2 ชั้น จนถึงกระหม่อมงอบ
- 6) หมวกสาน เป็นเครื่องสวมศีรษะประเภทกูบหรืองอบ นิยมทำกันมากที่ จ.ลำพูน โดยเฉพาะที่ ต.บ้านแป้น
- 7) ก้วย เป็นภาชนะเช่นเดียวกับเบงของภาคกลาง เพื่อใช้ใส่สิ่งของต่าง ๆ ถ้าใส่หมู เรียกก้วยหมู ใส่ไก่เรียก ก้วยไก่ ฯลฯ
- 8) ข่งลำไย เป็นภาชนะสานด้วยไม้ไผ่ ใช้ใส่ลำไย ก้นเหลี่ยม ปากกลม มีขอบปากแฉก ด้วยดอก
- 9) ซ้าลอม หรือชะลอม นับเป็นภาชนะใส่ของสานด้วยลวดตาห่าง ๆ ใช้ใส่ของ เดินทาง

10) ซ้าดาห่าง มีลักษณะคล้ายกระบุงหรือ เปียด ซานด้วยดอกคไม้ไผ่ ลายซานห่าง ๆ
เม้มขอบด้วย

11) ดอกในตั้ว ใช้ใส่ของใหญ่ ๆ เช่นผัก หญ้า มีใสมากแถบ จ.น่าน จ.แพร่

12) ซ้าดาทึบ หรือ บุงตึบ เป็นภาชนะคล้ายกระบุง หรือซ้าดาห่าง แต่ซานด้วยลาย
ละเอียดทึบ มีหู ไม่เข้าขอบ แต่เก็บริมในตั้ว มีใสมากใน จ. น่าน

13) น้ำอั้ง หรือ น้ำท่ง เป็นภาชนะสานด้วยไม้ไผ่ยาด้วยชัน ลักษณะคล้ายกรวยหาง
มีหูทำ ด้วยไม้สำหรับตักน้ำ สาวจีนมาจากบ่อน้ำ

14) น้ำเต้า เป็นภาชนะสำหรับใส่น้ำเดินทางโดยใช้ผลน้ำเต้าแห้ง แล้วสานหรือถักหุ้ม
ด้วยหวาย

15) กู หรือ ครุ นับว่าเป็นภาชนะขนาดใหญ่ ซานด้วยไม้ไผ่คล้ายกระบุง หรือกระดิ่ง
ขนาดใหญ่ ใช้สำหรับนวดข้าวหรือ ตีข้าวเปลือกให้หลุดจากรวง

16) วี เป็นพัดขนาดใหญ่ ใช้พัดเอาเศษหญ้าและฟาง หรือจี้รับออกจากรวงข้าว

17) ต่าง ลัด หรือ ถังตวงข้าว รูปร่างคล้ายเปียดหรือบุง 1 ต่าง เท่ากับ 14 ลิตรซานด้วย
ไม้และหวาย

18) เปียด บางที่ก็เรียกว่า บุง ซานด้วยไม้ไผ่คล้ายกระบุงภาคกลาง มีขอบไม้ไผ่ที่ปาก
เปียดหรือบุง มักทำเป็นคู่ ๆ สำหรับหาบข้าว ถั่ว งา รำ ฯลฯ

19) บุง หรือบุงข้าวเจือ เป็นภาชนะสานด้วยไม้ไผ่ ที่ใหญ่กว่า เปียด ใช้สำหรับเก็บ
เมล็ดพันธุ์ข้าว

20) เพลเด็ก เป็นที่นอนสำหรับเด็ก ซานด้วยไม้ไผ่มีหูสำหรับแขวนเพื่อให้แขวงไกวได้

21) เอบ นับว่าเป็นภาชนะสำหรับใส่เสื้อผ้าข้าวของต่าง ๆ เป็นรูปกล่องสี่เหลี่ยมมีฝา
ซานด้วยไม้และหวาย

22) ไช เป็นเครื่องดักจับสัตว์น้ำจำพวก กุ้ง ปู ปลา ซานด้วยไม้ไผ่ มีรูปทรงและขนาด
ต่าง ๆ

23) ลุ่ม เป็นเครื่องมือจับปลาชนิดหนึ่ง รูปร่างคล้ายกรวยคว่ำ คัดด้านแหลมเป็นช่อง
สำหรับใช้มือ ล้วงลงไปจับปลา ใช้จับปลาในบริเวณน้ำตื้น ๆ

24) ข้อง เป็นภาชนะสำหรับใส่สัตว์จำพวก กุ้ง ปู ปลา รูปทรงกลม ป่อง คอคอด ฝา
ครอบมิดา สำหรับใส่ปลาลอดลงไปโดยไม่ต้องเปิดฝา มีหูสำหรับหิ้วหรือสะพายบ่า

25) อี้จู้ เป็นภาชนะสานด้วยไม้ไผ่ มีงาสำหรับดักปลาโดยมีเหยื่อล่อ

26) ผักมิด เป็นผักมิด หรือปลอกมิด ซานด้วยไม้ไผ่รูปร่างแบน ๆ มีปากสำหรับเสียบ
มิด เพื่อป้องกัน คมมิด ใช้พกพาโดยคาดไว้กับเอว

เครื่องมือที่ใช้จักสาน มีดังนี้

- 1) มิดโต้ เป็นมิดที่ใช้สำหรับตัดไม้ มีขนาดใหญ่ สันหนา หนัก ยาวประมาณ 40 - 50 ซม. มี 2 ชนิด คือ สันโค้งและ สันตรง
 - 2) มิดจักตอก เป็นมิดทรงเรียวยาวแหลม คมมิดและโค้งมน เพื่อให้เหมาะกับการใช้งาน ส่วนใหญ่ช่างจะต่อค้ำยาวออกไปอีกประมาณ 60 ซม. มีน้ำหนักเบา คม ใช้เป็นเครื่องมือประจำตัว
 - 3) เหล็กหมาด เป็นเหล็กแหลมยาวประมาณ 4 นิ้ว มีด้ามขนาดเหมาะมือทำหน้าที่เจาะรูและประกอบการถัก สาน เหล็กหมาดมี 2 ชนิดคือ ชนิดปลายแหลมใช้เจาะร้อยเส้นหวาย และปลายแบนใช้เจาะร้อยเส้นตอก
 - 4) เลื่อย บ้างเรียกว่า รุ้อยหวาย และทำด้วยเหล็ก สังกะสี หรืออลูมิเนียม นำมาเจาะรูขนาดต่าง ๆ ใช้สำหรับสอดหวายเข้าไปเพื่อลบคมและให้มีขนาดเท่ากัน
 - 5) หินลับมิด เครื่องมือที่ใช้ลับมิด ให้มีคมอยู่เสมอซึ่งสำคัญมากในการจักตอก
 - 6) ฟาง เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้งานมีความงดงามมากขึ้น หลังจากทำสำเร็จแล้ว
 - 7) เชลแลก แล็กเกอร์ และสีย้อม ใช้ในกรณีที่ต้องการให้งานจักสานมีสีสันงดงาม
- นอกจากนี้ในงานวิจัยเรื่องศิลปะพื้นบ้านล้านนาของวัฒนธรรม วัฒนาพันธ์ ได้ศึกษาเกี่ยวกับลายจักสานโดยการบอกเล่าแบบมุขปาถะ คือ “ขึ้นสอง ข่มสี่ ปักมาที่ขึ้นสี่ ข่มสอง” ซึ่งเป็นการไขว้ไม้ไฟให้เกิดความแข็งแรง ลวดลายที่ใช้ในการสานได้แก่
- 1) ลายขัด หรือลายตาน เป็นลายพื้นฐานในการจักสาน แบบขึ้นหนึ่งข่มหนึ่ง ด้วยการขัดกันระหว่างแนวตั้งและแนวนอน พบในภาชนะจักสาน ก๊วย ซ้ำ รวมทั้งฝ้ายบ้าน และเล้าไก่
 - 2) ลายสอง แบบขึ้นสองข่มสองตลอด นั้นในงานที่ประดิษฐ์ พบในการสานเบียด หรือ กระบุง
 - 3) ลายสาม คล้ายลายสองแต่เพิ่มเป็นขึ้นสามข่มสาม ใช้ในการสานสาดกะลา เสื้อลำแพน หรือภาชนะที่มีขนาดใหญ่ไม่เน้นความละเอียดมากนัก
 - 4) ลายอ้า เป็นลายแบบขึ้นสอง ข่มสาม ขึ้นสี่ ข่มสาม ขึ้นสองตลอด เป็นลายที่ซับซ้อนพบมากในการสาน กุติข้าว แอ้ว ฝ้ายบ้าน กระดัง
 - 5) ลายสองดิกา (ดี คือการหักเหเปลี่ยนลายด้วยการขึ้นหนึ่ง ลงหนึ่ง) คือใช้ลายสองเมื่อต้องการยกดอกหรือเปลี่ยนลายให้ใช้ “ดี”
 - 6) ลายสามดิกา คล้ายลายสองดิกาแต่เพิ่มเส้น
 - 7) ลายสองดิกะลอก แบบขึ้นสองข่มสอง มี “ดี” ใช้สานเบียด แอ้วข้าว วิ
 - 8) ลายสามยกดอก คือใช้ลายสามแล้วมี “ดี”
 - 9) ลายสายดิกะลอก คล้ายลายสองดิกะลอก แต่เพิ่มเส้น

- 10) ลายเก็ดเต่า (เก็ลเต่า) ใช้สาน โตก แอ็บข้าว แอ็บยาเส้น ฯลฯ
- 11) ลายหกเหลี่ยม หรือ ลายตะแหว่ง ใช้สานชะลอม ก้วย ซ้า ฯลฯ
- 12) ลายพระจันทร์ หรือ ลายหัวกุ่ม (กุ่ม) ใช้สานส้อมไก่ ส้อมปลา รางอบ รางหมวก ฯลฯ
- 13) ลายก้นแข่ง ใช้สานแข่งลำไย ก้วยเมียง ฯลฯ

กล่าวได้ว่า เครื่องจักสานเป็นสิ่งประดิษฐ์ที่สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองการใช้งานชีวิตประจำวันของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยโบราณตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นภาพเขียนฝาผนัง หรือบริเวณแหล่งโบราณสถานและโบราณวัตถุที่ขุดค้นพบ แม้กระทั่งในปัจจุบัน ถึงแม้ว่าจะมีการพัฒนาด้านเทคโนโลยีในด้านต่าง ๆ เพื่ออำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวันของชีวิตมนุษย์มากขึ้น แต่เครื่องจักสานก็ยังนิยมนำมาใช้ในการครัวเรือนอยู่เสมอ ๆ แสดงให้เห็นว่า หน้าที่ของเครื่องจักสานสามารถนำมาใช้ได้อย่างหลากหลายและสามารถประยุกต์เข้ากับชีวิตประจำวันของมนุษย์ในสมัยใหม่ได้ และจะสามารถดำรงอยู่ต่อไปในอนาคตได้เช่นเดียวกัน

1.9 งานหัตถกรรมศิลปะประดิษฐ์

ศิลปะประดิษฐ์ คือ การสร้างสรรค์ผลงานจากความคิดเดิม ประกอบกับการต่อยอดความคิดในการสร้างผลงานให้มีรูปแบบที่แปลกใหม่ หรือใช้ฝีมือในการผลิตผลงานนั้นด้วยความประณีตบรรจง ในที่นี้รวมถึงการนำหัตถกรรมช่าง ไม่ว่าจะเป็นงานไม้ ทองคำ แกะสลักงานกระดาษ งานโลหะ มาประยุกต์เกิดชิ้นงานใหม่ที่ผสมผสานกับความคิดใหม่ และความรู้ด้านศิลปะอย่างลงตัว

ถ้านำมาเปรียบเทียบกับความหมายของคำว่า “ศิลปะ” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิต, 2530) คือ ผลแห่งความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ที่แสดงออกมาในรูปลักษณะต่าง ๆ ให้ปรากฏซึ่งสุนทรียภาพ ความประทับใจ ความสะท้อนอารมณ์ ความอัจฉริยภาพ พุทธิปัญญา ประสบการณ์ รสนิยมและทักษะของแต่ละคน เพื่อความพอใจ ความรื่นรมย์ ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี หรือความเชื่อทางศาสนา และคำว่า “ประดิษฐ์” หมายถึง ตั้งขึ้น จัดทำขึ้น คิดทำขึ้นสร้างขึ้น แต่งขึ้นหรือจัดทำขึ้นให้เหมือนของจริง เช่น ดอกไม้ประดิษฐ์ เป็นต้น หรือคิดทำขึ้นไม่เหมือนธรรมชาติ เช่น ลายประดิษฐ์ เป็นต้น

ดังนั้น ศิลปะประดิษฐ์ หมายถึง สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเกิดจากการดัดแปลงจากสิ่งที่มีอยู่ธรรมชาติ ด้วยความคิดที่สร้างสรรค์ และผลงานนั้นมีความสวยงาม ประณีตและละเอียดละอ่อน หรือเกิดจากการดัดแปลงสิ่งที่มีอยู่ให้เป็นผลงานในรูปแบบใหม่

งานด้านศิลปะประดิษฐ์ จึงเป็นการออกแบบที่แสดงความวิจิตรบรรจงมีความสวยงาม เพื่อให้เกิดความสุขสบาย รื่นรมย์ มากกว่าการแสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิดอื่นใด ความวิจิตรบรรจงในที่นี้หมายถึง การตกแต่งสร้างสรรค์ลวดลายหรือรูปแบบด้วยความพยายามเป็นงานฝีมือที่

ละเอียดประณีต เช่น การจัดผัก ซึ่งเป็นเครื่องจิ้มอาหารชาวของไทยแทนที่จะจัดพริก มะเขือ แตงกวา ต้นหอมลงในจานเท่านั้น แม่ครัวระดับฝีมือบางคนจะประดิษฐ์ตกแต่งพืช ผักเหล่านั้นอย่างสวยงาม เช่น ประดิษฐ์เป็นดอกไม้ รูปสัตว์หรือลวดลายต่าง ๆ งานศิลปะประดิษฐ์มีหลายประเภท เช่น

- 1) งานแกะสลักของอ่อนเช่นผัก ผลไม้ สับู เทียน
 - 2) งานจัดดอกไม้ใบตอง เช่น ร้อยมาลัย จัดพวงระย้าดอกไม้ โคมดอกไม้
 - 3) งานเย็บปักถักร้อยตกแต่งเช่น ปักลวดลายต่าง ๆ ถักโครเชต์
 - 4) เครื่องตกแต่งร่างกายเช่น แหวน กำไล ต่างหู เข็มกลัด
 - 5) งานกระดาษ เช่น ฉลุกระดาษ ประดิษฐ์กระดาษเป็นดอกไม้
 - 6) งานประดิษฐ์เศษวัสดุ เช่น ใบไม้ เปลือกหอย ดอกหญ้า หลอดกาแฟ
 - 7) งานแกะสลักของแข็ง เช่น แกะสลักหุ่นปั้น คันทวย บานประตู โลหะ
- องค์ประกอบของการประดิษฐ์ชิ้นงานอย่างสร้างสรรค์ คือ

- 1) เป็นสิ่งที่มีอยู่ในคนทุกคน พบในพฤติกรรม 2 ทาง ได้แก่ พฤติกรรมทางสมองและพฤติกรรมทางกาย
 - 2) กระบวนการต่อเนื่องที่เกิดจาก ประสบการณ์ สิ่งแวดล้อม ความคิดจินตนาการ และการแสดงออก
 - 3) เป็นความคิดและการกระทำที่อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของความคิดและความถูกต้อง
 - 4) เป็นความคิดและการกระทำในขณะที่สมองทำงานตามปกติและมีสติอย่างสมบูรณ์
 - 5) เป็นความฉลาดของมนุษย์ ในการปรับสิ่งแวดล้อมและการรับรู้ให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น
- กล่าวได้ว่า งานศิลปะประดิษฐ์นับเป็นงานที่ใช้เรียกการผลิต การสร้างสรรค์งานหัตถกรรมที่ใช้เทคนิคที่หลากหลายและผสมผสานกันในหลาย ๆ เทคนิค และวัสดุที่หลากหลาย โดยจะต้องเป็นการผลิตที่สร้างขึ้นด้วยภูมิปัญญาของชาวบ้านและผลิตขึ้นด้วยมือ ทั้งต้องมีลักษณะที่สวยงาม และมีคุณภาพ และสามารถสื่อสารภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดเชียงใหม่แก่ผู้พบเห็นด้วย

1.10 งานหัตถกรรมเครื่องเงิน

“เครื่องเงิน” เป็นภาชนะที่ทำจากไม้ไผ่สาน เป็นรูปทรงต่าง ๆ ตามความต้องการเคลือบด้วยน้ำรักสีดำ ถ้าต้องการสีแดงจะทาเคลือบด้วยชาด ซึ่งเชียงใหม่เรียกว่า “สีหาง” เครื่องเงินของเจ้านายและผู้มีอันจะกินอาจจะประดับตกแต่งด้วยสีทองและมีการเขียนลายอย่างสวยงาม เครื่องเงินเป็นงานศิลปหัตถกรรมของเชียงใหม่ที่นักท่องเที่ยวรู้จักดีอีกอย่างหนึ่ง “สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 4” ได้กล่าวถึงเครื่องเงินว่า “ในประเทศไทยนี้มีการทำเครื่องเงินอยู่ที่เชียงใหม่แห่งเดียว ที่อื่นไม่มีทำกัน ณ ที่ใด”

สมโชติ อ๋องสกุล (2543) กล่าวสรุปในงานวิจัยเรื่อง การสืบค้นหลักฐานทางการศึกษา ในล้านนา : ชุมชนในเวียงเชียงใหม่ กรณีเครื่องเงินและเครื่องเงิน ว่าแหล่งผลิตเครื่องเงินหรือ “แก้วแก้วหาง” ในเชียงใหม่ที่สำคัญ คือ บ้านนันทาราม หรือ บ้านเงิน มีวัดนันทารามเป็นศูนย์กลาง อยู่ทางด้านใต้ของวัดหมื่นสาร เป็นชุมชนเก่าอย่างน้อยตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังรายยุคนี้ วัดนี้มีพระสงฆ์ที่มีชื่อเสียงพระญาณคัมภีร์ หรือพระมหาญาณคัมภีร์ (พ.ศ.1924-1995) ผู้นำศาสนา ลังกาวงศ์ใหม่ มาล้านนาเกิดเป็น “ฝ่ายป่าแดง” ขณะที่ลังkawงศ์ที่มีอยู่เดิมเป็น “ฝ่ายสวนดอก” โดยอยู่ใต้การอุปถัมภ์ของพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ.1984-2030) คนที่มาตั้งถิ่นฐานบริเวณรอบ วัดนันทารามตั้งแต่ปี พ.ศ.2347เป็นกลุ่มเงินจากเชียงตุงที่พระเจ้ากาวิละให้ท้าวแก่นคำคุมกำลัง ไปเกลี้ยกล่อมมา นำมาโดยเจ้ามหาสิริชัยสารมพะ มีทั้งเจ้านายเชื้อพระวงศ์ ขุนนางข้าราชการ พระภิกษุและไพร่ พระเจ้ากาวิละ โปรดให้อยู่รอบวัดนันทารามเรียกว่าบ้านเงินหรือบ้านนันทา ตั้งแต่นั้นมา ในสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าหลวงองค์ที่ 7 (พ.ศ.2416-2439) โปรดให้เจ้าอาวาส วัดนันทารามเป็น 1 ใน 7 ของสังฆราชแห่งเมืองเชียงใหม่เรียกว่าสังฆราชาสรภังค์ วัดนันทาราม

“แก้วแก้วหาง” เป็นภาษาพูดที่หมายถึงเครื่องเงิน (Lacquer ware) อักหรือรักคือน้ำรัก น้ำยางที่ได้จากต้นรักขนาดใหญ่และต้นรักหนูหรือรักน้ำ แรกกริดจะมีสีเหลืองเมื่อทิ้งไว้จะสีดำ แบ่งประเภทตามการใช้งานเป็นรักรองพื้นคือ (1) ยางรักที่ผ่านการกรองแล้ว ใช้แปรงทาบนพื้นวัสดุที่ขัด แต่งแล้ว (2) รักสมุก คือ ยางรักที่ผสมกับถ่านใบตอง หรือ ถ่านหุ้ยคา หรือ ผงดินที่บดละเอียด (3) รักน้ำเกลี้ยงคือรักแห้งเร็วใช้ทาบนรักสมุกเพื่อเคลือบให้เครื่องเงินมีเงางาม ผู้ใช้รักไม่ถูกวิธี จะมีอาการคันมาก ปัจจุบัน “อัก” หรือรักในไทยหายากคนผลิตเครื่องเงินต้องซื้อจากพม่า ส่วนหาง หรือชาดเป็นสารสีแดง ล้านนาใช้ดินตามคอยมาผสมกับน้ำมันมะเขือและน้ำมันยาง หางเป็นสาร อันตราย คนชุดไม่ถูกวิธีถึงกับเสียบหลอด เมื่อได้แล้วต้องทำลายสารปรอทด้วยการห่อดินด้วยใบตอง แล้วนำไปหมกไฟเสียก่อนนำไปบดที่ถนนนันทาราม ร้านเครื่องเงินที่มีชื่อเสียง คือ (1) ร้านวิชัยกุล (ของนางศรีพรรณ สุวรรณชมภู) ผลิต 800 ชิ้นต่อ คนงาน 21 คน ข้อมูลปี 2527 (2) ร้านประเทือง เครื่องเงิน (ของนางประเทือง สมศักดิ์) (3) ร้านใจฟ้าเครื่องเงินเชียงใหม่ (ของลูกสาวนางบานเย็น อักษรศรี) เป็นต้น นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสซื้อ “แก้วเงิน” บนถนนวัวลายแล้วมาซื้อเครื่องเงินหรือ “แก้วแก้วหาง” ที่แหล่งผลิตย่านถนนนันทารามอย่างมีความสุขทั่วหน้าทั้งคนซื้อ คนขาย คนผลิต

ปัจจุบันการทำเครื่องเงินได้แพร่กระจายไปทั่วทั้งภาคเหนือ มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป และได้รับการยกย่องว่าประณีตงดงาม คือ เครื่องเงินเชียงใหม่ โดยเฉพาะเขตอำเภอเมือง อำเภอหางดง และอำเภอสันกำแพง เป็นอำเภอที่ยังคงมีการทำเครื่องรักเครื่องเงินเป็นอาชีพอยู่ เครื่องเงินจึงนับได้ว่าเป็นหัตถกรรมที่น่าสนใจไม่น้อย ด้วยเหตุที่สามารถนำเอาวัสดุในท้องถิ่นที่มีอยู่มากตามธรรมชาติ ได้แก่ ไม้สัก ไม้ไผ่ มาประดิษฐ์เป็นภาชนะเครื่องใช้สอยต่าง ๆ แล้วลงยางรัก

ตกแต่งด้วยสีชาด มุก ทองคำเปลว เงินเปลว เปลือกไข่ได้อย่างงดงาม ทั้งลวดลายอันประณีตและเป็นเอกลักษณ์ จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นงานประณีตศิลป์อย่างหนึ่ง ในสมัยดั้งเดิมนั้นเครื่องเงินเชียงใหม่มักเป็นโครงไม้หรือโครงไม้ไผ่สานแล้วลงยางรัก ตกแต่งด้วยสีแดงชาด และเขียนลายให้งดงาม มักนิยมประดิษฐ์เป็นเครื่องใช้สอยจำพวกขันหมาก เขียนหมาก หีบผ้า โอ ตะลุ่ม เป็นต้น ส่วนเครื่องเงินที่มาจากต่างประเทศ เช่น ญี่ปุ่น พม่า หรือเวียดนาม มักเป็นโครงไม้ และใช้กรรมวิธีตกแต่งเช่นเดียวกันแต่นิยมประดิษฐ์เป็นชาม จานรองถ้วยแก้ว แผ่นภาพ ถ้วยน้ำ เป็นต้น

เครื่องเงินได้พัฒนาการในด้านการใช้โครงภาชนะเครื่องใช้ไปตามความเจริญของบ้านเมือง ตลอดจนวัสดุจำพวกไม้และเนื่องจากไม้ไผ่มีค่อนข้างจำกัด จึงนิยมใช้โครงวัสดุจำพวกโลหะ พลาสติก ดินเผาไปจนถึงกระดาษ แล้วใช้กรรมวิธีตกแต่งสำเร็จด้วยยางรักตามแบบดั้งเดิม ตลอดจนพัฒนาลวดลายสีและติดผิววัสดุให้หลากหลายมากยิ่งขึ้น เครื่องเงินสมัยใหม่เหล่านี้จึงเปลี่ยนรูปลักษณะไป อีกทั้งหน้าที่ใช้สอยก็ขยายกว้างขึ้นคือ เป็นเครื่องใช้สอยในชีวิตประจำวัน และยังใช้เป็นเครื่องประดับตกแต่งบ้าน นักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมชมเชียงใหม่มักนิยมหาซื้อไปเป็นของฝากที่ระลึกแก่ญาติมิตรเสมอ ๆ

อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าเครื่องเงินจะปรับเปลี่ยนโครงสร้างของสี ลวดลายไปอย่างไร แต่ถ้าใช้กลวิธีแต่งสำเร็จโดยการลงยางรักบนภาชนะหรือเครื่องใช้สอยต่าง ๆ ก็เรียกว่า เครื่องรัก หรือเครื่องเงินทั้งสิ้น ในภาษาอังกฤษเรียกเครื่องใช้สอยลงยางรักว่า แลคเกอร์แวร์ (lacquer ware) ซึ่งหมายถึงยางรักนั่นเอง ส่วนงานประณีตศิลป์อย่างอื่น ๆ ที่ใช้วิธีการลงรักแล้วปิดทองบนสิ่งก่อสร้างจำพวก ช่อฟ้า หน้าประตู หน้าต่างตามโบสถ์ วิหารต่าง ๆ นั้น ไม่เรียกว่าเครื่องเงินแต่จะเรียกตามกรรมวิธีว่า การลงรักปิดทอง การทำเครื่องเงินเชียงใหม่นี้ในปัจจุบัน อาจจำแนกได้เป็น 2 แบบคือ แบบดั้งเดิมที่ถือเป็นเอกลักษณ์แต่โบราณที่นิยมใช้โครงไม้หรือไม้ไผ่สานลงรัก ลงสีแดง (ชาด) และดำ และเขียนลายแบบลายรดน้ำ หรือลายคำมะลอ อีกแนวหนึ่งเป็นแนวสมัยใหม่ที่นิยมใช้ โครงวัสดุอื่น ๆ เช่น โลหะ พลาสติก ดินเผา กระดาษ โดยนิยมทำของประดับตกแต่ง สี และลายหลากหลายรูปแบบตามความนิยมของคนในปัจจุบัน และจากการสำรวจพบวิธีการทำเครื่องเงินโดยจำแนกตามลวดลายและการประดับพบว่ามีด้วยกันอย่างน้อย 4 แบบ ได้แก่ เครื่องเงินลายชุด เครื่องเงินลายทองรดน้ำ เครื่องรักสีแบบญี่ปุ่น และเครื่องเงินประดับเปลือกไข่

กล่าวได้ว่า งานหัตถกรรม 10 สาขา ได้แก่ งานผ้าทอ งานเครื่องหนัง งานเครื่องจักสาน งานไม้แกะสลัก งานเครื่องปั้นดินเผาและเครื่องเคลือบ งานเครื่องเงิน งานเครื่องเงิน งานกระดาษ งานโลหะ และงานศิลปประติมากรรม ซึ่งแต่ละงานช่างนั้นจะถูกแบ่งแยกตามเทคนิค วิธีการผลิต หรือวัสดุที่ใช้ในการเรียกชื่อแต่ละสาขางานนั่นเอง โดยงานหัตถกรรมทั้ง 10 สาขา นับเป็นภูมิปัญญาด้านงานหัตถกรรมที่สำคัญของจังหวัดเชียงใหม่ รวมถึงของภาคเหนือตอบบนด้วย ซึ่งงาน

หัตถกรรมเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญา วัฒนธรรมประเพณี และฝีมือเชิงช่างท้องถิ่นในจังหวัด เชียงใหม่ ที่ไม่ค่อยไปกว่าจากแหล่งอื่น ๆ ของประเทศ

2. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

“ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง” (Sufficiency Economy) นับได้ว่าเป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอด รวมถึงการพัฒนาและบริหารประเทศ ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานทางสายกลาง คำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ ความรอบคอบ และคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจ และการกระทำ

อย่างไรก็ตาม ประชาชนส่วนใหญ่ยังมีความเข้าใจหลากหลาย และไม่ชัดเจนถึงความหมาย และหลักแนวคิดที่แท้จริงของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นหลักปรัชญาที่มุ่งเน้นความมั่นคง และความยั่งยืนของการพัฒนาอันมีคุณลักษณะที่สำคัญ คือ สามารถประยุกต์ใช้ได้ในทุกระดับ คำนึงถึงความพอเพียงที่ประกอบด้วย ความพอประมาณ ความมีเหตุผล มีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ภายใต้เงื่อนไขของการตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมที่ต้องอาศัยเงื่อนไขความรู้และเงื่อนไข คุณธรรม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้พัฒนาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อที่จะให้พสกนิกรชาวไทยได้เข้าถึงทางสายกลางของชีวิต และเพื่อคงไว้ซึ่งทฤษฎีของการพัฒนาที่ยั่งยืน ทฤษฎีนี้เป็นพื้นฐานการดำรงชีวิตซึ่งอยู่ระหว่างสังคมระดับท้องถิ่น และตลาดระดับสากล จุดเด่นของแนวปรัชญานี้คือ แนวทางที่สมดุล โดยชาติสามารถทันสมัยและก้าวสู่ความเป็นสากลได้ โดยปราศจากการต่อต้านกระแสโลกาภิวัตน์

หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีความสำคัญในช่วงปี พ.ศ. 2540 เมื่อปีที่ประเทศไทย ต้องการรักษาความมั่นคง และเสถียรภาพเพื่อที่จะยืนหยัดในการพึ่งตนเอง และพัฒนานโยบาย ที่สำคัญเพื่อการฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศ โดยการสร้างแนวคิดเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้ ซึ่งคนไทย จะสามารถเลี้ยงชีพโดยอยู่บนพื้นฐานของความพอเพียง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริว่า มันไม่ได้มีความจำเป็นที่เราจะกลายเป็น ประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (NIC) พระองค์ได้ทรงอธิบายว่า ความพอเพียงและการพึ่งตนเอง คือ ทางสายกลางที่จะป้องกันการเปลี่ยนแปลงความไม่มั่นคงของประเทศได้เศรษฐกิจพอเพียงเชื่อว่า สามารถปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางสังคมของชุมชนให้ดีขึ้นมีปัจจัย 2 อย่าง คือ

1. การผลิตจะต้องมีความสัมพันธ์กันระหว่าง ปริมาณผลผลิต และการบริโภค
2. ชุมชนจะต้องมีความสามารถในการจัดการทรัพยากรของตนเอง

กรอบแนวคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

จากการประเมินผลการพัฒนาช่วง 4 ทศวรรษที่ผ่านมาชี้ให้เห็นอย่างชัดถึงการพัฒนา ที่ขาดสมดุลไม่ยั่งยืนและเปราะบางต่อผลกระทบจากความผันผวนของปัจจัยภายนอก จนเกิดเป็นวิกฤตเศรษฐกิจ เมื่อปี 2540 และนอกจากนี้ยังมีปัญหาในเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมที่ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำในการกระจายรายได้ ปัญหาทางสังคม ตลอดจนปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยในฐานะหน่วยงานหลักในการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ และได้ตระหนักในปัญหาจากการพัฒนาดังกล่าว จึงเล็งเห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องกำหนดแนวทางการพัฒนาของประเทศในทิศทางใหม่ ที่มุ่งส่งเสริมความสมดุลในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างบูรณาการ เน้นความยั่งยืนของการพัฒนาเพื่อให้คนรุ่นหลังมีคุณภาพชีวิตที่ไม่ด้อยหรือดีกว่าคนรุ่นปัจจุบัน ให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกระดับตั้งแต่ครอบครัว ชุมชน และทุกภาคส่วนของสังคม

ดังนั้น ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับปัจจุบัน (ฉบับที่ 9) สำนักงานฯ จึงได้อัญเชิญ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงได้พระราชทานเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทย ซึ่งได้เน้นการพัฒนาที่ยึดมั่นในทางสายกลาง ความพอเพียง ความมีเหตุมีผลในการดำเนินชีวิต และการสร้างภูมิคุ้มกันในตัวเอง ควบคู่ไปกับการเสริมสร้างความรู้คู่กับคุณธรรม มาใช้เป็นปรัชญานำทางในแผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 9

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากปัจจุบันความเข้าใจในหลักปรัชญาดังกล่าว ยังมีความไม่ชัดเจน และมีการตีความที่หลากหลาย ดังนั้น เพื่อให้ทุกฝ่ายเกิดความเข้าใจในหลักปรัชญาฯ อย่างถูกต้อง และเป็นไปในทิศทางเดียวกัน สำนักงานฯ จึงได้ร่วมกับสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ จัดทำโครงการพัฒนากรอบแนวคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยได้จัดตั้งกลุ่มพัฒนากรอบแนวคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อรับผิดชอบการนำเสนอแนวทางการอธิบายหลักปรัชญาดังกล่าวในรูปทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ และเพื่อใช้เป็นตัวอย่างการสร้าง ความเข้าใจที่ถูกต้องอย่างเป็นระบบเกี่ยวกับปรัชญาฯ ตลอดจนเพื่อเผยแพร่หลักปรัชญาฯ และกรอบแนวคิดทางทฤษฎีดังกล่าวไปยังหน่วยงานและผู้สนใจทั้งภายในและนอกประเทศต่อไป ความเข้าใจที่ถูกต้องร่วมกันในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จุดประกายให้เกิดแนวคิดในการนำหลักปรัชญาดังกล่าวไปประยุกต์ใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิตด้านต่าง ๆ เพื่อผลแห่งการพัฒนาอย่างสมดุลและยั่งยืน ตลอดจนเพื่อสร้างองค์ความรู้ให้เกิดประโยชน์แก่วงการศึกษา

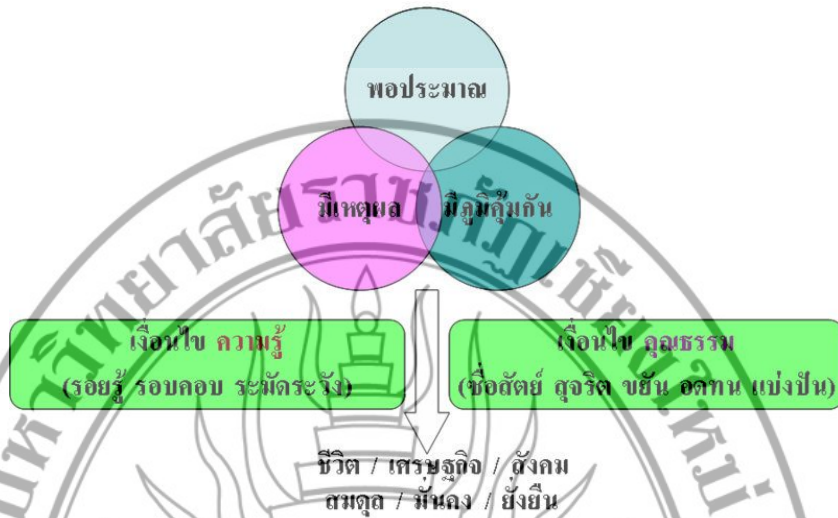
การพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงอีกนัยหนึ่ง คือ การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลาง และความไม่ประมาท โดยคำนึงถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกัน

ที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ความรอบคอบ และคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจ และการกระทำ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีหลักพิจารณาอยู่ 5 ส่วน ดังนี้

- 1) กรอบแนวคิด นับเป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่ และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา และเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัย และวิกฤต เพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา
- 2) คุณลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลางและการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน
- 3) คำนิยาม ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะ พร้อม ๆ กันดังนี้
 - 3.1) ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไป ไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเอง และผู้อื่น เช่นการผลิต และการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ
 - 3.2) ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ
 - 3.3) การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบ และการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้ และไกล
- 4) เงื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้ และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ
 - 4.1) เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ
 - 4.2) เงื่อนไขคุณธรรม ที่ต้องเสริมสร้างประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต
- 5) แนวทางปฏิบัติ/ผลที่คาดว่าจะได้รับ จากการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ คือ การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้ และเทคโนโลยี

โดยกรอบแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่ประกอบด้วยหลัก 3 ห่วง (ความพอประมาณ ความมีเหตุผล ความมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว) 2 เงื่อนไข (เงื่อนไขความรู้ และเงื่อนไขด้านคุณธรรม) นั้นสามารถแสดงได้ดัง แผนภูมิที่ 2.1

ทางสายกลาง

แผนภูมิที่ 2.1 แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ที่มา : งานนิทรรศการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ

การสร้างขบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง

การพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือ การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว โดยใช้ความรู้ รอบรู้ รอบคอบ และคุณธรรม ประกอบการตัดสินใจและการกระทำ

ภาวะวิกฤตเศรษฐกิจปี 2540 ได้ทำให้คนไทยหันมาให้ความสำคัญกับการพัฒนาตามหลักของเศรษฐกิจพอเพียง ตามคำชี้แนะของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมากขึ้น สศช. จึงได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิจากสาขาต่าง ๆ มาร่วมกันถกแถลงและสรุปเป็นนิยามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และอัญเชิญปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นปรัชญาในการพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนทุกระดับมีความเข้าใจเศรษฐกิจพอเพียงและนำไปประกอบการดำเนินชีวิต

การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง มีเป้าหมายหลักเพื่อสร้างกระแสสังคมให้มีการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้เป็นกรอบความคิดหรือส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของประชาชนทุกภาคส่วน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักเศรษฐกิจพอเพียง ให้ประชาชนทุกระดับสามารถนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ไปประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสม และปลูกฝังปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการดำรงชีวิตให้อยู่บนพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจนนำไปสู่การปรับแนวทางการพัฒนาให้อยู่บนพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียง

ยุทธวิธีในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง จะมีการดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอนและชัดเจน โดยมีขอบเขตการดำเนินงาน 4 ด้านควบคู่กัน คือ เชื่อมโยงเครือข่ายเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง พัฒนาวิชาการและศึกษาวิจัย สร้างหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ และเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงจะเป็นในลักษณะเครือข่ายและระดมพลังจากทุกภาคส่วน โดยมี คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแกนกลางในการดำเนินงาน และทุกเกล้าฯ ถวาย ผลการดำเนินงานขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาสมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษาครบรอบ 80 พรรษา ในเดือนธันวาคม 2540

การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงนี้ จะเป็นการเสริมพลังการดำเนินนโยบายของรัฐบาล ที่เน้นการพัฒนาเพื่อให้ประเทศไทยสามารถพัฒนาไปได้อย่างมั่นคงภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ โดยให้ความสำคัญกับการสร้างฐานเศรษฐกิจและสังคมในระดับรากหญ้าให้เข้มแข็ง ขณะที่ส่งเสริม การพัฒนาประเทศให้มีเสถียรภาพในระดับประเทศ สามารถปรับตัวเพื่อรับมือกับสิ่งที่เป็ประโยชน์ และพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้ และนำไปสู่ความอยู่ดีมีสุขของคนไทยในที่สุด

การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้กับอุตสาหกรรมขนาดกลาง และ ขนาดย่อม ดังที่ อภิชัย พันธเสน (2545:7) ได้กล่าวว่า จากการประมวลพระราชดำริจากเอกสาร ทางราชการและตัวอย่างที่ทรงมีทั้งหมดมาศึกษา มีกรณีดังต่อไปนี้

- 1) การนำองค์ความรู้ที่ได้จากการดำเนินชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่นและเทคโนโลยีชาวบ้าน สิ่งประดิษฐ์คิดค้นในราคาประมาใช้ในการผลิตห้ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม นั่นคือ ใช้เทคโนโลยี ที่มีราคาไม่แพง แต่ถูกหลักวิชาการ
- 2) มีความพอเพียงโดยการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และวัตถุดิบท้องถิ่นมาใช้ในการผลิต คำนึงถึงการใช้อย่างประหยัดและรู้คุณค่า อีกทั้งเน้นการกระจายความเสี่ยงจากการมีผลิตภัณฑ์ที่ หลากหลาย และ/หรือ มีความสามารถในการปรับเปลี่ยนผลผลิตได้ด้วย
- 3) มีการจ้างงานอย่างประหยัด โดยใช้แรงงานในท้องถิ่นเพื่อลดค่าใช้จ่าย และเน้นการ บริหารความเสี่ยงต่ำ (Down side risk Management) ไม่ก่อหนี้จนเกินขีดความสามารถในการจัดการ
- 4) ความมีเหตุผลในการประกอบธุรกิจที่คำนึงถึงการบริหารจัดการที่เหมาะสมกับ สถานภาพของผู้ประกอบการ เพื่อหลีกเลี่ยงต่อการเกิดภาวะหนี้สิน โดยมีขนาดการผลิตที่เหมาะสม และสอดคล้องกับความสามารถในการบริหารจัดการ
- 5) มีความตระหนักในคุณธรรม ซื่อสัตย์ไม่เอาเปรียบต่อผู้บริโภค การผลิตสินค้าที่มี คุณภาพ ยุติธรรมต่อแรงงาน หรือถูกจ้างและผู้จำหน่ายวัตถุดิบ

6) เพื่อการประกอบธุรกิจที่สร้างความมั่นใจ ไม่โลภมาก ไม่ค้ำกำไรเกินควร และไม่เน้นกำไรระยะสั้น ควรคำนึงถึงการค้าในระยะยาวเป็นหลักได้แก่ “ซื้อขาย ขายคล่อง”

7) การมีภูมิคุ้มกัน เป็นการเตรียมตัวให้พร้อมกับการประกอบธุรกิจ ต้องคำนึงถึงสถานการณ์ต่าง ๆ ตลอดจนภาวะเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และเน้นการตอบสนองตลาดภายในท้องถิ่น ภูมิภาค ตลาดภายในประเทศและตลาดต่างประเทศเป็นหลักตามลำดับ

ปัจจัยเหล่านี้จะช่วยให้อุตสาหกรรมสามารถพัฒนาได้อย่างมั่นคงในระยะยาว ซึ่งจะศึกษาได้จากวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมที่สามารถผ่านวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจมาได้ เพื่อพัฒนาเป็นตัวชี้วัดและกำหนดเป็นเกณฑ์ที่จะให้การสนับสนุน แทนการเน้นปัจจัยด้านการเงินแต่เพียงอย่างเดียวซึ่งเป็นจุดเน้นสำคัญของการสนับสนุนอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อมโดยรัฐบาลและหน่วยงานของรัฐมาโดยตลอด และเป็นแนวทางสำคัญต่อไปในอนาคต ถ้าหากไม่มีการศึกษาในประเด็นทั้ง 7 ข้อที่กล่าวมาข้างต้นนี้อย่างจริงจัง เพื่อช่วยให้อุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อมเป็นส่วนประกอบในการพัฒนาประเทศภายใต้ยุทธศาสตร์เศรษฐกิจพอเพียงสืบไป

3. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

“ภูมิปัญญา” สามารถแปลตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ว่าเป็นพื้นความรู้ความสามารถ ดังนั้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นน่าจะหมายถึงพื้นความรู้ความสามารถของ (คนใน) ท้องถิ่น

สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (สสว.) (2549) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า เป็นองค์ความรู้ของกลุ่มบุคคลในท้องถิ่น รวมถึงงานศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านที่มีอยู่ในทุกภาคของประเทศ ภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ประเภทแรก คือ ภูมิปัญญาฯ ประเภทองค์ความรู้ของกลุ่มบุคคลท้องถิ่น เช่น การผลิตอาหารและเครื่องดื่ม การผลิตผลิตภัณฑ์จากสมุนไพร การผลิตผลิตภัณฑ์จากวัสดุเหลือใช้ และการผลิตผลิตภัณฑ์จากไม้ หิน โลหะ แก้ว เซรามิก ดินเผา เครื่องหนัง เป็นต้น ส่วนภูมิปัญญาอีกประเภท คือ ภูมิปัญญาประเภทงานศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน เช่น เรื่องเล่าพื้นบ้าน กลอนพื้นบ้าน ปริศนาพื้นบ้าน เพลงพื้นบ้าน ดนตรีพื้นบ้าน การฟ้อนรำพื้นบ้าน ละครพื้นบ้าน ประติมากรรมพื้นบ้าน งานจิตรกรรมพื้นบ้าน หัตถกรรมพื้นบ้าน เครื่องแต่งกายพื้นบ้าน และสิ่งทอพื้นบ้าน เป็นต้น

มนตรี โคตรคันทา (2541) ได้จำแนกภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 10 ลักษณะดังนี้

1) ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับความเชื่อและศาสนา ซึ่งภูมิปัญญาประเภทนี้มีลักษณะที่แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น เนื่องจากมีพื้นฐานทางความเชื่อในศาสนาที่แตกต่างกัน สำหรับภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยซึ่งเกี่ยวกับความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักนั้น ได้มีส่วนสร้างสรรค์สังคมโดยการผสมผสานกับความเชื่อเดิมจนกลายเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละท้องถิ่น

2) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรม เป็นประเพณีและพิธีกรรมที่ดงาม ที่คนในท้องถิ่นสร้างขึ้นมา โดยเฉพาะเป็นการเพิ่มขวัญและกำลังใจคนในสังคม ภูมิปัญญาประเภทนี้จึงมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในสังคมเป็นอย่างมาก ดังที่เราจะเห็นได้จากประเพณีและพิธีกรรมที่สำคัญในประเทศไทยว่าล้วนแต่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต วิถีชีวิตของคนในสังคมแทบทั้งสิ้น

3) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับศิลปะพื้นบ้าน นับว่าเป็นการสร้างสรรค์งานศิลปะต่าง ๆ โดยการนำทรัพยากรที่มีอยู่มาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันหลังจากนั้นได้สืบทอดโดยการพัฒนาอย่างไม่ขาดสายกลายเป็นศิลปะที่มีคุณค่าเฉพาะถิ่น

4) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับอาหาร และผักพื้นบ้าน และเกิดจากการที่มนุษย์นำอาหารมาบริโภคเพื่อการอยู่รอดแล้ว มนุษย์ยังได้นำเทคนิคการถนอมอาหารและการปรุงอาหารมาใช้เพื่อให้อาหารที่มีมากเกินความต้องการ สามารถเก็บไว้บริโภคได้เป็นเวลานาน ถือว่าเป็นภูมิปัญญาอีกประเภทหนึ่งที่สำคัญต่อการดำรงชีวิต นอกจากนี้ยังนำผักพื้นบ้านชนิดต่าง ๆ มาบริโภคและใช้เป็นยารักษาโรคอีกด้วย

5) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการละเล่นพื้นบ้าน เป็นการละเล่นที่ถือเป็นการผ่อนคลาย โดยเฉพาะในวัยเด็กซึ่งชอบความสนุกสนานเพลิดเพลิน ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยในด้านนี้จะใช้อุปกรณ์ในการเล่นที่ประดิษฐ์มาจากธรรมชาติ ของเหลือใช้ ซึ่งแสดงให้เห็นวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติ และรู้จักปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมอย่างกลมกลืน

6) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม ซึ่งประเทศไทยมีวัฒนธรรมที่หลากหลาย อันเกิดจากการสร้างสรรค์ของคนในแต่ละภาค ที่สามารถพบหลักฐานจากร่องรอยศิลปวัฒนธรรมที่ปรากฏกระจายอยู่ทั่วไป เช่น สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงเทคนิค ความคิด ความเชื่อของบรรพบุรุษเป็นอย่างดี

7) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับเพลงพื้นบ้าน ภูมิปัญญาประเภทนี้ส่วนมากแสดงออกถึงความสนุกสนาน อีกทั้งยังเป็นคติสอนใจสำหรับคนในสังคมซึ่งมีส่วนแตกต่างกันไปตามโลกทัศน์ของคนในภาคต่าง ๆ

8) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับสมุนไพรและตำรายาพื้นบ้าน ภูมิปัญญาประเภทนี้เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ของคนในอดีตและถ่ายทอดให้กับคนรุ่นหลัง ซึ่งถือว่ามีความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะถือว่าเป็นปัจจัยสี่ ซึ่งมีความจำเป็นสำหรับมนุษย์ หากได้รับการพัฒนาหรือส่งเสริมจะเป็นประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคมในอนาคตได้

9) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการประดิษฐ์กรรม หมายถึง เทคโนโลยี สิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่เกิดจากภูมิปัญญาของคนไทยในแต่ละภาค ถือเป็นการประดิษฐ์กรรมและหัตถกรรม

ชั้นเยี่ยมซึ่งปัจจุบันไม่ได้รับความสนใจในการพัฒนาและส่งเสริมภูมิปัญญาประเภทนี้เท่าที่ควร หากมีการเรียนรู้และสืบทอดความคิดเกี่ยวกับการประดิษฐ์กรรมและหัตถกรรมให้แก่เยาวชน ซึ่งจะเป็นการรักษาภูมิปัญญาของบรรพชนได้อีกทางหนึ่ง

10) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ได้แก่ การที่คนไทยมีอาชีพที่เกี่ยวกับการเกษตรกรรมโดยเฉพาะการทำนา ทำไร่ จึงทำให้เกิดภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมในการดำรงชีวิตเพื่อแก้ปัญหา หรือการอ้อนวอนเพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ในการเพาะปลูก และเพื่อเพิ่มผลิตผลทางการเกษตรกรรม ดังจะเห็นได้จากพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรทั่วทุกภูมิภาคของไทย

จากความหมายและการจำแนกลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่นข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ที่บุคคลหนึ่งเรียนรู้มาจากพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ญาติพี่น้อง หรือผู้มีความรู้ในหมู่บ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ ซึ่งมีทั้งภูมิปัญญาที่เป็นความรู้ คุณธรรม และภูมิปัญญาที่เป็นความรู้เรื่องการทำมาหากิน ทั้งการเกษตรกรรม การหัตถกรรมและการปศุสัตว์ นอกจากนี้ ยังมีภูมิปัญญาที่เป็นความรู้ทางด้านศาสตร์และศิลป์ เช่น ดนตรี ฟ้อนรำ การละเล่นต่าง ๆ และการรักษาโรคด้วยวิธีต่าง ๆ ด้วย และงานหัตถกรรมช่าง 10 สาขา นับได้ว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับศิลปะพื้นบ้าน เป็นการสร้างสรรค์งานศิลปะต่าง ๆ โดยการนำทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันหลังจากนั้นได้สืบทอดโดยการพัฒนาอย่างไม่ขาดสายกลายเป็นศิลปะที่มีคุณค่าเฉพาะถิ่น อันได้แก่ งานกระดาษ งานเครื่องเงิน

4. บริบทชุมชนจังหวัดเชียงใหม่

4.1 ประวัติความเป็นมาของจังหวัดเชียงใหม่

จากตำนานสิงหนวัติ (วิบูลย์วรรณ มุสิกะนุเคราะห์, 2552 : 1-20) ดินแดนทางตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศไทย เป็นถิ่นของชนไตสร้างเมืองในเขตลุ่มแม่น้ำกก ชื่อเมืองโนนกาคพันธุนคร (เชียงราย) เมื่อ พ.ศ. 162 แต่ต่อมาชาวเมืองกินปลาไหลเผือกทำให้เกิดอาเพศเมืองกลายเป็นหนองน้ำ เมื่อ พ.ศ. 1003 และใน พ.ศ. 1181 ปรากฏหัวหน้ากลุ่มชนนาม ลวจักราช (ปู่เจ้าลาวจก) ที่คอยดุง

พระยามังราย คือหนึ่งในราชวงศ์ลวจักรราชได้ครองเมืองหิรัญนครเงินยาง (เชียงแสน) ใน พ.ศ. 1802 ทรงได้แผ่พระราชอำนาจไปยังหัวเมืองต่าง ๆ และได้เข้าตีเมืองหริภุญไชยไว้ได้ใน พ.ศ. 1824 จากนั้นจึงทรงสร้างเมืองกุมกามขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1829 จากนั้นจึงได้เข้าตีเมืองรามัญ (มอญ) ในพ.ศ. 1831 และตีเมืองพุกาม พ.ศ. 1833 ซึ่งได้ดื้อนผู้คนและช่างฝีมือมาไว้เชียงใหม่จำนวนมาก

ในวันพฤหัสบดีเพ็ญเดือน 8 (เดือน 6 เหนือ) ปีวอก อัฐศก จุลศักราช 658 (พ.ศ. 1839) พระยามังรายทรงเชิญพระยาร่วงและพยางำเมือง พระสหายมาปรึกษาในการสร้างเมืองบริเวณ

ที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง บริเวณเชิงดอยสุเทพ เชื่อว่า เมืองนพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่ นอกจากนี้ตลอดประชามชีพระองค์ประทับอยู่ที่เชียงใหม่ ส่วนเมืองอื่น ๆ ให้พระโอรสและขุนนางไปปกครอง ในสมัยของพระองค์เป็นสมัยที่มีความเจริญรุ่งเรือง และมีความเข้มแข็งทางทหาร อีกทั้งมีอาณาเขตที่กว้างขวาง มีประชากรที่มาก และยังมีความสัมพันธ์อันดีกับอาณาจักรสุโขทัย พะเยา และพุกาม

ราชวงศ์มังรายปกครองอาณาจักรล้านนาได้ 261 ปี ก็สูญสิ้นเอกราชในพ.ศ. 2101 เมื่อพระเจ้าบุเรงนองมาตีเชียงใหม่ในสมัยของพระเมืองแก้วและตกอยู่ในอำนาจพม่านานถึง 200 ปี

ใน พ.ศ. 2314 พระเจ้าตากสินได้ยกทัพมาตีเชียงใหม่ ซึ่งขณะนั้นพระยาเจ้าบ้านชักชวนพระยาภาวโลหะให้ติดต่อทัพไทยมาตีเชียงใหม่อีก ถึง 2 ครั้ง ใน พ.ศ. 2339 พระยาภาวโลหะได้ตั้งเมืองอยู่ที่เชียงใหม่ที่ปล่อยทิ้งร้าง ขึ้นครองเมืองในราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนตั้งแต่นั้นมา ในขณะนั้นคนล้านนาแสวงหาอิสรภาพ จากที่วัฒนธรรมของล้านนาและธนบุรีไม่แตกต่างกันมากนัก จึงทำให้ฝักใฝ่มาทางกรุงธนบุรี จึงทำให้ยอมรับอำนาจจากกรุงรัตนโกสินทร์ และก่อกบฏล้านนาให้มีความรู้ลึกเป็นพลเมืองไทยด้วยการปกครองและการศึกษา จนกระทั่งเมื่อรถไฟมาถึงเชียงใหม่มาถึงเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ. 2464 เชียงใหม่จึงค่อย ๆ ผนึกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรไทย

4.2 ลักษณะภูมิศาสตร์ของจังหวัดเชียงใหม่

ข้อมูลด้านภูมิศาสตร์จังหวัดเชียงใหม่ (ศิริศักดิ์ คุ้มรักษา, 2543 : 18-34) มีดังนี้

1) ที่ตั้งและขนาดพื้นที่ (สำนักงานจังหวัดเชียงใหม่, 2552 : 3) จังหวัดเชียงใหม่ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของประเทศไทย ห่างจากกรุงเทพมหานครประมาณ 720 กม. มีเนื้อที่ประมาณ 20,107.057 ตร.กม. หรือ 12,566,910 ไร่

2) ลักษณะภูมิประเทศ จังหวัดเชียงใหม่มีลักษณะแบบทิวเขาสลับซับซ้อนมีลักษณะเป็นแนวยาวขนานกันในทิศทางเหนือใต้ ในระหว่างภูเขาที่มีที่ราบก้นหุบเขาซึ่งเป็นที่ราบที่มีดินตะกอนทับถมกันเป็นชั้น ๆ ประกอบด้วยมีแม่น้ำที่มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาไหลสู่ที่ราบลุ่ม เหมาะแก่การเกษตร จึงทำให้มีผู้คนมาตั้งถิ่นฐานในที่ราบแห่งนี้ ที่ราบที่สำคัญในส่วนนี้คือที่ราบลุ่มเชียงใหม่ ลำพูน ซึ่งเป็นที่ราบขนาดใหญ่ต่อเนื่องเป็นผืนเดียวกัน มีแม่น้ำปิงเป็นแม่น้ำใหญ่

3) อาณาเขตติดต่อ ได้แก่ ด้านทิศเหนือติดต่อกับรัฐฉานของพม่า โดยมีทิวเขาแดนลาวเป็นเขตกันแดน ทิศใต้ ติดต่อกับ อำเภอสายยาว อำเภอแม่ระมาด และอำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก ทิศตะวันออก ติดต่อกับ อำเภอแม่ฟ้าหลวง อำเภอเมืองเชียงราย อำเภอแม่สรวย อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย อำเภอเมืองปาน อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง และอำเภอบ้านธิ อำเภอเมืองลำพูน อำเภอป่าซาง อำเภอเวียงหนองล่อง อำเภอบ้านโฮ่ง และอำเภอบ้านลี้ จังหวัดลำพูน ส่วนทางทิศตะวันตก ติดต่อกับ อำเภอปาย อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน อำเภอขุนยวม อำเภอแม่ลาน้อย อำเภอแม่สะเรียง และอำเภอสบเมย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

4.3 ข้อมูลด้านประชากรจังหวัดเชียงใหม่

ข้อมูลด้านประชากร (สำนักงานจังหวัดเชียงใหม่, 2552 : 4) แจกแจงข้อมูลดังนี้

- 1) จำนวนประชากรรวมทั้งสิ้น 1,666,024 ด้านเชื้อชาติ ประชากรส่วนใหญ่ในจังหวัดเชียงใหม่เป็นคนไทย และกลุ่มชนชาติพันธุ์ ได้แก่ กะเหรี่ยง ม้ง เมี่ยน อาข่า ลาหู่ ลีซอ ลัวะ ปะหล่อง ไทยใหญ่ จีนฮ่อ เป็นต้น
- 2) การศึกษาของประชากรนั้น จังหวัดเชียงใหม่มีระบบการศึกษาตั้งแต่ระดับอนุบาล จนถึงระดับอุดมศึกษาทั้งภาครัฐและเอกชน
- 3) การใช้ภาษาของประชาชนจังหวัดเชียงใหม่ ส่วนใหญ่ใช้ภาษาล้านนา หรือภาษาคำเมือง หากติดต่อราชการจะใช้ภาษาไทยเป็นหลัก
- 4) ศาสนาที่นับถือ ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธคิดเป็นร้อยละ 91.80 ศาสนาคริสต์ คิดเป็นร้อยละ 5.60 ศาสนาอิสลามคิดเป็นร้อยละ 1.17 ศาสนาพราหมณ์ ฮินดูและลัทธิอื่น ๆ คิดเป็นร้อยละ 0.02

4.4 ลักษณะการปกครองของจังหวัดเชียงใหม่

จังหวัดเชียงใหม่แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 25 อำเภอ 204 ตำบล 2,066 หมู่บ้าน และมีการปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจำนวน 211 แห่ง ดังนี้

- 1) องค์การบริหารส่วนจังหวัด จำนวน 1 แห่ง
- 2) เทศบาลนคร จำนวน 1 แห่ง
- 3) เทศบาลเมือง จำนวน 2 แห่ง
- 4) เทศบาลตำบล จำนวน 94 แห่ง
- 5) องค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 113 แห่ง

4.5 สภาพเศรษฐกิจของจังหวัดเชียงใหม่

จากข้อมูลในวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2553 ของข้อมูลเศรษฐกิจการค้าจังหวัดเชียงใหม่ (สำนักงานพาณิชย์จังหวัดเชียงใหม่, 2552 : 1-2) ดังนี้

- 1) ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด (GPP ปี 2550) ประมาณ 112,221 ล้านบาท แจกแจงเป็น
 - 1.1) การขายส่ง ขายปลีก ซ่อมแซมยานยนต์ ของใช้ส่วนบุคคลและของใช้ในครัวเรือน ร้อยละ 15.05
 - 1.2) เกษตรกรรม การล่าสัตว์และป่าไม้ คิดเป็นร้อยละ 16.35
 - 1.3) โรงแรมและภัตตาคาร คิดเป็นร้อยละ 10.93
 - 1.4) การผลิตอุตสาหกรรม คิดเป็นร้อยละ 9.51
 - 1.5) การศึกษา คิดเป็นร้อยละ 10.18

- 1.6) การขนส่ง สถานที่เก็บสินค้าและคมนาคม คิดเป็นร้อยละ 7.23
- 1.7) อสังหาริมทรัพย์ คิดเป็นร้อยละ 3.94
- 1.8) การบริหารราชการแผ่นดินและการป้องกันประเทศ คิดเป็นร้อยละ 7.23
- 1.9) อื่น ๆ คิดเป็นร้อยละ 19.58
- 2) รายได้เฉลี่ยต่อหัวต่อปี 76,388 บาท
- 3) อัตราการว่างงาน คิดเป็นร้อยละ 1.4
- 4) ค่าแรงขั้นต่ำ 168 บาทต่อวัน
- 5) ทะเบียนนิติบุคคล คงอยู่ 13,914 ราย เงินทุนจดทะเบียน 66,261.96 ล้านบาท
- 6) การจัดเก็บภาษี แบ่งเป็น 3 ประเภท คือ
 - 6.1) ภาษีนิติบุคคล 50.28 ล้านบาท
 - 6.2) ภาษีมูลค่าเพิ่ม 184.36 ล้านบาท
 - 6.3) ภาษีธุรกิจเฉพาะ 7.58 ล้านบาท
- 7) การยื่นคำขอจดทะเบียนทรัพย์สินทางปัญญา (ม.ค. 52) มี 4 ประเภท คือ
 - 7.1) สิทธิบัตร จำนวน 7 ราย
 - 7.2) เครื่องหมายทางการค้า จำนวน 14 ราย
 - 7.3) ลิขสิทธิ์ จำนวน 11 ราย
 - 7.4) ความลับฯ ยังไม่มี
- 8) การจำหน่ายสินค้า OTOP (ม.ค. 52) ยอดจำหน่ายทั้งจังหวัด จำนวน 6,863,104.93 บาท สินค้าสำคัญของ OTOP ได้แก่ ผ้าและเครื่องแต่งกาย ศิลปะประดิษฐ์และของที่ระลึก ของใช้ของประดับตกแต่งดังนี้
 - 8.1) การจำหน่ายผ่าน Kiosk จำนวน 28,000 บาท
 - 8.2) งานแสดงสินค้าภายในประเทศ จำนวน 638,200 บาท
 - 8.3) สถานที่อื่น ๆ ที่ สำนักงานพาณิชย์จัดให้จำหน่ายสินค้า OTOP (ถนนคนเดินทุกวันอาทิตย์ คาร์ฟูร์) จำนวน 25,000 บาท
 - 8.4) ที่กลุ่ม และอื่น ๆ จำนวน 4,139,753.55 บาท
 - 8.5) การส่งออก จำนวน 2,032,151.38 บาท

4.6 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับอำเภอสนทราย จังหวัดเชียงใหม่

อำเภอสนทรายเป็นอำเภอที่ขนาดใหญ่อำเภอหนึ่งของจังหวัดเชียงใหม่ ข้อมูลทั่วไปของอำเภอสนทราย (สารานุกรมวิกิพีเดีย, 2553 : ระบบออนไลน์) มีดังนี้

1) ประวัติความเป็นมา ความหมายของอำเภอสันทรายมาจากเนินทรายใหญ่ ในอดีตเมื่อน้ำหลากมาตั้งแต่แม่น้ำปิงและแม่น้ำดาว จะพัดพาเอาทรายมาสะสมไว้ในท้องที่บริเวณตำบลสันทรายหลวงและสันทรายน้อยเป็นประจำทุกปี จึงเรียกว่า สันทราย และได้ชื่อว่าเป็นอำเภอที่มีความอุดมสมบูรณ์อำเภอหนึ่งของเชียงใหม่ มีข้าวพันธุ์ดี มีสวนหมาก สวนพลู ซึ่งปัจจุบันอำเภอสันทรายก็ยังมีผลผลิตด้านการเกษตรเป็นอย่างมาก ในด้านศิลปวัฒนธรรมทางอำเภอสันทรายได้สร้างสรรค์และสืบสานประเพณีท้องถิ่น และเอกลักษณ์สำคัญอำเภอสันทราย คือ การทำอาหารพื้นบ้านของกลุ่มแม่บ้านอำเภอสันทรายจนเป็นที่นิยม เช่น การทำแคบหมู ข้าวแต่น เป็นต้น

2) ที่ตั้งและอาณาเขต ติดต่อกับอำเภอใกล้เคียง คือ ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอแม่แตง ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอดอยสะเก็ด ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอดอยสะเก็ด อำเภอสันกำแพง และอำเภอเมืองเชียงใหม่ ส่วนทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอเมืองเชียงใหม่ และอำเภอแม่ริม

3) การปกครองของอำเภอสันทราย มี 2 ประเภท คือ

3.1) การปกครองส่วนภูมิภาค อำเภอสันทรายแบ่งการปกครองนี้ออกเป็น 12 ตำบล 117 หมู่บ้าน

3.2) การปกครองส่วนท้องถิ่นประกอบด้วยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 12 แห่ง คือ เทศบาลเมือง 1 แห่ง เทศบาลตำบล 11 แห่ง

4) สถานศึกษาประจำอำเภอในระดับมัธยมศึกษา คือ โรงเรียนสันทรายวิทยาคม ส่วนในระดับอุดมศึกษา คือ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

5) แหล่งท่องเที่ยวของอำเภอสันทราย ได้แก่

5.1) อ่างเก็บน้ำห้วยใจ (ครทอ่งเทียวเชิงอนรุักษ์บ้านโปง) ม.6 ต.ป่าไผ่ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่

5.2) ชลประทานแม่แฝก ม.7 ต.แม่แฝก อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่

5.3) อ่างเก็บน้ำฮ้วยฮัก ม.9 ต.หนองแห้ง อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่

4.7 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

อำเภอเมืองเชียงใหม่ ในอดีตเคยเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนา ปัจจุบันนับเป็นเมืองหลวงเมืองที่ 2 ของประเทศ ข้อมูลทั่วไปของอำเภอเมืองเชียงใหม่ (สารานุกรมวิกิพีเดีย, 2553 : ระบบออนไลน์) มีดังนี้

1) ประวัติความเป็นมาของอำเภอเมือง คือ ประวัติความเป็นมาของจังหวัดเชียงใหม่ ที่ถูกสร้างโดยพระยามังราย ซึ่งได้กล่าวไว้ในหัวข้อที่ 1 ประวัติความเป็นมาของเชียงใหม่แล้ว

2) อำเภอเมืองเชียงใหม่ มีประชากรประมาณ 369,460 คน โดยมีความหนาแน่นของประชากร 1,768.11 คน/ตร.กม.

3) ที่ตั้งและอาณาเขตติดต่อกับอำเภอใกล้เคียง คือ ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอแม่ริม
ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอสันทรายและอำเภอสันกำแพง ทิศใต้ ติดต่อกับ อำเภอสารภีและ
อำเภอหางดง ส่วนทิศตะวันตก ติดต่อกับ อำเภอหางดง

4) สถานศึกษาระดับประถมศึกษาถึงมัธยมศึกษา ได้แก่ โรงเรียนยุพราชวิทยาลัย
โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ โรงเรียนหอพระ
โรงเรียนวัดโนนทัยยาฬัฒ โรงเรียนกาวีละวิทยาลัย เป็นต้น ส่วนสถานศึกษาระดับอุดมศึกษา ได้แก่
มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา
ภาคพายัพเชียงใหม่ เป็นต้น

5) การแบ่งเขตการปกครอง มี 2 แบบ คือ

5.1) การปกครองส่วนภูมิภาคแบ่งออกเป็น 16 ตำบล 78 หมู่บ้าน

5.2) การปกครองส่วนท้องถิ่น 11 แห่ง ประกอบไปด้วย เทศบาลนคร 1 แห่ง
เทศบาลตำบล 8 แห่ง และองค์การบริหารส่วนตำบล 2 แห่ง

6) แหล่งท่องเที่ยวของอำเภอเมืองเชียงใหม่ ยกตัวอย่าง เช่น

6.1) กำแพงเมืองเชียงใหม่ 4 ทิศ ได้แก่

(1) แจ่งศรีภูมิ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

(2) แจ่งกะคำ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้

(3) แจ่งคู่อ้อม ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้

(4) แจ่งหัวริน ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้

6.2) ประตุมือง ได้แก่

(1) ประตูสวนดอก ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตก

(2) ประตูช้างเผือก ตั้งอยู่ทางทิศเหนือ

(3) ประตูท่าแพ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออก มีชื่อว่าท่าแพ เนื่องจากเป็นประตู
ที่นำไปสู่ทำนน้ำแม่ปิงทางทิศตะวันออกของเมือง

(4) ประตูเชียงใหม่ ตั้งอยู่ทางทิศใต้

(5) ประตูหายยา หรือ ประตูสวนบวกหาด ตั้งอยู่ทางทิศใต้ก่อนไปทางทิศ
ตะวันตก เป็นประตูที่เชื่อว่าเป็นประตูส่งศพ จากในเมืองออกไปสู่เมรุเผาศพ

6.3) วัดที่สำคัญต่าง ๆ เช่น วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร วัดเจ็ดยอด วัดพระธาตุคอกคำ
วัดเชียงมั่น วัดพระธาตุคอกสุเทพวรวิหาร วัดสวนดอก วัดอุโมงค์เถรจันทร์ เป็นต้น

6.4) ถนนคนเดินจังหวัดเชียงใหม่ ทุกวันวันเสาร์ที่ถนนวัวลาย และทุกวันอาทิตย์
ที่ใจกลางเมืองเชียงใหม่

4.8 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

อำเภอสันกำแพงขึ้นชื่อว่าเป็นแหล่งเที่ยวของจังหวัดเชียงใหม่ (สารานุกรมวิกิพีเดีย, 2553 : ระบบออนไลน์) ดังคำขวัญที่ว่า “ทิวทัศน์ขึ้นชื่อ เลื่องลือคนงาม เขตคามโคนม ชื่นชมหัตถกรรม” ซึ่งข้อมูลของอำเภอสันกำแพงมีดังนี้

- 1) อำเภอสันกำแพง มีจำนวนประชากร 76,611 คน มีความหนาแน่นของประชากร 387.25 คน/ตร.กม.
- 2) อำเภอสันกำแพงมีพื้นที่ 197.883 ตร.กม.
- 3) อาชีพของประชากรในอำเภอสันกำแพง ส่วนใหญ่ทำอาชีพหัตถกรรมพื้นบ้าน เช่น กระจาดสาน เครื่องเงิน เครื่องเงิน ร่มกระจาด เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีอาชีพเกษตรกรรม และค้าขาย
- 4) การปกครองของอำเภอสันกำแพง แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ
 - 4.1) การปกครองส่วนภูมิภาคแบ่งเป็น 10 ตำบล 100 หมู่บ้าน
 - 4.2) การปกครองส่วนท้องถิ่น มี 10 แห่ง ประกอบไปด้วย เทศบาลตำบล 5 แห่ง และองค์การบริหารส่วนตำบล 5 แห่ง
- 5) สถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของอำเภอสันกำแพง ได้แก่
 - 5.1) บ้านป่อสร้าง เป็นแหล่งรวมหัตถกรรมร่มป่อสร้างจากกระจาดสาน
 - 5.2) บ้านต้นเปา เป็นแหล่งผลิตกระจาดสานที่ขึ้นชื่อ
 - 5.3) บ่อน้ำพุร้อนสันกำแพง ซึ่งจะมีบ่อน้ำพุร้อนอยู่สองแห่งตกแต่งสถานที่ด้วยสวนดอกไม้สวยงาม มีห้องอาบน้ำแร่ ที่พัก สถานที่กางเต็นท์ ร้านอาหาร
 - 5.4) อุทยานแห่งชาติแม่ตะไคร้ มีพื้นที่ครอบคลุมอยู่ในท้องที่อำเภอสันกำแพง และอำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ภูมิประเทศเป็นภูเขาสูงสลับซับซ้อน เป็นพื้นที่ลุ่มน้ำปิง วังยม และ น่าน มีพันธุ์ไม้มีค่าและ สัตว์ป่าที่สำคัญหลายชนิด และประกอบด้วยจุดเด่นทางธรรมชาติที่สวยงามหลายแห่ง เช่น น้ำตก หน้าผา น้ำพุร้อน อ่างเก็บน้ำ เขื่อนต่าง ๆ

4.9 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับอำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

อำเภอหางดงเปรียบเสมือนอำเภอเมืองเชียงใหม่ เนื่องจากมีความเจริญในหลาย ๆ ด้าน (สารานุกรมวิกิพีเดีย, 2553 : ระบบออนไลน์) ข้อมูลของอำเภอหางดงมีดังนี้

- 1) อำเภอหางดงมีเนื้อที่ 277.1 ตร.กม.
- 2) อำเภอหางดงมีประชากรประมาณ 76,513 คน มีความหนาแน่นของประชากร 276.12 คน/ตร.กม.
- 3) การปกครองของอำเภอหางดง แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ
 - 3.1) การปกครองส่วนภูมิภาคแบ่งออกเป็น 11 ตำบล 113 หมู่บ้าน

3.2) การปกครองส่วนท้องถิ่น 12 แห่ง ประกอบไปด้วย เทศบาลตำบล 5 แห่ง และองค์การบริหารส่วนตำบล 7 แห่ง

4) อาชีพของประชากร อาชีพหลัก ทำงานหัตถกรรม รับจ้างและค้าขาย และมีอาชีพเสริม คือ ทำอุตสาหกรรมในครัวเรือนและแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร

5) สถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของอำเภอหางดง ได้แก่

5.1) โครงการหลวงห้วยผักไผ่ (ทุ่งเริง) ซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านแม่ฮะ ตำบลบ้านปง อำเภอหางดง

5.2) ศูนย์วัฒนธรรมเชียงใหม่ ตั้งอยู่บนถนนสายเชียงใหม่-หางดง เป็นที่รวมศิลปะและวัฒนธรรมของล้านนา เป็นหมู่บ้านไทยไม้สักประตูหน้าต่างประดับด้วยไม้แกะสลักอย่างสวยงาม ภายในบริเวณมีพิพิธภัณฑ์ผ้าโบราณชื่อว่า สับนงา อีกทั้งมีร้านขายของที่ระลึก และบ้านชาวเขา

5.3) หมู่บ้านเครื่องปั้นดินเผาเมืองกุง มีผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผามากมาย

5.4) บ้านถาย อยู่ถัดจากบ้านเหมืองกุงเป็นแหล่งรวมหัตถกรรมไม้แกะสลัก

5.5) อุทยานแห่งชาติออบขาน เป็นภูเขาหินปูนและหินอัคนี และเป็นต้นกำเนิดน้ำแม่วาง น้ำแม่วิน และน้ำแม่ขาน ครอบคลุมพื้นที่อำเภอสะเมิง หางดง แม่วาง และสันป่าตอง

5.6) วัดต้นแก้ว (วัดอินทราวาส) ตั้งอยู่ที่บ้านต้นแก้ว ตำบลหนองควาย อำเภอหางดง เป็นวัดเก่าแก่ที่มีลักษณะงดงามมาก สิ่งที่น่าสนใจ คือศาลาจัตุรมุขซึ่งพบเพียงหลังเดียวในภาคเหนือ

5.7) เชียงใหม่ไนท์ซาฟารี อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ จัดสร้างขึ้นเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ธรรมชาติและชีวิตสัตว์ป่าที่หายากกลางคืนที่ใหญ่ที่สุดของประเทศไทย แบ่งพื้นที่ส่วนแสดงสัตว์เป็น 3 โซน คือ โซน Savanna Safari โซน Predator Prowl และ โซน Jaguar Trail ขนาดพื้นที่ 819 ไร่

5.8) กุญชาคอย รีสอร์ท เชียงใหม่ เป็นสวนและบ้านพักตากอากาศแบบสวิสซ์ชาเล่ต์ มีสวนพฤกษชาติและบ่อน้ำพุร้อนบนพื้นที่ 20 ไร่ ท่ามกลางหุบเขาจากคอดอยสองยอดของคอดอยสุเทพ

กล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านงานหัตถกรรม 10 สาขา ของจังหวัดเชียงใหม่ อันได้แก่ งานกระดาษ งานผ้าทอ งานไม้แกะสลัก งานเครื่องเงิน งานโลหะ งานจักสาน งานเครื่องหนัง งานเครื่องปั้นดินเผาและเครื่องเคลือบ งานเครื่องเงิน และงานศิลปะประดิษฐ์ นับว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดเชียงใหม่

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ชุดโครงการวิจัย เรื่อง การประยุกต์พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านงานหัตถกรรมของจังหวัดเชียงใหม่ ได้มีการศึกษา และรวบรวมงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

5.1 ปริญญา แก้วโพธิ์ และคณะ (2550 : บลัดย่อ) ได้ทำการศึกษา เรื่อง โครงการศึกษาหัตถกรรมและผลิตภัณฑ์พื้นบ้านในการสนับสนุนการท่องเที่ยวจังหวัดเชียงราย การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจงานหัตถกรรมและผลิตภัณฑ์พื้นบ้านที่มีอยู่ในเขตจังหวัดเชียงราย สำรวจผลงานที่ไม่ใช่สินค้า OTOP ที่ควรจะได้รับส่งเสริมและพัฒนา สำรวจรายการและรูปแบบที่เป็นงานศิลปะอันควรค่าแก่การส่งเสริม อนุรักษ์และเผยแพร่และหาแนวทางการส่งเสริมและพัฒนาผลงานในรูปแบบที่เหมาะสม โดยมีขอบเขตการศึกษาด้านพื้นที่ คือ จังหวัดเชียงราย กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาคือ นักท่องเที่ยวชาวไทย นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ ผู้ประกอบการจำนวน 1200 ตัวอย่าง ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์ด้วยวิธีการทางสถิติเชิงพรรณนา และนำเสนอเป็นตารางในรูปแบบของการแจกแจงความถี่การหาอัตราส่วนร้อยละ และทำการสัมภาษณ์ จัดเสวนา จากผู้ประกอบการ ผู้ผลิตสินค้า หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน จำนวน 60 ตัวอย่าง

ผลการศึกษาความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวชาวไทย สรุปได้ว่าสินค้าที่นิยมซื้อส่วนใหญ่จะเป็นเครื่องประดับและงานแกะสลักไม้ และมีความคิดเห็นระดับดีด้านความมีเอกลักษณ์ ความคงทนและประโยชน์ใช้สอย ส่วนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ เลือกซื้อสินค้าประเภทงานแกะสลักไม้มากที่สุด และมีความคิดเห็นในระดับดีเรื่องความเหมาะสมของราคา การมีป้ายระบุราคาที่ชัดเจน ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม มีประโยชน์ต่อการใช้สอย สนองต่อประเพณี ผลิตสินค้าระบุแหล่งผลิต มีคำแนะนำวิธีใช้ มีเอกลักษณ์แสดงถึงศิลปท้องถิ่น ความคิดเห็นของผู้ประกอบการสรุปว่าสินค้าที่นักท่องเที่ยวนิยมซื้อ คือ เครื่องประดับ และมีความคิดเห็นในระดับดี เรื่องของความคงทน ประโยชน์ต่อการใช้สอย และบรรจุภัณฑ์มีความสวยงาม ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ผลการศึกษาจากการสำรวจและสัมภาษณ์ พบว่า มีผลงานหัตถกรรมและผลิตภัณฑ์พื้นบ้านอยู่ตามพื้นที่ต่าง ๆ ทุกอำเภอในจังหวัดเชียงราย มีงานแกะสลักไม้ เครื่องจักสาน เครื่องปั้นดินเผา ผ้าทอ และงานประดิษฐ์จากผ้า งานเครื่องประดับ ของตกแต่งบ้าน และอื่น ๆ เช่น งานปูนปั้น ประติมากรรมของเล่น เป็นต้น มีแหล่งผลิตอยู่ตามอำเภอเมือง อำเภอเทิง อำเภอพาน อำเภอเชียงแสน อำเภอขุนตาล อำเภอเวียงชัย อำเภอเวียงป่าเป้า อำเภอแม่จัน อำเภอพญาเม็งราย อำเภอเชียงของ อำเภอป่าแดด และอำเภอแม่สรวย มีผลงานที่ไม่ใช่สินค้า OTOP แต่นักท่องเที่ยวให้ความสนใจ ควรได้รับการส่งเสริมและพัฒนา เช่น งานแกะสลักไม้ ที่ตำบลท่าซุด ตำบลป่าตาล ตำบล

ยางหอม ตำบลริมกก เครื่องจักสาน ที่ตำบลแม่ข้าวต้ม ตำบลเวียงชัย เครื่องปั้นดินเผา ที่ตำบลเวียงกาหลง ผ้าทอและงานประดิษฐ์จากผ้า ที่ตำบลศรีดอนมูล ตำบลโยนก ตำบลสันมะค่า ตำบลศรีดอนชัย งานเฟอร์นิเจอร์และของตกแต่งบ้าน ที่ตำบลพางาม ตำบลนางแล และอื่น ๆ เช่น งานของเล่นพื้นบ้านที่ ตำบลป่าแดด งานแกะสลักหินและหยก จาก ตำบลเวียงพางคำ ตำบลเหมืองแดง เป็นต้น งานที่ถือเป็นศิลปะควรรักษาและส่งเสริม อนุรักษ์และเผยแพร่ มีรายการต่าง ๆ เช่น งานแกะสลักไม้บางส่วนของคุณสุวรรณ สามลี คุณคำจันทร์ ยาโน คุณ สราวุธ ภูมะตัน งานเครื่องปั้นดินเผา บางส่วนของคุณทัน ธิจิตต์ คุณสมรักษ์ ปันติบุญ งานผ้าทอ ของคุณแวนแก้ว ภิรมย์พลัด คุณบัวคลี พูวัน คุณชวน ธาณิวรรณ คุณบัวสอน รักย์ศิลป์ งานแกะสลักหินและหยก ของคุณ นริศ รัตนวิมล งานอื่น ๆ ประเภทงานประดิษฐ์ของเล่น ของคุณแม่แสง สุธรรมนา คุณอ่อนแก้ว อุปละ

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย การผลิตงานหัตถกรรมและผลิตภัณฑ์พื้นบ้านต้องคำนึงถึงเอกลักษณ์เฉพาะตัว มีความเป็นสากลจากประโยชน์ใช้สอย ภาครัฐและภาคเอกชน ควรจะมีการสนับสนุนโดยการให้ความรู้ด้านการออกแบบสินค้าและบรรจุภัณฑ์ เทคนิคการขาย การบริการ ตระหนักถึงจรรยาบรรณการผลิต เน้นการใช้วัสดุภายในท้องถิ่นให้มาก มีการแลกเปลี่ยนความรู้ และประสบการณ์ระหว่างผู้ประกอบการและผู้ผลิต จัดโครงการพัฒนาศักยภาพในการผลิตสินค้า หัตถกรรมและผลิตภัณฑ์พื้นบ้านเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตผลงาน

5.2 ขวีสาสิริ (2550) ทำการศึกษา เรื่อง การค้าของอาณาจักรล้านนาตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงต้นศตวรรษที่ 22 มีวัตถุประสงค์ คือ เป็นการศึกษาการค้าของอาณาจักรล้านนา ในช่วงสมัยราชวงศ์มังราย (ระหว่างต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22) โดยมุ่งประเด็นเกี่ยวกับสถานะทางการค้าของอาณาจักรล้านนา ซึ่งนับเป็นรัฐที่ตั้งอยู่ในเขตภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตอนบน โดยมีเชียงใหม่ในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงเป็นศูนย์กลางทางการเมือง การปกครองและเป็นศูนย์รวมของเครือข่ายการค้าภายใน ภายใต้เงื่อนไขของสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ที่เป็นพื้นที่ราบลุ่มระหว่างหุบเขาสลับกับเทือกเขาสูง จึงส่งผลต่อศักยภาพในการผลิต โดยเฉพาะผลผลิตในภาคเกษตรกรรมและหัตถกรรม รวมถึงส่งผลให้อาณาจักรล้านนาอุดมสมบูรณ์ ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งผลผลิตเหล่านี้ถูกนำไปใช้เพื่อการยังชีพของผู้คนและเพื่อเป็นสินค้าแลกเปลี่ยนระหว่างกลุ่มเมืองภายในกับกลุ่มเมืองเพื่อนบ้านที่อยู่โดยรอบอาณาจักรล้านนา โดยเฉพาะการค้ากับกลุ่มเมืองภายนอกมีกษัตริย์และข้าราชการสำนักเป็นผู้ประกอบการค้าหรือผู้ค้ารายใหญ่ อีกทั้งยังเป็นผู้จัดการบริหารและควบคุมระบบการค้าทั้งหมดภายใต้ระบบจารีตประเพณีแบบโบราณของล้านนา นอกจากนี้ยังมุ่งประเด็นการศึกษาที่กลุ่มพ่อค้าทั้งภายในและภายนอก ล้านนา ผู้มีส่วนร่วมสำคัญในการขับเคลื่อนการค้าในเชียงใหม่ซึ่งเป็นศูนย์กลางเครือข่ายกับกลุ่มเมืองเครือข่ายต่าง ๆ ภายในล้านนารวมทั้งกลุ่มเมืองภายนอกโดยรอบล้านนา อีกทั้งมุ่งประเด็น

ศึกษาเกี่ยวกับเส้นทางและเครือข่ายการค้าโบราณของอาณาจักรล้านนา ซึ่งมีจุดเชื่อมโยงไปยังกลุ่มเมืองทั้งภายในอาณาจักร และกลุ่มเมืองเพื่อนบ้านในทิศทางต่าง ๆ นั้น โดยมีแหล่งสินค้าเป็นตัวกำหนดสำคัญ และผู้ศึกษายังได้กล่าวถึงรายละเอียดของประเภทสินค้าและเส้นทางที่นำไปสู่เครือข่ายและกลุ่มเมืองปลายทางที่เป็นคู่ค้าด้วย

5.3 ทรงศักดิ์ ศรีบุญจิตต์ และคณะ (2547) ได้ทำการศึกษา เรื่อง การปรับปรุงโครงสร้างอุตสาหกรรมหัตถกรรมพื้นบ้านในภาคเหนือตอนบน พบว่า หัตถกรรมพื้นบ้านเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สำคัญของชุมชน เป็นแหล่งรายได้เสริมของครัวเรือนเกษตรกร และอาจเป็นรายได้หลักของผู้ไร้ที่ดินทำกินในชุมชน ซึ่งปัจจุบันได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐให้เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากที่ยั่งยืน การพัฒนาภาคหัตถกรรมจึงต้องได้รับการวางยุทธศาสตร์ด้วยฐานความรู้ความเข้าใจทั้งระดับจุลภาคและมหภาค รายงานฉบับนี้เป็นผลจากการสังเคราะห์และวิเคราะห์รวบรวมจาก 40 รายงานเจาะลึกกรณีศึกษา ตลอดจนการวิจัยในส่วนของผู้บริโภคร่วมกับการวิจัยเอกสาร โดยเน้นจังหวัดภาคเหนือตอนบน ครอบคลุม 5 ประเภทผลิตภัณฑ์ คือ ผ้าทอ จักสาน กระดาษสา เครื่องปั้นดินเผา และไม้แกะสลัก และผู้บริโภคท้องถิ่นและผู้ซื้อจากต่างถิ่น ซึ่งเป็นนักท่องเที่ยว รวม 723 คน ในระยะเวลาของการเก็บข้อมูล ตั้งแต่ พฤศจิกายน 2544 – มกราคม 2546

หน่วยประกอบการซึ่งยินดีเข้าร่วมโครงการเพื่อเรียนรู้ตนเอง ประกอบด้วย 23 กลุ่มชุมชน 12 กลุ่มประยุกต์ 5 รายผู้ประกอบการธุรกิจ และ 1 มูลนิธิ อายุของหน่วยประกอบการมีตั้งแต่ 1 ถึง 34 ปี กลุ่มมีสมาชิกตั้งแต่ 11 คน ถึง 300 คน โดยมียอดขายรวมตั้งแต่ 8,365 ถึง 9,688,000 บาทต่อปี บางกลุ่มจัดตั้งขึ้นเนื่องจากสถานการณ์แวดล้อมซึ่งไม่ใช่ความต้องการของสมาชิกเอง ลักษณะการประกอบการ (กลุ่มประยุกต์) และความสามารถด้านการตลาดของผู้นำกลุ่มฯ มีความสัมพันธ์กับผลประกอบการชัดเจน เนื่องจากความคล่องตัวในการตัดสินใจ และการบริหารจัดการที่ดี และการมีสวัสดิการให้แก่สมาชิก บางกรณีที่เป็นการสร้างกลุ่มจากธุรกิจรายเดิมนั้น การดำเนินงานในลักษณะกลุ่มกลับกลายเป็นอุปสรรคในการบริหารจัดการของหน่วยธุรกิจนั้น เมื่อเปรียบเทียบกับลักษณะผลิตภัณฑ์กับความต้องการของผู้บริโภคในปัจจุบัน พบว่า มีความจำเป็นต้องพัฒนาและประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพื่อต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นอีกมาก เทคโนโลยีที่สำคัญ คือ เทคโนโลยีเพื่อเสริมคุณภาพผลิตภัณฑ์ เพื่อพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ และลดมลภาวะหรือนำวัสดุเหลือใช้ต่าง ๆ มาทดแทนวัตถุดิบที่เริ่มขาดแคลน

ด้านการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและทรัพยากรของชุมชนนั้น กลุ่มชุมชน / กลุ่มประยุกต์ไม่ได้เน้นการใช้ทรัพยากรเพื่อประโยชน์ของกลุ่มในภาพกว้าง แต่มีความตั้งใจในการใช้วัตถุดิบในท้องถิ่นให้เกิดมูลค่าเพิ่มสำหรับธุรกิจของกลุ่มก่อนที่จะแสวงหาวัตถุดิบจากแหล่งอื่น การบริหาร

จัดการด้านการเงินเป็นสิ่งที่ได้รับความใส่ใจน้อยที่สุด และหลายหน่วยประกอบการขาดความรู้ความเข้าใจมากที่สุด จึงเป็นเหตุให้หน่วยประกอบการทุกรูปแบบไม่สามารถวิเคราะห์และบริหารการผลิต การตลาด และความเสี่ยงได้อย่างเหมาะสม หน่วยประกอบการเกือบทั้งหมดไม่เข้าใจถึงการวางแผนธุรกิจแม้ว่าทุกหน่วยประกอบการจะเห็นความสำคัญของการตลาด แต่การดำเนินงานที่ผ่านมาเป็นการบริหารจัดการจัดจำหน่ายมากกว่าการตลาด ทุกหน่วยประกอบการใช้วิธีการตลาดเชิงรับ และไม่มีความเข้าใจวิธีการตั้งราคา แม้แต่หน่วยที่มีผลิตภัณฑ์ส่งออกด้วย จึงเป็นเหตุให้ได้รับราคาต่ำจนไม่เกิดกำลังใจในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ และขาดผู้สนใจสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างแท้จริง

จากการวิเคราะห์พฤติกรรมผู้บริโภค พบว่า มีแนวโน้มการซื้อสินค้าหัตถกรรมเพิ่มขึ้น แม้ว่าสัดส่วนของค่าใช้จ่ายในหมวดนี้ เมื่อเปรียบเทียบกับค่าใช้จ่ายรวมจะไม่เพิ่มขึ้นตามระดับรายได้ของผู้บริโภคก็ตาม ในการวิเคราะห์ด้วย Factor Analysis และ Hedonic Price พบว่า ผู้ซื้อสินค้าหัตถกรรมให้คุณค่ากับความเป็นงานหัตถกรรม ซึ่งสะท้อนวิถีชีวิตพื้นบ้านและศิลปวัฒนธรรมเป็นสำคัญ แต่การที่จะเลือกซื้อสินค้าชิ้นใดชิ้นหนึ่งนั้นจะพิจารณาจากความแปลกใหม่ ความประณีต ความสวยงามเป็นหลัก และยินดีให้ราคาตามคุณสมบัติเฉพาะตัวของสินค้า จุดแข็งและโอกาสที่สำคัญที่สุดของหัตถกรรม คือ การมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หลากหลายเป็นทุนเดิม และนโยบายสนับสนุนด้านการตลาดและการเงินอย่างมากเป็นประวัติดาว ส่วนจุดอ่อนและอุปสรรคคือการขาดช่างฝีมือระดับสูง ทำให้ผลิตภัณฑ์ขาดความประณีต ไม่อาจสร้างมูลค่าได้เท่าที่ควรและมีผลตอบแทนต่ำ มีการลอกเลียนแบบโดยไม่รักษาเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่น และขาดความสามารถในการบริหารจัดการเชิงธุรกิจซึ่งมีลักษณะพลวัตสูง ตลาดมีการแข่งขันสูง และตลาดส่งออกยังจำกัด การวิเคราะห์ทั้งหมดนำมาสู่ยุทธศาสตร์หลัก 5 ประการ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ปรับโครงสร้างองค์กรเพื่อลดอุปสรรคในการเสนอการประกอบการเชิงธุรกิจ ยุทธศาสตร์การปรับฐานความรู้ในการประกอบธุรกิจหัตถกรรมเพื่อพัฒนาอย่างยั่งยืน ยุทธศาสตร์การสร้างและพัฒนา นักออกแบบงานหัตถกรรมรุ่นใหม่ ยุทธศาสตร์การพัฒนาคาตาล็อกหัตถกรรมอย่างต่อเนื่อง และยุทธศาสตร์การวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์หัตถกรรม นอกจากยุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนาภาคหัตถกรรมโดยรวมแล้ว รายงานนี้ ได้เสนอกลยุทธการพัฒนางานหัตถกรรมเจาะจงเป็นรายประเภทผลิตภัณฑ์ และสุดท้ายได้สรุปบทเรียนการวิจัยเพื่อพัฒนาแบบครบวงจรด้วย